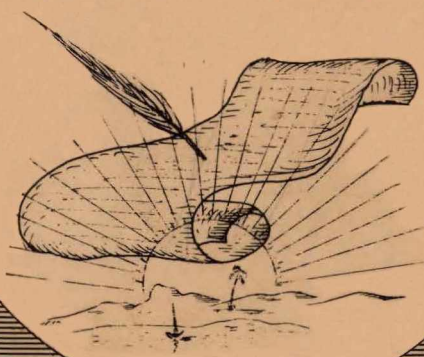
ב"ה

ספר גרבה יהודית

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

מחבר ויאמר בועז שלשה חלקים
ומנהל בית־האוצר־העברי
בית מסחר ספרי ותשמישי קדושה
רחוב אגריפס 2 ירושלים טל. 234043

©
כל הזכויות שמורות למחבר

ג׳רבה היהודית

בו יבא סקירה על האי ג׳רבה. וסקירה מפורטת על היהודים תושבי האי. ותאריך הגירתם לאי. ודרכי חייהם. ומנהגים יומי השבת. ויומי המועדים. ומנהגי חתונות. ומנהגי המילה ועל בתי כנסיות. ועל בית הכנסת לגריבה ועוד

ממני תושב האי
בועז חדד

מודעה לכל העולם

בבית האוצר העברי הנמצא היום ברח' אגריפס מס' 2 בירושלים. יש להשיג ספרי קודש מכל המינים והדפוסים ובפרט מהדפוסי זרבה ותונס וכמו כן יש להשיג טליתים תפלין מזוזות ספרי תורות וכל הנהלה לעבודתנו עבודת הקודש.

כמו כן אנחנו מוכנים לעזור בהדפסת הדפסים בחוצה לארץ הרוצים להדפיס בארץ.

ומי שרוצה להודיע עוד על מנהגי זרבה עליו לקנות מבית־האוצר־העברי ארבעה חלקי ברית כהונה על סדר 4 חלקי שלחן ערון'.

בברכה וכבוד

בועז חדד

רח' אגריפס 2 ירושלים

ברצוני להודות למר **משה עמר**
על שעזר לי בחיבור ספר זה

טרם שאני כותב על האי ותושביו היהודים. הנני להעתיק מספר צדק ושלום הנדפס בתונס שנת תרס"א.

התיסדות היהודים במחוז תוניס

כבר נודע לקוראי דברי הימים מתולדות העיר קארטאגה הודה והדרה, תוקף ממשלתה ומלחמות גבוריה עם מלכי הארץ, ובפרט עם גוי הרומאים רבות בשנים. העיר הזאת היתה כלילת יופי צפירת תפארה לשאר ערי אפריקה, גם רוכלת עמים שונים משאר חלקי הארץ, ובהיותה עומדת על גדות ים התיכון, ועל שהיא ארץ פוריה דשנה ורעננה, ומוציאה יבול לרוב וסחורות שונות תספק לערים רבות מדי שנה בשנה. אנשי צור וצידון ערבו את מערבה ומצרים את מרכולתה, וספרד את סחרה, ואני תרשיש (קארטאגה) לשלמה בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נושאת זהב וכטף שנאבים קופים ותוכים (עיין ביאור כלי יקר במלכים א' כ"ב) ולפי שהמסחר דרכו לקרב את המרוחקים בזרוע על כן היו בימי שלמה (ולאח"כ) גרים בערי קארטאגה יהודים שהיו שכנים לצידונים, לרגלי מסחרם.

גם סביב לשנת ג"א (ג' אלפים) תמ"ח עת כבש אלכסנדר המוקדוני כמעט רוב ארצות תבל המיושבים, אז הגלה ג"כ איזה יהודים לאפריקה הצפונית ולמצרים וכו', והתישבו אז יהודים רבים בחלק זה. ובכן, התישבות יהודים במחוז תוניס תתחיל מימי שלמה כמעט, ונחרבה בימי אלכסנדר קודם שנחרבה קארטאגה עד שבימי הוואנדיאלניס (במחוז הזה) עזרו היהודים להם במלחמת חובה שהיתה להם עם הרומאים, וזה יורה על ריבוי עם היהודים בחלק זה בעת ההיא.

אולם בשנת שע"ד לאלף החמישי בפרוץ עם הערביים אל חלקי אפריקה ואסיה ונגדעה קרן הרומיים, אז פשטה ממשלתם גם אל החלק הצפוני הזה, והיתה להם עיר אלקירואן לבית הממשלה, שהכליפים החזיקו בה מעמד. ואל העיר הזאת נקבצו באו יהודים רבים, ושם חסו תחת צל מלכות הערביים מאות בשנים.

הקהילה בעיר אלקירואן היתה מעוטרת באנשי שם: חכמים וסופרים וגאונים שמימי תורתם אנו שותים ושם היו חיי שלוה והשקט, כי היו נכבדים מאד בעיני תושבי הארץ, גם בהיות הארץ ההיא מבורכת בכל, וענף סחר החלק הזה היה בידם.

אך לא לעולם חוסן. עיר אלקירואן ירד גאון עוזה באחת ממלחמותיה עם שבטי הערביים, כי שואפת היא לרשת משכנות לא לה בעיירות המחוז, שכל אחת מהנה היתה עומדת ברשות עצמה. ולבסוף נלכדה ברשת זו טמן לה הנציב מתוניס הנקרא "זיאד אללה", והוא שם קץ לשלטונה על ערי המחוז. ומשנת ד"א (ד' אלפים) תקצ"ז ירשה העיר תוניס את כבוד רעותה אלקירואן, עד שלבסוף היתה לבית ממלכת החלק הצפוני של אפריקה, ומני אז סערו האלקירואנים על היהודים שביניהם ונהפכו להם לאויבים, והיתה שנאתם הולכת ועזה עד שלבסוף גזרו גירוש על הקהילה השוקטת על שמריה מאות בשנים.

יהודי אלקירואן נפוצו על כל פני המחוז, מהם נאבדו ברוב העינויים, ומהם הציצו ונפגעו ובאו בגוים שכניהם, ומהם שהחזיקו להם מעמד בערי אלמהדייא, סוסה, תוניס, אלקלעא, וכלם היו כנחבאים אל הכלים מפני פחד המון הערבים שאש קנאת הדת הולכת ובוערת בקרבם, כי זה חלק היהודי הנע ונד בארץ גלותו בימים ההמה ובעיר תוניס לא יכלו להתישב בפנים העיר מפני פחד ההמון, ולא היו יכולים לסחור את הארץ כי אם בעזרת אחדים מהערביים שמצאו חן בעיניהם.

אולם סביב לשנת ד"א תתי"ט פקד ה' את עמו ויתן אותם לרחמים בעיני אדוניהם כי בעת ההיא נחה רוח חמלה וחנינה על אחד משרי העיר תוניס שהיה נכבד ונשוא פנים בעיני המלך "בן באדיס" המולך אז בתוניס, וגם בעיני השרים וההמון גדול מאד והוא הנקרא "סידי מחרז בן כלף" והחסיד הזה דיבר טובה על היהודים לפני המלך לתת עין השגחתו עליהם ולהסתירם בסתר כנפי הממשלה, אם אך ישמרו חקי המלכות ויהיו סרים אל משמעתה אל כל אשר יהיה שמה רוחה ללכת, ויתנו מס גלגלתא למורה הדת עבור שמירתם, וגם לפי שהיהודים אינם עובדים בחיל הצבא מפני מורך לבבם. ודברי הנכבד הזה נתקבלו בטוב טעם ודעת לפני הממשלה, והיא בחסדה נתנה להם מקום תוך העיר פנימה הנקרא "חארא" והמה גדרו פרצותיו ובנו בו בית תפלה ובית מרחץ וקבעו שמה כל צרכי העדה. אך האחוזות ההן היו לבעליהן מן האזרחים, והיהודים משלמים בעדם שכר דירה מדי שנה בשנה, כי חק חקקה הממשלה בעת ההיא, שלא יוכל היהודי לקנות לו קנין אחוזת ארץ לצמיתות, ובפרט

הנוצרים שהיו אז נמכרים לעבדים על אבן המקח, מאת שודדי הים (כי אין שלום בין הערביים והנוצרים בעת ההיא. גם פעמים רבות ישבו שודדי הים מהיהודים וימכרום לעבדים).

היהודים הראו בעת ההיא את חריצותם הנפלאה, ואמונתם רבה לממשלה שבאו לחסות תחת כנפיה, ובמשך איזה שנים היה היהודי לכלי חפץ נכבד מאד אל שכניו, שבהיות המסחר וחרושת המעשה בידו, ובאמונה ובהשכל נעשים, קנה לו לבות האזרחים עד שלא יכלו להרים יד ורגל בלעדיו, וגם בחצר המלכות שימשו יהודים שהיו נפקדים בידיהם מעניני המסים ובתי הפקודות, ומהם היו שרי אוצרות המלוכה, וכל עסקי המלכות נחתכים על פיהם.

מובן בזה שהיהודים היו חפשיים בעבודת אלהיהם, עד שבימי השבתות והמועדים שבתון יהיה לארץ, והגוים מחכים יהיו עד שלחו היהודים במלאכה את ידם, או יספיקו כל צרכיהם בטרם בא העת. גם בחכמת התורה עשו חיל, ורבני תוניס וחכמיה השגו חיל בלימוד כל המקצועות הספרותיים עד שהיו לתהלה בארץ ולמופת לבני גילם. וההמון היה ירא וחרד לדבר ה' ומוצא פי חכמיו ישמור ככל אחיו בני הגולה הנפוצים בכל פנות העולם. והתורה היתה אז חביבה על בעליה, בעל המלאכה שמח היה בחלקו, והסוחר בעמל כפיו יאכל, וכלם היו מסתפקים במה שלהם, ושעה אחת או שתים היו עוסקים במשלח יד ושאר היום יקדישו לתורה ולתעודה, כל אחד כפי מה שקבלה נשמתו.

שנים מאות עברו והיהודי חי חיי שלוה וענג. באמת מפחד המון עם הערביים שאינם בני תרבות סבל היהודי רב ממצוקות הזמן, ושבע מבוז היה ומכעס ומכאובים, עלילות מעלילות שונות העלילו עליהם, אך הוא הסכין לקבל תורת הגלות במלוא מובנה, ומרכין את ראשו לכל גל וגל הסוער עליו להחרידהו ממנוחתו. ובאורך הזמן ידע איך לכלכל את רוח העם אשר בקרבו הוא יושב, עד שהיו לו מצוקותיו מהמושכלות הראשונות, ויסורין של אהבה אלה לא היו עוד למשא כבד, כי קיבל אותם בפנים מאירים, ובלבד שיכיר את מיעוט ערכו בעיני שכניו, ולא יתהלך עמהם בקומה זקופה וקלות ראש, ותהלוכותיו אלה הקילו מעט מעולו הקשה, והיה שמח בחלקו.

ויהי עד כה ועד כה. והקהלה היהודית הולכת ונסדרה בכל ענינה הפנימיים. החכמים והעניים נהנים היו מקופת הקהל הנערכה ע"י חכמי לב בתיקון יפה מאד. והוא שהסכימו רבני העיר להמציא ריוח ממכירת הבשר הכשר למכור אותו יותר משוויו ממה שמוכרים הגוים, והריוח יותן באוצר הקהל לכל

מי שמטה ידו. והמשען הזה היה חזק וקיים מאות בשנים, והמוני עם היהודים נהרו מקצות הארץ לשכון בארץ תוניס ולסחור אותם וכלם היו נספחים אל הקהילה העקרית שקנתה לה זכות אזרח זה רבות בשנים, ובזה היתה הולכת ומתגדלת, וכגדלה כן הוסיפה תיקון על תיקון ותכבד מאד בעיני הממשלה, עד אשר נתנה להם ידים להכין מקרבה שרים ודיינים בעסקי ממונות ועניני אישות וירושות וכו', ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, ולפי חרדת העם לדבר ה' לא היה מגיש את משפטיו אל ערכאות של גוים, בדבר איזה ריב שנפל בין יהודי לבין אחיו, ולפי הנשמע שלפעמים יגיש הישמעאלי את המשפט שיש לו עם היהודי אל הדיין והוא יתווך ביניהם על צד היותר מצומצם. כה התהלכה הקהלה מאות בשנים באין שטן ופגע רע.

ספר זרבה היהודית

ג'רבה אי שייך למדינת תונס בקצה מפרץ קאבס סמוך לחוף הדרומי מזרחי של תוניס. שטחו 510 קמ"ר. תושביו מגיעים לכמאה אלף. ויש רק כביש צר המחבר את האי ליבשת שנבנתה על סוללת עפר החוצה את המים הרדודים.

אין באי נהרות ונחלים, וגם המעיינות של מים המתוקים מועטים. בכל זאת האי פורח ומשגשג מעצי פרי, זיתים, תמרים, תאנים, תפוחים, גפנים ועוד. והכל הודות לחריצותם הגדולה ולמסירותם הרבה של תושביו, אשר הם אנשים זריזים ומשתדלים הרבה במלאכתם. ובפרט תפוחים ג'רבא ידועים בטעמם וריחם. האגדה מספרת כי בעת שהגיעו הרומאים לחוף האי עלה באפם ריח התפוחים.

עדויות למקומות ישוב בג'רבה ישנם עוד מהמאה הרביעית לפני הספירה. עמים רבים שלטו באי. היוונים, הרומאים והבי־זאנטים, הערבים והספרדים. החל מהמאה השביעית נכבש האי על ידי הערבים, ומאז נערכו מלחמות רבות על השליטה באי. על יד המרס"א (הנמל) קיים עד היום מגדל שנבנה על ידי הרומאים. בחפירות ארכיאולוגיות באי נתגלו הרבה מטבעות וכלים מתקופת הרומאים.

התושבים מתפרנסים בעבודת החקלאות ומאחר שהמים להשקיה לא מצויים בשפע באי, נאלצים החקלאים להשקות שדותיהם בעמל רב. על ידי שאיבת המים מבארות באמצעות דליים הנמשכים על ידי גמלים. לפעמים משתמשים אפילו בשני

אכל לחיו עם הקשקש את שתוי

גמלים לשאיבה בעת ובעונה אחת. הדליים לשאיבה עשויים מעור. הם רחבים מלמעלה וצרים מלמטה. ונעשים על ידי יהודים, ורק היהודים בקיאים במלאכת הדליים. והיהודים הללו יהיו קשורים עם הערבי כל ימות השנה לתקן לו את הדלי. וכל יהודי יש חזקה מאב לבן עם הערבי והיהודי יהיה שותף עם הערבי בחקלאות ומקבל איזה אחוז הידוע אצלם מאב לבן וכל העונה הערבי מביא להיהודי החלק שלו עד הבית דוחן תמרים שעורים פירות וכדומה והיהודי מביא לשוק לחארה ומוכר. והיהודים הללו לא יהיה להם רק ערבי אחד יהיו להם מספר ערבים והוא בימי החום הגדול מסבובב לאחד אחד ולתקן לו מה שצריך. וכזה עוד זה אצל העבדים השחורים כי מלאכת תגלחת נמצאת רק אצל השחורים והשחורים הללו כל ימות השנה מגלחים לכל המשפחה של הערבים כי כל הערבי נמצא אצלו לא פחות מחמשים נפש בשדה שלו הן פועלים הן עבדים ולכולם עושה תגלחת העבד השחור ומקבל שכרו גם הוא בימי העונת תמרים שעורים וכדומה.

בארות של מים מתוקים מצויים רק במקומות מועטים באי, ביום שהערבים מצליחים למצוא באר של מים מתוקים עושים אותו יום משתה ושמחה. ומאחר שהעבודה בחקלאות היא קשה ודורשת הרבה עזרה, הערבים החקלאים משיאים את בניהם כשהם קטנים, רק כדי שכלת הבן תצטרף לעזרה בעבודות השדה. מועטים השנים שיורדים בהם גשמי ברכה באי, בדרך כלל קיים מחסור לגשמים ולעתים קרובות תהיה עצירת גשמים.

ומחוסר מים הרבה ערבים מג׳רבה נודדים למרחקים לעבוד, הם עוזבים משפחתם והולכים בודדים לכמה שנים, ולפעמים אפילו יום או יומיים אחרי חתונתו הוא עוזב כלתו והולך לו לתקופה ארוכה לעבוד ולהסתחר. הערבים הג׳רבאים לא רק שהם חרוצים אלא הם נוטים גם לסבל רב. מסופר שערבי מוסלמי נשבע שלא יעבוד ולא יגור במקום שיש ערבי ג׳רבאי, ולכן נדד למקום רחוק. כשהגיע לעיר רחוקה ויצא לשוק הוא פוגש שמה ערבי חיגר מג׳רבה, ואז אמר אם אפילו החיגר הגיע עד לכאן אין מקום בעולם שפנוי מהם.

הערבים מתפרנסים גם ממלאכות אחרות. מעבודות הצמר השונות, שמיכות, מזרונים, עבאי״ה (גלימה), ועוד. וישנם קשרים הדוקים בין היהודים לערבים במלאכת הצמר, ובמיוחד במלאכת צביעת אריגים שרק היהודים מומחים בה. וישנו פתגם האומר שאנשי ג׳רבה חייהם תלויים בחוט, כלומר בעבודת חוטי הצמר. יש ערבים העוסקים בעשיית מחצלאות מקנים, וגוממא.

ARCH. ALEX. DA CUNHA, 1934

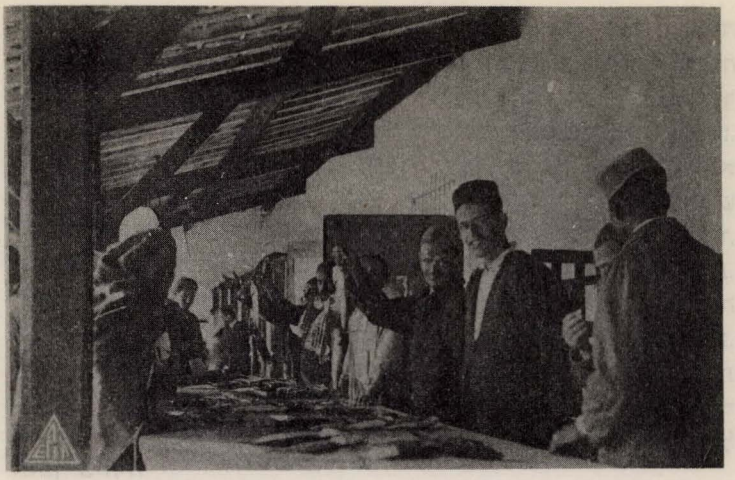
ויש מהם ציידי דגים, ויש העושים מכמורות ורשתות דגים עבור הציידים. בג׳רבה הדגה מצויה בשפע מינים ממינים שונים. ורוב מאכלי היהודים באי מבוססים מתפריטים שונים של דגים. (הערבים לפנים לא אוכלים כי נחשב לנבלה).

סוגי הדגים מחולקים לפי טעמם לעונות השנה. יש דגים קטנים הנקראים סבאר״ס שמוצאם מחוף אג׳ים, ועונת אכילתם היא בחודש אדר. וממין זה היהודים עושים גם דגים מלוחים, ואוכלים מהמלוחים כל עונת הקיץ. והסברא״ס שדגים מחוף אג׳ים יש להם טעם מיוחד שאין בדגים מסוג זה המובאים ממקומות אחרים.

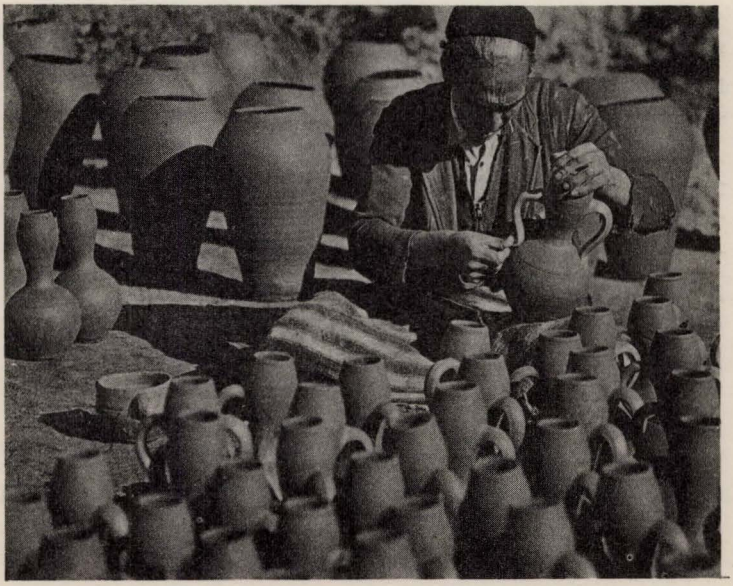
באי ישנו כפר בשם קללאלא שרוב מלאכתם של תושביו בניצול החימר הצהוב המצוי באי לעשיית כלי חרס, הם מומחים במלאכה זו. ואף מייצאים מהקדרות והחביות שהם מייצרים לארצות לוב ואלג׳יר ואף לתורכיה. הם מוכרים תוצרתם גם בשוק המקומי. ובמיוחד לקראת חג הפסח שיודעים שהיהודים קונים כלים חדשים כשרים לפסח, יצור כלי חרס נעשה גם בעיר, נאבל באיזור תונס.

תושבי הכפר קללאלא, ערבים ברברים המדברים בשפה מיוחדת להם הנקראת בזרב״י.

מסורת אומרת כי יושבי כפר קללאלא, היו מלפנים אנשים פראים שהיו אוכלים בשר אדם, ועד היום כאשר ערבי רואה אדם בעל בשר ושמן, אומר לו בדרך הלצה ״הכבשן של קללאלא מחכה לך״. אגדה מספרת על יהודי אחד שהיה סוחר בתכשיטי זהב וכסף עם הכפר הנזכר. ואביו שהיה יודע מזה היה מזהיר את בנו לחזור הביתה בעוד השמש על הארץ, ולהיות נזהר מהם הרבה. היה פעם שבעת שהיה מתכונן לחזור הביתה, פגש חבר ערבי וביקש ממנו לבוא להשתתף עמהם בחתונת בנו בזאת הלילה. היהודי קיבל את ההזמנה, רק עליו להודיע מזה להורים. וחזר עם הערבי רוכבים על הגמלים כדי להודיע להורים, ואביו באותה שעה לא היה בבית, והודיע רק לאמו ואשתו, והם אמרו לו שאביו נמצא בשוק ובלי ספק שאם היה נמצא כאן לא יסכים בשום אופן. אך הוא לא שמע אליהם והלך עם הערבי, ולבו בטוח שלא יאונה לו כל רע. בדרכם הגיעו על יד מערה ואז פקד הערבי על היהודי לרדת תיכף. איפה החתונה שאמרת? תמה היהודי. ״עליך לרדת בלי שום דיבורים״! השיבו הערבי. ואז הבין כי הערבי הכין לו מלכודת, בעל כרחו ירד ונכנס למערה מלא פחד ורעדה, ומצא שם איזה ערבים ולפניהם בשר אדם. ביקשו ממנו לשבת לידם ולאכול כמו שהם אוכלים. אז

מכירת דגים בהכרזה בשוק הגדול

ערבי עובד עם כלי חרס בעיר נאבל

אמר להם כי הוא צריך לנקביו. אמרו לו הנה כל שטח המערה לפניך. אני מתבייש מכם ורוצה לצאת החוצה, השיבם. והמה חשבו כי אין לו מקום לנוס בליל חושך. אולם הוא כאשר אך יצא, התחיל לרוץ בכל כוחו והתפלל להשי"ת שיציל אותו מידם. והמה כאשר ראו שהתעכב לחזור יצאו אחריו לחפשו ולא מצאוהו, והתחילו גם הם לרוץ אחריו. היהודי כאשר הרגיש כי רודפים אחריו, נזדמן לפניו עץ זית גדול ורחב ועלה עליו, ותפלתו בפיו להשי"ת שיצילהו מידם. בהתקרבם לעץ הזית, שמע אותם אומרים בשר שמן נשמט מידינו הלילה, והמה מתקוטטים יחד כל אחד מתרעם על חבירו שהניח אותו לצאת. וחזר הביתה אותו הלילה. והשי"ת הציל אותו ונכנס לבית כשהוא רועד מפחד ונתן הודיה להשי"ת שהציל אותו והזהיר את בני ביתו בכל מיני אזהרות שלא ללכת לכפר קללאלה בכל אופן שיהיה.

באי ג'רבה יש שלוש מאות ששים וחמשה כפרים כמנין ימות השנה והיהודים הרוכלים מכירים את כולם בשמותיהם. יהודי אחד רוכל בכפרים האלה בקי בהם ובשמותיהם שולחים אחריו נכבדי הערבים ופקידי הממשלה לקרוא בשמותם אחד אחד.

אגדות על האי ג'רבה

מסורת אומרת כי ג'רבה היתה נקראת עיר מכנאשי, ולא היה הים סביב לה באותו זמן, רק המושל דאז נפשו חשקה בבת מלך אחר וביקש את ידה, ובת המלך ביקשה ממנו שהעיר מכנאשי תיקרא על שמה ג'רבה, וצריך להיות הים מקיף אותה. המושל הסכים לתנאה והביא אנשים מומחים לעשות הים סביב לעיר. ומסורת אומרת שהביאו כספית (בערבית: זאוא"ק) אשר טבעו לרדת ולחפור למטה. ומסורת אחרת אומרת רק יד הרומאים היא אשר עשתה הים מקיף אותה. וישנה מסורת האומרת שבתוך הים יש דרך שגובה המים אינו גדול, ואפשר לחצות שם באמצעות גמלים את הים, מגדה אחת לגדה השניה. והמסורת האחרונה נכונה ומציאותית.

על ראשית הישוב היהודי באי ג'רבה אין לנו ידיעות ברורות עד לאלף השני לספה"נ. ישנם מסורות שונות. רבי שאול הכהן[1] מזכיר ומקבל מסורת אחת הקובעת את ראשית הישוב היהודי

1. ראה בהקדמת ברית כהונה להרב משה כלפון הכהן. ג'רבה התש"א.

בג׳רבה לחורבן בית ראשון. רבי אברהם אדאדי[2] מזכיר ומקבל מסורת הקובעת את ראשית היהודים באי ג׳רבה מחורבן בית שני. החל מהאלף השני לספה״נ יש לנו יותר ידיעות המאשרות קיומו של ישוב יהודי באי ג׳רבה ובקרבתו.

ידיעות אלה מבוססות בין השאר על תשובות הגאונים, לחכמי קאבס שהיו גדולים בתורה. ורב האי גאון קורא ומתאר להרב אברהם בה״ר משה ב״ר ג׳אמע ראש הישיבה בעיר קאבס בתואר חכם אדיר[3].

ישנה מסורת שבראשית ישוב היהודים באי הם גרו בכפר קנטרא, המרוחק כשלושים קילומר מ׳אלחארא לכבירה׳ שהוא מקום מגורי היהודים במאות השנים האחרונות. הכפר קנטרא כיום הוא מקום שמם, ויש בו שרידי חורבות מתקופה קדומה. עד היום נמצא שם בית קברות עתיק, שגם הערבים מכירים ומכבדים את מקומו ושגור בפי הערבים פתגם על המקום הזה ״אלד״י יחרתה״א ב׳ג׳מ״ל״ (החורשה, בגמל) כלומר: מי שיעיז לחרוש מקום בית הקברות, יעלה לו ביוקר רב, שימות לו אותו גמל שחרש את המקום.

לא ידועה לנו הסיבה למה היהודים עזבו את כפר קנטרא ועברו לגור ב׳אלחארא׳. ועד היום נראים שרידי החורבות ונמצאים גם עמודים שמראים שהיה בית כנסת יהודי. עגלון יהודי אחד לקח תיירים לשם וראה אותיות עבריות והוא עם הארץ לא ידע לקרוא אותם.

כהני ג׳רבה

באי ג׳רבה רוב האוכלוסיה היהודית כהנים ומעוטה ישראלים. בכל האי אין לויים. כהני ג׳רבה מחולקים למספר בתי אב, ויש להם מסורת יוחסין. ״כהן ג׳רבה״ ״כהן אברי״ש״ (אנו בני רבי ישמעאל).

והם מתיחסים לשושלת ידעיה הכהן (המוזכרת בעזרא ב׳, ל״ו. ובדברי הימים א׳, ז׳ וכדו׳). והרב צמח הכהן המזכיר מסורת זו לראשונה כותב שלשלת היחס של עשרים וחמשה דורות. וזה לשונו[4]: צמח הכהן בכ״ר סעייד, בן שלמה, בן משה, בן בגדיד, בן בוראתי, בן תמאם, בן עמרם, בן מבורך, בן שלמה,

2. השומר אמת ליוורנו תר״ט, מח, א.
3. הרכבי, זכרון לראשונים 29.
4. בספרו ״נאוה קדש״ על שיר השירים, נדפס ע״י בנו הרב חיים כהן, ליוורנו תרל״ב.

בן בגדיד, בן כליפה, בן סעייד, בן פנחס, בן אברהם, בן משה, בן שלמה, בן פרץ, בן מוסא, בן שאול, בן ישראל, בן בגדיד, בן חזקיה, בן מתתיה, בן יצחק הכהן הזקן הבא מן הגולה'.
והמעתיקים הוסיפו "ולאחר זה היה כתוב יחס עד עזרא הסופר אלא שנמחק ואין רישומו ניכר מרוב ימים וחבל על דאבדין".

כמו כן ישנה משפחת כהנים המתיחסת לצדוק הכהן. וישנה משפחת כהנים הנקראת, כהן למג'רבי (כהן המערבי) כלומר שאין להם שלשלת יוחסין והם רק כהנים שבאו מהג'רב (המערב) ואמרו שהם כהנים. כמו כן ישנה משפחת כהן המיוחסת ליהונתן.
בג'רבה הקפידו על כך שכהן יתחתן עם כהן דוקא. כדי לשמור על טהרת היוחסין[5].

לוויים

באי עצמו לא רק שאין לויים, אלא שישנה מסורת האוסרת על לויים לגור באי שנים עשר חודש. ולוי העובר על איסור זה מתחייב בנפשו. ומסופר שכאשר עזרא הסופר לא מצא לויים מספיק בין העולים, לעבודה בבית המקדש, פנה ללויים אשר בג'רבה בבקשה לעלות לארץ. והם סירבו בטענה שבית המקדש הוא מקום עתיד ליחרב שנית, ובני ישראל יצאו לגולה, ואין טעם לעלות לארץ ושוב לרדת לגלות. עזרא ניסה לשכנעם שאם ישמרו בני ישראל מצוות ה', בית המקדש לא יחרב. ובכל זאת עמדו על סירובם, אז עזרא קלל אותם שלא ישלימו שנתם באי ג'רבה. והלויים שהיו באי מתו כולם באותה שנה (ממסורת זו מתחזקת המסורת שהישוב היהודי בג'רבה הוא מחורבן בית ראשון), ומאז הקללה הזאת רובצת על הלויים בג'רבה עד היום. לכן הלויים נמנעים מלגור שנה שלמה בג'רבה. בשנת התרע"ב — 1912, כאשר הוקם בית הדפוס הציוני, לא נמצאו בג'רבה אנשים הבקיאים במלאכת הדפוס, המסוגלים להפעילו, ואז הביאו מדפיס מתוניס, את מר יוסף בן נתנאל הלוי. הוא היה נזהר שלא ישהה בג'רבה שנה שלמה. ותמיד תוך השנה היה עושה הפסקה של כמה זמן מעבודתו באי, ויוצא מהאי לתוניס. אותה מסורת האוסרת על לויים לגור בג'רבה, קיימת גם בעיר הכוהנים "דברו" שבמרוקו.

5. ברית כהונה, אבן העזר ח"א דף כג, ג'רבה תש"ח.

שלשלת יוחסין

(**שלשלת** היחס להרב הסופר' וכבוד ה' מלא . הרב רבי **צמח הכהן** זצוק"ל
המחבר, מדרש הגדה' הלז והיה המחבר ספר, תורי זהב' שבחוך ס"ת ר
נלחם קה"ב על ב"ה הבירים והוסיפקה מספר המזכר בדף ה' ע"ב לבן בתו . הרב הגדול
מוהרח"ך זצוק"ל וזה לשונו ז"ל) :

אמרתי אספרה
שפר יוחסין לספירת תפארה
תפארת אדם המעלה
מו"ז הרב תורי זהב לשם ולתהלה
כרו זרע אמת דאתי מבני א'
קופה של שרשים כרם בני עליה
דקיימי דר' דר' עד אדוננו עזרא
מוכתר בנימוסו ויחוסו רב כהנא ורב ספרא
לכלם בשם יקרא
מבלי שום תואר רק פב"פ כרשון המקרא
וזה סידורו הביטו ציו ונהרו

ראשון לעיין . על הגיון . הוא לחדוני . מרן זקני הרב המופלא . וכבוד ה' מלא .
כמה"ר **צמח** נזוק"ל ה' המחבר ס' תורי זהב . למתי הכהן בכ"ר שעייד
בן שלמה . בן משה . בן בנ"דיר . בן כורלחי . בן המשם . בן עמרם . בן מבורך . בן שלמה .
בן בנ"דיד . בן כ"ף ה . בן סעייד . בן פיומס . בן מכרהם . בן משה . בן שלמה . בן פרץ
בן מוסף . בן שלמה . בן יסרהל . בן בנ"דיד . בן חזקיה . בן מתתיה . בן יצחק הכהן הזקן
הבא מן הגולה . זכר כלם לחיי עד תלקח בחיים . (ויחי"ו כתוב יחם עד עזרת הסופר שלח
שנמחקו ולין רשימן ניכר מרוב הימים וחצ"ר) עכ"ל ז"ל .

היהודים בג׳רבה מרוכזים בשתי שכונות. אלחאר״ה לכביר״ה (השכונה הגדולה) ואלחאר״ה זגיר״ה (השכונה הקטנה).
אלחאר״ה לכביר״ה נמצאת במרחק של כקילומטר מהשוק הגדול, וכשני קילומטר מאלמרס״ה (הנמל). גם בתוך האחאר״ה יש שוק קטן. באלחאר״ה גרים רק יהודים. במשך כל היום נמצאים גוים בתוך השכונה למסחרם ולעבודתם, ובלילה כל הגוים עוזבים את השכונה, במקרה כשגוי נמצא בלילה בשכונה, מיד מתעורר חשד שהוא נמצא רק בשביל לגנוב מבתי היהודים, ולא עוזבים אותו רק לאחר חקירות ודרישות, ועוקבים אחריו עד שהוא עוזב את השכונה לגמרי. ומספר היהודים בה כארבעת אלפים נפש.

היהודים מדברים ערבית ניב תוניסאי רגיל, את פרנסתם הם משיגים מיגיע כפם. יש מהם נפחים, צורפים, נגרים, בנאים, חייטים, סנדלרים העושים נעליים בשביל הערבים, צבעי אריגים וצמר ועוד. ברוב המלאכות סודות המקצוע ידועים אך ורק ליהודים, ובמיוחד במלאכת הצביעה, שרק היהודים מומחים בה.

ישנם יהודים העוסקים במסחר וביניהם סוחרים אמידים, וישנם יהודים הסוחרים בפירות, יוצאים בבוקר מוקדם על חמוריהם לכפרי הערבים, קונים פירות, ובשעות אחר הצהרים חוזרים לביתם, וחמוריהם טעונים פירות וירקות, למכור אותם בשוק הגדול, או בשוק אלחאר״ה, כשהם עייפים וזיעתם מכסה את פניהם ובמיוחד בימי הקיץ הלוהטים. ישנם יהודים הקונים מהערבים הפירות על העץ (כלומר ללא משקל, ולפעמים היהודי אחראי לקטיפתם מן העץ).

לחאר״ה זעיר״ה נמצאת במרחק כשבעה ק״מ מאלחאר״ה לכביר״ה. ונקראת גם **הדיג״ת**. וזה היה שמה מלפנים, על מקור שם זה ישנם כמה מסורות, מסורת אחת אומרת דיג״ת היא מילה ברברית ופירושה דלת, ונקרא המקום על שם הדלת שהביאו עמם הגולים מחורבן הבית וקברוה שם. מסורת אחרת אומרת ״דיג״ת״ היא מילה עברית מלשון דג, על שם הדגה המצויה בשפע באי ג׳רבה. מסורת שלישית אומרת שנקרא המקום על שם אבן קדומה שהיתה במקום הזה והיה חרות עליה, ״דירת גאולים תתמוך״, וזה ר״ת דיג״ת. (וישנם עוד מסורות והשערות, וראה עוד בפרק על בתי הכנסת).
הקהילה היהודית בדיג״ת מונה כאלף נפש. דיבורם ערבית

ההלוויה של הרב יצחק בן־דוד

בית הכנסת הגדול של תימן

ניב תוניסאי, ומבטאם שונה קצת ממבטא היהודים באלחאר"ה לכביר"ה.

היהודים מתעסקים לפרנסתם במלאכת הצמר, שבה יש להם בקיאות עצומה, ויש להם קשרים גדולים עם הערבים במלאכה זו, כמו כן הם מיצרים טליתות צמר משובחים, שיש להם דרישה מיהודי העולם, והם נקראים טליתי "טירקשע", ומיוצאים על ידי כותב הטורים באמצעות מפעלו "בית האוצר העברי". כמו־כן היהודים עוסקים במלאכת נפות וכברות, במלאכות אלה עוסקות בעיקר הנשים, ואילו הגברים עובדים כבנאים וכן מס־תחרים בכפרי הערבים, הם יוצאים לעבודתם ביום ראשון וחוז־רים הביתה ביום חמישי בערב, ביום שישי נוהגים שאין עובדים במלאכות קשות הקבועות להם, ועושים רק מלאכות קלות בביתם, גם התלמידים בטלים מלימודם ביום שישי, כי גם יום השוק הוא יום שישי.

למרות ריבוי המקצועות הנ"ל שבהם עסקו היהודים באי ג'רבה מכל מקום לא היתה פרנסתם מצויה להם בריוח, והרבה מהם נאלצו לצאת ולנדוד למרחקים כרוכלים, למקום מגורי הערבים, תוך סיכון עצמי רב, לבד מהסבל הגדול שהם סובלים בטלטולי דרכים צמאון ורעב, ועוד. הם נודדים למדבר לוב, ולמקומות סביב הערים מדנין, טאטאווין ג'בל לחוואיה, מטמאטה ועוד. ישנם יהודים הנודדים למקום אהלי הערבים לשלשת חד־שי הקיץ שהם זמן קציר ובציר, שאז הפרוטה בכיס הערבי. ויש־נם שאינם חוזרים הביתה רק לקראת החגים, כשהם עמוסים מפרי עמלם, אשר השיגו אחרי עמל וטורח, תוך סיכון עצמי, ומקיימים בעצמם מאמר הפסוק "בנפשנו נביא לחמנו" ולא אחת לאחר כל העמל והטורח, בדרכם חזרה הביתה נשדדים על ידי שודדים, וחוזרים הביתה בידים ריקניות, אם כי אלה היו מקרים בודדים.

מורי־אבי ז"ל במקצועו היה צורף והיתה לו התמחות במת־כת הנקראת מעד"ן למעד"ן היתה דרישה גדולה מהערבים בכפרים המרוחקים, לפרנסתו היה נודד במשך כל הקיץ בכפרים המרוחקים ולא היה חוזר הביתה רק לקראת החגים כשהוא עמוס כל טוב מפרי עמלו. פעם אחת בדרכו חזרה הביתה מנדודיו כשהוא במדבר יחידי, פגש בו ערבי שודד מזויין, תוך איום בנשק דרש מאבי למסור בידו את כל כספו, אבי שהיה הדבר קשה בעיניו למסור את הכסף אשר למענו כה עמל ויגע, ומה גם איך יכול לחזור הביתה בידים ריקניות, ומה יעשה לתקוו־תיהם ולצפיותיהם של המשפחה, אשר כה סבלה מפרידתו,

והמועדים קרבים ובאים וההוצאות מרובות, תוך שהוא מתחנן לערבי ומנסה לנקוט בתכסיסי השהיה, נשמעו קולות מרחוק: "יהודי החזק מעמד, תיכף אנו מגיעים", השודד בשומעו את הקולות פחד וברח, ואילו אבי ז"ל, עמד במקומו לראות מי אלה הבאים לעזרתו, ולא ראה אף אחד, אז הבין שזה רק נס מן השמים נעשה עמו. מר אבי ידוע כיהודי ירא שמים ובעל מעשים וצדקות.

עוד סיפר לי יהודי אחד מאלחאר"ה לזגיר"ה, שהיה רגיל לנדוד ולרכול לפרנסתו. פעם אחת כשהיה נודד במדבר לוב כשהוא רכוב על בהמתו שהיתה טעונה מרכולתו, שהיה מוליך למוכרה בכפרי הערבים, יום אחד בצהרים, בהיותו בדרכו במדבר שמם לפתע נראית לו דמות משונה העולה מתוך באר מים שהיה באזור, הדמות באה לקראתו הפילה אותו מעל החמור, וברגליה התחילה לרמוס אותו. כשהתעלף חזרה הדמות לבאר, לאחר שהתעורר מעלפונו הסתכל מסביבו, וכשראה שאין איש, קם ונגש לבהמתו בפחד וברעדה, תוך שהוא מתפלל לה' כי יצילהו, ושוב הופיעה הדמות כבראשונה, הפילה אותו והחלה לרמסו ברגליה עד שנתעלף, ורק כאשר נראו שני ערבים מרחוק הדמות נעלמה, כשהגיעו הערבים טיפלו בו עד ששבה נפשו אליו, ואמרו לו שיש לו מזל גדול, שהדמות לא הרגה אותו בפעם הראשונה, כי לא ינקה ממנה כל העובר יחידי במקום הזה, ויתכן שהיא חשבה אותו למת, כשנתעלף בפעם הראשונה ולכן עזבה אותו. וכאשר חזר לביתו מאותו היום והלאה, מהפחד לא יצא לנדוד ולרכול למרחקים, וכשהוא רק נזכר מהמעשה צמרמורת של פחד אוחזת אותו.

למרות כל מאמצי יהודי האי, יגיע כפם ועמלם במלאכתם, לא כולם הצליחו להשיג פרנסתם בריוח והרבה מהם לאחר עמל רב הגיעו רק לכדי פרנסה בצמצום, וישנם גם כאלה שלא הגיעו גם לזה וסבלו מחרפת רעב תוך שהם מעלימים את מצבם הכלכלי גם משכניהם מתוך בושה. המצב השתפר רק לאחר שהג'וינט האמריקאי הזרים את עזרתו הגדולה ליהודי האי לאחר מלחמת העולם השניה, ורק אז נתגלה המצב הקשה שבו היו שרויים הרבה משפחות. היו משפחות שהיו הולכים לעבוד בכפרי הערבים בסביבה וממה שהיו מרויחים בקושי היו יכולים לקנות מעט קמח להכין ממנו ארוחת צהרים לילדיהם החוזרים רעבים מבית הספר. אשה זקנה סיפרה שהיו לה שמונה בנים ובתוכם בת שלא היתה שפויה בדעתה, הבנים הבינו את המצב הקשה, וסבלו הכל בדומיה ואילו הבחוריה כל היום היתה

אוחזת בבגדי אמה וצועקת — אני רעבה, תני לי לאכול, ואלה שהיו שומעים את צעקותיה חשבו שזה רק אחד משגעונותיה של הבחורה, בעוד שהמציאות היתה כזאת. בליל פורים היה להם בבית רק מעט ירקות ולחם לא היה. כשחזר הבעל מבית־הכנסת, בקשה ממנו שאין לחם לילדים, הוא יצא כאילו לקנות לחם ולאחר כמה שעות חזר ואמר שהחנויות סגורות ואין לחם, מחוסר ברירה נאלצו כולם ללכת לישון בלי אוכל.

להם היה גמל שבו עבדו בריחים, והיה להם שכן שהיה בעל שדות, בעונת התמרים, היה שולח להם תמרים מקולקלים בשביל הגמל, ומרוב הרעב היא ובני ביתה היו אוכלים אותם במקום הגמל. גם היתה קונה מהשכנים סובין בשביל הגמל, את הסובין היתה חוזרת ומרקדת בנפה כדי לאסוף את המעט קמח שעוד נשאר בסובין.

לעת זקנתה היה לה בבית קמח ושמן, והיתה מודה ומתפללת לה׳ שבביתה יש לה כל טוב, יחסית לימי הרעב ולסבל שעבר עליהם.

מחמת קשיי הפרנסה הרבה מיהודי ג׳רבה נאלצו לעזוב את האי ולנדוד למקומות אחרים, והרבה ערים בדרום תוניס שבהם רוב האוכלוסיה היהודית מוצאה מג׳רבה. בין הערים האלה יש למנות את צפאקס, מדנין, זרזיס, טאטאוין, בנגרדאן וקאבס. גם העיר נאבל הרחוקה מג׳רבה, הקהילה היהודית נוסדה מיוצאי ג׳רבה. הרבה מיהודי עברו לעיר הבירה תונס, שהיא עיר גדולה והאפשרויות בה רבות, ועד היום יש בתונס רחוב הנקרא "רחוב ג׳ראבא" (רחוב הג׳רבאים). גם לעיר טריפולי שבלוב הגיעו הרבה מיהודי ג׳רבה.

אמנם לכל מקום שנדדו יהודי ג׳רבה לא נתקו הקשר ממקום מוצאם, שהיה קשר נפשי עמוק, המשיכו לקיים עם ג׳רבה קשרי מסחר וחיתון, וכמעט לכל המקומות האלה המשרתים בקודש היו רבנים ושוחטים ומלמדי תינוקות, שלמדו את תורתם בג׳רבה, ומה גם שבית הכנסת לג׳ריבה, שמשה להם כמקום משיכה ועליה לרגל. ככה שהקשר עם ג׳רבה היה קשר חי ותמידי.

על מצבם הכלכלי הקשה של יהודי ג׳רבה נוספה בערותם בטיפול הילדים, האמינו בהרבה דברים שזה לטובת התינוק ולבריאותו, כמו בענין היניקה, חשבו כמה שהתינוק ינק יותר מאמו יתפתח יותר, עד שאם התינוק כמעט לא היתה עוצמת עיניה בלילות מרוב להיטותה להניק תינוקה, ולפעמים מביאים את הסבתא לישון עמהם בבית, כדי לשים לב שלא תירדם האם וישאר התינוק כמה שעות ללא הנקה. נותנים לתינוק כל מיני

תרופות עבודת בית, משקין לתינוק שמן זית עם סוכר ועשבים שונים. האשה היולדת ותינוקה לא יוצאים מהבית רק לצורך גדול, כי היציאה מהבית מזיקה להם. ונזהרים מאנשים שאינם מבני המשפחה לראות הילד ואם במקרה ראו את הילד אז הרואה זורק על הילד קצת רוק ואם הרואה הלך ולא זרק על הילד רוק אם הילד תקח סמרטוט רטוב במים ותנגב המקום אשר דרך עליו הרואה ולשים בפי הילד. ואז אין עין הרע שולטת בילד. גם נזהרים שכלה בת שנתה לא תכנס לחדר שנמצא בו ילד בן שנתו. ואם רוצה הכלה להכנס אם הילד תצא החוצה אצל הכלה ומחליפין המחט (כא"לה) של הצעיף אחת לחברתה.

אשה מינקת, עליה להמעיט בשתית מים, כי המים ממעטים את החלב. מינקת אסור לה לאכול קישואים ותפוחים, כי שני אלה מזיקים לתינוק היונק, ומקובל הפתגם תפאח"ה בראח"ה (התפוח מביא מנוחה) כלומר, מינקת האוכלת תפוחים היא נחה מטיפולה בתינוק, מאחר שהתינוק לא יחיה. ועוד כאלה אמונות. ובמקום להועיל לתינוק היו מזיקים לו, עד שמכל התינוקות הנולדים רק אחוז קטן נשאר בחיים, והיתה שנה אחת שמכל התינוקות שנולדו באותה שנה נותר רק אחד בחיים, ומתוך כך כל מי שנולד לו תינוק אינו שמח בו רק לאחר אשר עוברים עליו ימי הקיץ בשלום. כל זה היה עד לאחרי מלחמת העולם השניה, (לאחרי מלחמת עולם השניה) כאשר בקרו בג'רבה ראשי מוסדות יהודים מאירופה ומאמריקה, ויהודי ג'רבה סיפרו להם על מצבם הקשה, הם פתחו במקום מרפאת אוז"ה (טיפת חלב) שבה קבלו האמהות הדרכה נכונה לטיפול בתינוקות, ומאז השתפר המצב וכל התינוקות הנולדים חיים ובריאים, שבח להשי"ת. והיום האשה עם הבן שלה ברחובות.

מבנה הקהילה

שתי הקהילות בג'רבה היו מאורגנות כל אחת בנפרד כקהילה עצמאית.

באלחאר"ה אלכביר"ה מאז ומתמיד היה בית דין בהרכב של שלשה דיינים. הדיינים נתמנו על ידי ראשי הקהילה, לפרנסתם עסקו הדיינים במסחר, ולא קבלו שכרם מקופת הקהילה. סמכותם של הדיינים היתה לדון בכל הבעיות שהתעוררו בקהילה, בין בדיני אישות ובין בדיני ממונות. מושב בית הדין היה קבוע

בימים ראשון, שלישי, ורביעי לפני הצהרים. לפעמים נמשך הדיון גם לאחר הצהרים. ולא היו יוצאים מבית הדין עד שהיו גומרים כל הדיונים שנקבעו לאותו היום. בימים שני וחמישי לא נקבע מושב בית הדין, מאחר שימים אלה קבועים לימי השוק, ובעלי דינין טרודים במסחרם ובמלאכתם. בימים שאין מושב בית הדין הדיינים יושבים על תלמודם כל אחד בבית מדרשו או בביתו.

זה היה עד לשנת התרל"ב (1872). בשנת התרל"ב הוציא הבא"י (כך נקרא המלך של תוניס) צו המגביל את סמכותם של בתי הדין הרבניים בדיני אישות בלבד, והאוסר על בתי הדין הרבניים לדון בדיני ממונות. כנראה בתקופה זו בערך, מצבם הכלכלי של הרבנים הורע, ומאז התחילו לקבל את שכרם

מקופת הקהילה.

גם בתקופה זו שצומצמו סמכויות בתי הדין הרבניים, כשיהודי מתחייב שבועה לחבירו לפני הערכאות, הערכאות מפנים את היהודי לישבע בפני בית הדין הרבני. בית הדין לא היה חוסך כל מאמץ לפשר בין הצדדים, כדי להמנע מן השבועה החמורה, ובדרך כלל היו מצליחים לפשר בין הצדדים, שופטי הערכאות לא פעם היו מביעים את התפעלותם מכושר שכנועם והשפעתם של הרבנים.

לועד הקהילה היו מתמנים שבעה אנשים שהיו בדרך כלל תלמידי חכמים, ויראי שמים, ונקראים שבעה טובי העיר (בר"ת זט"ה), ונקראו גם "גבאי צדקה". האנשים האלה נבחרו על ידי ראשי הקהל.

תפקידו של ועד הקהילה היה לדאוג ולפקח על ההכנסות וההוצאות, חלוקת המסים וגבייתם. מראשית המאה ועשרים השלטונות הוציאו מינויים רשמיים לועדי הקהילות, כולל לועדי הקהילות בג'רבה. בראש כל ועד מונה פריזידא"ן (נשיא). לשלטונות היה מפקח על ועדי הקהילות, ולפעמים אף עזרו בסכומים לקופת ועדי הקהילות.

הכנסות הקהילה

כל יהודי תושב המקום חוייב לשלם סכום קבוע מדי חודש בחודשו, וזה נקרא צדקה. תלמידי חכמים ואנשים העוסקים בחברא קדישא היו פטורים מלשלם. הרבה חיכוכים התעוררו

בין ועדי הקהילות לבין הציבור, בקשר לגובה המיסים שהוטל על כל אחד לשלם, כל אחד ניסה לטעון שהוטל עליו סכום גבוה מכפי יכולתו. וכאמצעי לחץ להבטיח את פרעון המסים, היתה הוראה לסופרים שאין לכתוב כתובת נשואין לאף אחד רק לאחר שיביא אישור מבית הדין, והבית דין לא נותנים אישור אלא אם כן הוא מביא להם אישור מהקומיט"י (ועד) שאכן פרע כל חובותיו לקהילה. וכן היו הוראות למוהלים ולחברא קדישא. עד שפעם אחת היה יהודי עקשן שנולד לו בן ולא שילם את חובותיו לקהילה, וגם כשהמוהל לא רצה למול את בנו לא הזדרז לשלם, וכשראו הרבנים ביום השמיני שעוד מעט ותשקע השמש ותתבטל מצות מילה בזמנה, נאלצו לתת רשות למוהל למול את הבן, ומאז בוטלה הוראה זו למוהלים.

ואמנם רוב ההכנסות לועד הקהילה, היו ממסים עקיפים. המס העקיף הוטל על הבשר. המס היה בגובה של עשרים וחמשה אחוז ממחיר הבשר, ומאחר שיהודי ג'רבה לא אכלו את בשר החלק האחורי של הבהמה (שהיה צריך ניקור מחלב, ולא כל אחד היה מומחה לנקרו) לכן הקצבים היו מוכרים ליהודים רק החלק הקדמי של הבהמה, ואת החלק האחורי היו מוכרים לבתי מלון של הנוצרים, או לערבים שאינם מקפידים לאכול בשר משחיטת ישראל (בג'רבה רוב הערבים אינם אוכלים משחיטת ישראל). והצבור הוא שנושא בהפרש שבין הקדמי לאחורי, למעשה יסתכם מחיר הבשר לצרכן בלחאר"ה לכביר"ה גבוה בחמישים אחוז מהמחיר הרגיל, עשרים וחמשה אחוז מס ועשרים וחמשה אחוז הפרשים שבין הקדמי לאחורי. התשלום הזה רק על הבשר הנאכל ליום השבת, אבל הנאכל ביום חול התשלום רק החצי. וזה כפי העונה בימי החורף הבשר הנשחט אחר הצהרים זה יהיה לשבת כי יוכל לשמור אותו. ובימי הקיץ הנשחט יום רביעי אחר הצהרים. כי בימי החול אין אוכלים בשר רק עשירים ויתר העם אוכלים דגים הנמצאים שם בשפע ובזול ממחיר הבשר.

לעומת זאת בלאחר"ה זעיר"ה המס שהוטל על הבשר היה רק כשלשים פראנק לקילוגרם, ועוד שלשים פראנק עבור ההפרשים שבין הקדמי לאחורי. סך הכל היה עליהם לשלם רק ששים פראנק לכל קילוגרם בשר. והסיבות לכך מאחר שבאלחאר"ה לכביר"ה היתה אוכלוסיה מרובה ונמצאים בה גם יותר עניים. ועוד שלקופת הקהילה בלחאר"ה זעיר"ה זרמו הכנסות מרובות מהתרומות שהיו מגיעות לבית הכנסת לג'ריב"ה (על בית הכנסת לג'ריב"ה ראה להלן). ומהכנסות אלה כל עניי

הקהילה נהנו, כי כל אחד יכול להצטרף ל׳עשרה בטלנים׳ הלומדים בבית הכנסת לג׳ריבה ולקבל את שכרו.

וכדי למנוע מתושבי לחאר״ה לכביר״ה לקנות בשר בלחאר״ה זעיר״ה, דבר שהיה פוגע בהכנסות הקהילה, נעשה חרם האוסר להביא בשר מאלחאר״ה זעיר״ה ולאוכלו בלחאר״ה לכביר״ה. אפילו אם המביא ישלם על הבשר לקופת הועד בלאחר״ה לכביר״ה כל המס, הרי הבשר הזה טריפה והכלים שנתבשל בהם אסוריט.

מסופר שבימי הרבנים רבי מעתוק חדאד ורבי נסים חדאד מצב קופת הקהילה באלחאר״ה לכביר״ה היה טוב, לכן הציע רבי נסים לרבי מעתוק בערב פסח לוותר על מס הבשר באותה שנה, מאחר שלציבור יש בין כה הוצאות מרובות לצרכי החג, ורבי מעתוק סירב בטענה שאסור לפרוץ גדר שגדרו הראשונים, ומס הבשר נתקן על ידי הרבנים הקדמונים, כשראה רבי נסים שרבי מעתוק אינו מסכים להצעתו, הלך רבי נסים (שמצבו הכלכלי היה טוב) בערב פסח ועמד בפתח בית המטבחיים כשבידו ארנק מלא כסף, וכל יהודי שיצא מבית המטבחיים כשהכבש על כתפו, שאל אותו רבי נסים כמה שלם מס על הכבש, והוא היה מחזיר לכל אחד הסכום ששילם עבור המס. כמו כן נגש לכל הקצבים והציע להם שהוא ישלם כל סכומי המס ששלמו לקהילה בצירוף ההפרשים, על כל הבשר ששחטו לחג, בתנאי שהם ימכרו בשר לחג רק במחירו ללא תוספות מס והפרשים, וכן עשו.

כמו־כן מסופר עליו שבימיו היה יהודי באלחאר״ה לכביר״ה שהיה עובר על החרם וקונה בשר מאלחאר״ה זגיר״ה, וכל שכנועיו של רבי ניסים לא עזרו, אז אמר לו שכל מאכל שיתבשל מהבשר שקנה מאלחאר״ה זגיר״ה, ירום תולעים ויבאש, וכך היה. מאותו היום אימה ופחד נכנסו בלב היהודי וחזר בתשובה, בא וביקש מחילה מהרבנים, ומאז נודע ברבים כמה גדולים מעשה הצדיקים הפועלים מכח התורה, ולא העיז אף אחד לפרוץ גדר.

והרי לפנינו קטע מדברי מו״ר הרה״ג רבי משה כלפון הכהן זצוק״ל, מספרו ״ברית כהונה״ חלק יו״ד ו, ז, המבהיר לנו את הרכב הקהילה ומנהגיה.

רבי נסים חדאד כיהן ברבנות ולצרכי פרנסתו התעסק במסחר החגורות הנקרא בערבית כאמא״ר. הכאמא״ר היה חוגר בו כל חתן. הרבה יהודים בג׳רבה זה היה מקצועם. לכאמא״ר היתה דרישה גדולה גם בחו״ל. פעם אחת היתה ירידה בביקוש

ה) **ועד** . מלפנים היו הקהלי ממנים גבאי לדקה. ומפורשים
עם רחמי הק"ק בדבר חיזוק פיסקת הנערכת
להם וכל כיוצא מערכי הצדקות בכל דבר המתחדש בין בהכנסה
בין בהוצאה ועוד ואתנו ונמרו ומינו שריר ויעבי ריעיר יע"ן והם
מתוצרים בקביעות בזמנים חשר קובעים להם לפקח על ערכי
העיר בצדקות ובדקי העיר וערכיה וכיוצא ומזה כשלבים שהם
הממשלה יר"ה הסכימה למנות ועד הכומיתי ועל פיהם יהיו
כל הכנסות והוצאות הק"ק הי"ו וכל כיוצא בזה :

ו) **ועד** הכומיתי הגהוג וכמש"ל בחות הקודש . כפי מה שנודע
פה להרחם להם הגקרא פריזידלן קולו כשני קולות
ולא כשני קולות של שני בני חדש חלא שהם היו מוערכה לקרחת
מוערכה שהם בשוה לותה מוערכה שבה הרחם לכומיתי הכרעתה
הכרעה הגם דבלא זה הדבר שקול . וגרחה דכיון דכן הוא מחוקי
הממשלה יר"ה דיגא דמלכותא דיגא . וגם מלד הסברח י"ל
דמוערכה זו כתה יפה דהוי"ל הכרעת רוב בנין דמסתמא הרחם
הוא מלא תמיד בידיעת עסקי הצבור יותר מכל אחד מבחר בני
הכומיתי ועוד ים לחפש חח"ז לדיגא בעלמא בעת הפנחי בעה"ו :

צילום מברית כהונה חלק יורה דעה סימן ה' ו'

לכאמא"ר והרבה יהודים שנפגעה פרנסתם מזה, בהתקרב חג הפסח ראה רבי נסים שיהודי אחד שמלאכתו בעשיית כאמא"ר יושב בטל, ומכירו שאין לו הכנסה ממקור אחר. נגש רבי נסים ליהודי ובקש ממנו למכור לו כמה עשרות חגורות הכאמא"ר, ואף הזמין אצלו עוד כמות לאחרי החג, ועל הכל שילם לו מראש, היהודי שמח שמחה גדולה והלך בכסף זה וקנה כל צרכי החג.

בצד שני המוסדות העיקריים של הקהילה, ועד הקהילה ובית הדין, היו עוד כמה ועדים של מתנדבים שכל אחד מהם פעל בתחום אחר. "ועד ביקור חולים" שעסק בסיוע רפואי לחולים, ועד "אור תורה" שתמך בתלמידי חכמים, ומימן לימודי ילדי העניים (על "אור תורה" ראה בפרק על החינוך).

בשנת התרס"ח (1908) נוסדה בג'רבה חברת "מקיצי נרדמים" שמטרתה היתה להוציא לאור מכתבי יד חיבוריהם של חכמי ג'רבה הקדמונים, ואף הצליחה להדפיס בירושלים סדור "שירי ציון", שיר השירים עם תרגום ופירוש ערבי, שנוהגים לאומרו בג'רבה בשני ימים האחרונים של פסח. והדפיסו עם פירוש ממו"ר רבי שאול הכהן זצ"ל, ועוד כמה חידושים מאיזה רבנים. ומשום מה נפסקה פעולתה של החברה. ועוד כמה חברות וועדים שכל מטרתם היתה מתן בסתר ועזרה לזולת, ועוד.

היחסים בין שתי הקהילות

בין שתי הקהילות אלחאר"א לכביר"א ולחאר"א זגיר"א היו חיכוכים תמידיים בעניני חלוקת נטל המסים לשלטונות ועוד, כאשר ראשי הקהילה של אלחאר"א לכביר"א מנסים להשליט מרותם על הקהילה באלחאר"א זגיר"א, ולא פעם נזקקו עקב חיכוכיהם להתערבותו והכרעתו של בית הדין הרבני בתוניס, כשהקהל לכביר"א מיוצג על ידי מו"ר הרב נסים חדאד, וקהל אלחאר"א זגיר"א מיוצג על ידי מו"ר הרב שאול הכהן זצ"ל. והרי לפנינו פס"ד בענין זה מרבני תונס שניתן בשנת התקפ"ה (1825). (מועתק מהספר, מעשה בית דין ג'רבה תרע"א).

כפי המשתמע מפס"ד הנ"ל.

הרבה מיהודי אלחאר"א זגיר"א עברו לגור באלחאר"א לכביר"א, שהוא ישוב יותר גדול והיה קל יותר להסתדר בה מבחינת הפרנסה. ומבין אלה שעברו לגור באלחאר"א לכביר"א

היו כמה רבני הגדולים, והיו שהגיעו למשרות רמות ומכובדות. בין אלה יש להזכיר את הרב נסים חדאד ואחיו הנגיד שמואל.

על הנגיד שמואל חדאד המכונה בפי ההמון בשם "שמולא" מסופר שהיה תלמיד חכם וירא שמים, הוא הנהיג את משרתו ברמה, והשתמש בסמכותו להרבות תורה ומצוות על ידי כל בני הקהילה. והיה מעניש בעונשים חמורים העובר על מצוה ממצוות התורה. ובימיו אמרו המושלים: פייא"ם שמול"א אשעיר"ה ק"ד לפול"ה (בימי שמול"א השעורה כפולה), כלומר מרוב הצדקות של יושבי האי ירדו הרבה שגמי ברכה, והיה הרבה שפע גם בכמות וגם באיכות, עד שכל גרעין של שעורה, היה גדול כמו פול.

רבי נסים חדאד, אחיו של שמול"א, היה מפקח ובודק שכל יהודי יתפלל שלש פעמים בכל יום שחרית מנחה וערבית, וכש־היה יהודי חשוד בעיניו בבוקר שלא התפלל שחרית, היה דורש ממנו להראות לו את זרועו אם יש עליה סימני קשירות התפילין. וכשהיה מתברר לו שיהודי לא הניח תפילין באותו יום, היה מוסר אותו לאחיו שמולא והוא היה מעניש אותו. הנגיד שמולא הרבה לשפוט גם אנשי אלחאר"א זגיר"א ועד היום מוכר המקום איפוא שהיה יושב לשפוט אותם, והוא חרב. כי אנשי אלחאר"א זגיר"א לא רצו לבנות אותו מרוב העונשים שקבלו ממנו, ועד היום הם שונאים את השם שמולא ולא קוראים לבניהם בשם שמולא.

מסופר על הנגיד שמולא שהיה מקובל גדול והיה עוזר לאחיו בצרתם. וכשהיה רואה מישהו חולה מבני ישראל, היה מבקש עליו רחמים ומרבה בתפילה עליו, גם היה כותב לו קמיע והרבה חולים התרפאו על ידו.

הנגיד שמולא היה חבר טוב להרה"ג רבי יצחק צדיקא זצ"ל (מחבר הספר "ויזרע יצחק" עה"ת בדרך פרד"ס). ומסופר כי פעם אחת הסכימו שניהם לכתוב שם הוי"ה על החזה ולטבול במקוה טהרה. ומקובל שאם שם הוי"ה לא נמחק, אז ידמו אלה שנושאים את שם הה' על החזה לקדושי עליון. ואם שם הוי"ה נמחק במים בשעת הטבילה, אותם הנושאים אותו על החזה נפגעים בשכלם, ושניהם הנגיד ורבי יצחק כתבו את השם על החזה וירדו וטבלו. מהנגיד נשאר השם שלם כמות שהוא, לא נמחק ולא נפגם. ומרבי יצחק נפגם קצת מן השם. ומאז לעתים רבי יצחק לא יהיה מיושב בדעתו. ומסופר על רבי יצחק שבאותן שעות שלא היה מיושב בדעתו היה יוצא לשוק ומת־ישב ליד יהודי שמוכר פולים (שלוקים עם תבלין, מאכל זה

ו) **מודעת** זאת בכל מקרן כי זאת לצניס כוס' מיוסד
עיר **נרבה** יע"ס מלאם מכמוס ומוצרי'

ומיוס כם כפין שתי קמנות ומחלקים כשתי
מקומות שם מסקום מפקר ש מקרם ומסקום שכ' מדינת
וכש מקרם יו שם כ"ר של שלשם וכדיונם לוש כם דיין
יסודי ומיו מגני מדינת כצוצים למגני ש מקרם מכמס
סיוכות מי משום שאכ"ר של מקרם סיו מכמוס מסוכמים
ומסם קורם ונלאם וצור כם מאת יסורם שלשם טיכר
ווז סיוס שלשלם שסיו מתנגנים עם מכור כשת ועטש
גרולם מכולם וכם על מדוב מכ"ר שכש מקר' נוצייסו סם
מלגני מדינת שקכיצו דיורסם כש מקרם ומצני סיוכות שו

סיו מגני מדינת כצוצי' מקר מכ"ר שכש מקרם ומיו
מתנגנים על ציוס על כל דכר מסלצו מקר דיוני מצוכות
ומוקפות ומלוחות וניטין וקידושין ומקר דיוני עוגנין על
מעיבוות וכיוצא. ויש סיוס לך למסקור. מוקת מפויר
שיסתרו כלילת יוצי חול' ומרלדלת. ומגני מסר נחלצים
ומלכו למצוכות שתנגת וקנים מצער שכתו ובצרו שתורי
מרלם מדשי מקרוב כלו. וקבעי עלמם לשורם דיוניס
ומתנגנים עם מלכור בקנסי ולא די למס כל זאת אלא
שכקנו לשלום ירים נם כמגני מדינת. וכך עלתם כירם
ובשנו יוסיס כמס לירוסן כמקל ורלטעם ולכוף סוקס
מקמס על כל דכר שצש למוצן למגני מדינת ולקרוב
סוקס ממקומס ער ש מקרם מנ' כסיע' בוס. וזו מולא
ונרם ונוק ם ע"ג נוק"ם כי שתי מקומות מנו' רסוקות זו
מזו ומנוים דרוס בנמוס. ויסי מפס כמסקונוים וככנס
מצתר כלכם וכשתי מוצוניס סוקס דיוני ש מקרם סיו
כורסים ומכבשים כמס ער מצר כצר"ם סיס מס שמס
כי שצוצם שתשני שבני מגשים שמגני מדינת מציורי
מת ככירם ויגלו למוץ כמיוסס כירך מוצמנים לדיוני לש
מקרם מנ' מרוב מצתר ומעוכזין מקנים וכשתת זו סיס
שקנס ולא טוכם משמוצם ולא זו מדרך ולא זו מציור
מצר ע"כ מגן כ"ר דקק"ל נוצרו מוצר כנוגת עוין
שמסיוס והלאם מוסכנת לנצח מגני ש מקרם וכ"ר שלמס
סיוס פוצוניס מת ורוסס עור לקרק ולמזוין שוס לקר
מלגני מדינת על שוס רכר נרול וקטן ולדיין מדינת
ולצדנסים למס רכר מסלצו לרון ולצשוט כמגני מקומס
וכל רכר מנוגע למס יצשוטו מס ושל ציוס כל ריב וכל
נגע ודין לכ"ר של ש מקרם ולצדנסים למכנים מת עלמס
כשלגני מדינת כשוס פוצו כעולם כלל ועיקר. כרם כי

וקרק סיוס רין מרוצי מתוניות כמגני מדינת ומקר מכע"ר
רולם לרון כמני כ"ר של שלשם ולא ומלאו כדיונת שלש' כ"ר
סיו ומקומי דיוני מדינת ודיוני ש מקרם ודיוני כיוס' רכר
מלשלם מכוך ומלכלצרי זס מין כם ויכולם ציך דיוני ש
מקרם למכנים מת עלמס כמגני מדינת כלל ועיקר וכדכר
מלמור ומו לא מרוי. ומס מת מרכר סוס שלשו ויכלמס
עמור כמסקט וכטמ וצלוס על דיוני ים, וכל הפס על
מקומי יכל כשלוס. סכ"ר מסוקמי' כלא מתת קוים יע"ש
כשרר מ' ש מיכס מרכם מלכם שת ם"ן ס"ס ל'כרר ו'שכן
מתקנ"ם לינוים ומכל שריר וכריר וקויס:

ספטיר	ספטיר	ע"פ
יצחק טויב	יאודא נגאר	יאודה בר אברהם
ס"ע	ס"ע	הכהן מנוני
ע"פ		ס"ע
יוסף כהן טנוני	יצחק כהן	
ס"ע	ס"ע	

צילום מספר מעשה בית דין דף ח. אותו.

מפורסם בעיקר בארצות תוניס וטריפולי). אותו היהודי מרוב הכבוד שהיה רוחש לרב היה מקלף לו פולים והרב היה אוכל, אז הרב בירך שיהיו לו לולא"ד בלאחאר"א ולמא"ל בלגראר"א (בנים רביעיות וממון באמתחות). ונתקיימה ברכתו של הרב שנולדו לאותו יהודי ארבעה בנים, ומאז עסקיו הלכו והצליחו עד שנהפך לעשיר גדול, ועד היום ידועה משפחתו כמשפחה עשירה. עוד מסופר על רבי יצחק שפעם אחת היה בשוק אל־חאר"א ועבר ליד ערבי שהיה מוכר מישמשים. הרב הושיט ידו לבחור כמה מישמשים, והערבי דחף אותו וקילל אותו. הרב התחיל לרמוס ברגליו את המישמשים, הסתכל בערבי, והערבי נשעה גל של עצמות. במקום היו כמה ערבים שניסו להשתולל, ואחרים הרגיעו אותם, באומרם להם האם אתם לא מפחדים, תראו מה נעשה לפלוני על שהעז פניו ברב. בכל זאת הלכו כמה ערבים והזמינו משטרה, כשהגיעה המשטרה, סיפר הרב שהערבי הזה חייב מיתה, מאחר שאתמול חטף אשת איש, עינה אותה וכדי שלא תלשין עליו, הרג אותה. והיא נמצאת קבורה במקום פלוני. בבדיקה שערכה המשטרה מצאה כדברי הרב, והיה פלא גדול וקידוש השם.

עוד מסופר עליו שפעם אחת בא לבקר אותו תלמיד חכם מתוניס, ההוא רק עמד ליד הדלת, ורבי יצחק קרא לעברו שלום עליכם בנו של רבי פלוני. ההוא התפלא ושאל את רבי יצחק מאיפוא כבודו יודע שאני בנו של רבי פלוני, ענהו אני מכיר את אביך, הוא ליוה אותך עד כאן, והוא שאמר לי שאתה בנו.

מרת אמי מנוחתה כבוד סיפרה לי, שהיא היתה נוכחת בהל־ויתו של רבי יצחק, ובשעת ההלויה היה ציפור אחד מלווה את הארון, ורק לאחר שהניחו את גופתו של הרב בקבר, אז הלך לו הציפור.

החינוך והרבצת תורה

היהודים בשתי הקהילות אלחאר"א אזעיר"א ואלכביר"א הם דתיים שומרי תורה ומצוות, מכבדים תלמידי חכמים ורבני המקום. ומרוב יראת הכבוד שיש להם מהרבנים עד שהרבה יהודים אומרים שכששולח אחריהם הרב לבא אליו, יש להם אימה ויראה כלפיו, יותר מאשר שולח להם מושל העיר הנוכרי. שמירת שבת נשמרת בקפדנות. במקרה של חילול שבת על ידי יהודי כלשהו, הוא נענש על ידי בית הדין, (על השבת בג'רבה ראה בפרק המנהגים).

לימוד תורה נפוץ מאוד לכל הגילים: קטנים, גדולים ובעלי בתים.

לימוד תורה לילדים עד לשנים האחרונות לא היה מאורגן כל רב שרצה ללמד תינוקות פותח לו כיתה באחד מבתי הכנסיות שבמקום, מקבץ סביבו ילדים, ומלמדם תורה. לא היה פיקוח כללי על תוכנית הלימודים ודרכי ההוראה.

כל רב מלמד תינוקות השתדל עם תלמידיו מעל ומעבר ליכולתו שיצליחו בלימודם וגם למצוא חן בעיני הורי הילדים כדי שימסרו לו גם יתר בניהם. רב מלמד תינוקות שיוצא לו שם טוב, הרבה הורים מוסרים לו את ילדיהם ללמדם. לכן יש רב מלמד תינוקות שלומדים אצלו כחמשים עד ששים תלמידים, ויש רב שבקושי יש לפניו עשרה תלמידים.

הלימודים כוללים רק לימודי קודש. לימודי חול מוחרמים באלחאר"א לכביר"א עד היום. בזמנו הרבה השתדלה "חברת כל ישראל חברים" להקים בית ספר בג'רבה ורבני המקום החרימוהו, וכן הצרפתים ניסו להקים בית-ספר ליהודים ונתקלו בהתנגדות הרבנים. בשנים האחרונות הוקם בית-ספר באלחאר"א אזגיר"א. ואילו באלחאר"א אלכביר"א לא הוקם מעולם בית ספר. ובפרט לאחר שראו רבני אלחאר"א תוצאות החינוך של כי"ח ובתי ספר השונים בעיר תוניס. שהרסו כל חלקה טובה ביהדות. דחקו לימודי קודש לפינה. עד שגדל דור של עמי הארצות אשר נטה להתבוללות. עד כדי כך שבעיר תוניס לא נמצאו במשך הזמן אנשים המתאימים למלא תפקידים רוחניים בקהילה. והעיר תונס היתה צריכה לייבא משרתים בקודש מערי הדרום, שטרם נגעה בהם יד ההשכלה הצרפתית. אפילו רבני תונס שהולכו שולל על ידי נציגי כי"ח, עד שנתנו את הסכמתם להקמת בתי ספר, כשראו התוצאות מאוד הצטערו, וביקשו לתקן ולא יכלו כי היה כבר מאוחר. ומסופר על הרה"ג רבי אברהם חג'אג' זצ"ל, שגם הוא היה בין המסכימים להקמת בית הספר בתוניס, כשראה המכשלה שיצאה מבתי הספר אמר בצער: הלואי שאותה יד שחתמה על אותו ההסכם תקוצץ.

שעות הלימודים לפני הרב לא היו מוגבלים, הרב ישב ולימד במשך כל שעות היום. זכורני כשהייתי לומד לפני מו"ר רבי חויתו חורי הי"ו, גם כאשר היה משחרר התלמידים ללכת לאכול צהרים בביתם, היה מחזיק אותי עם עוד כמה תלמידים ולומד אתנו כשעתיים וחצי, אחר כך היה הוא הולך לאכול משהו וחוזר לבית הכנסת, ומלמד התלמידים עד הלילה.

המשכורת של הרבנים המלמדים לא היתה קבועה. בכל יום ששי הרב פורש מטפחת על ידו בבית הכנסת, וכל תלמיד שם בתוכה סכום כסף מה שנתנו לו הוריו עבור הרב. בני עניים בדרך כלל לא היו משלמים. כמו כן סבלו בני עניים מחוסר ספרים, כי האב בקושי היה משיג פרנסת בני ביתו ובצמצום גדול. הרבה מבני העניים שהיו מוכשרים מאוד, מחוסר אמצעים לא יכלו להמשיך בלימודם ונאלצו לצאת לעבודה.

כמה מבני הקהילה כשראו המצב העגום הזה התארגנו לפעולה והקימו חברת ועד בשם "אור התורה", שכל מטרתו היא לתמוך בתלמידי חכמים, שיוכלו להתמיד בלימודם מתוך ישוב הדעת. ולתמוך בבני עניים הן בתשלום שכר לימוד וברכישת ספרים, והן בהענקת פרסי עידוד ומילגות, ואף בעזרה לרכישת בגדים.

חברת "אור תורה" הצליחה הרבה בפעולתה. והרבה תלמידי חכמים הגיעו למה שהגיעו רק תודות לעידודה ולעזרתה. לא ארכו הימים עד שמאותם בני עניים יצאה תורה. והיו מהם משרתים בקודש רבנים, שוחטים ומוהלים באזור ג'רבה, ואף לאזור תונס הגיעו.

ובמרוצת הימים, גם העיר תונס עצמה הזדקקה לשירותיהם של הרבנים מג'רבה. כל פעולותיה של חברת אור תורה נעשו הודות לפעילים בבתי הכנסת השונים שדאגו להתרים את הציבור מדי פעם למפעל קדוש זה.

במשך הזמן נקבעה שבת כלה דהיינו שבת שלפני שבועות למגבית כללית עבור 'אור תורה'. לפני המנחה נאסף הקהל בבית כנסת הגדול הרב דורש מעניינא דיומא ממעלת התורה ומעלת המחזיק בידי לומדי תורה. לאחר הדרשה הגבאים עוברים בין הקהל ומתרימים אותו, והרב מברך את התורמים. במשך הזמן ראו שהיו אנשים שנדרו ושכחו לשלם. וכן הרבה אנשים שלא היו נמצאים בבית הכנסת בשעת ההתרמה, לכן התחילו לפנות במכתבים לקהל. לכל אחד נשלח מכתב אישי. וכל אחד כותב הסכום שהוא מוכן לתרום. את רשימת התורמים מביאים לפני הרב והרב מברך את כולם.

לאחר מלחמת העולם השניה כשהג'וינט הזרים את עזרתו ליהודי תונס, פנו ראשי חברת אור התורה בבקשה לג'וינט להעניק גם להם תמיכתו. אך תנאי התנו מראש שלג'וינט ולבאי כוחו, לא תהיה שום זכות להתערב לא בתוכנית הלימודים, ולא בדרכי ההוראה. ולאחר משא ומתן והתכתבויות מרובות, נעתרו ראשי הג'וינט להעניק גם למפעלי אור תורה את עזרתם.

עם קבלת עזרת הג׳וינט הגדילו ראשי אור תורה, את פעולותיהם ואת תמיכתם בבני הישיבה ובתלמידי חכמים.

במשך הזמן היה נסיון לארגן ולאחד כל המלמדים תחת קורת גג אחת, ואף נבנו חדרים לשם כך. בחצר בית הכנסת של "רבי שלום", לאחר שהתחילו הלימודים בעזרת חסידי חב"ד. משום מה הדבר לא הצליח, הלימודים הלכו מדי יום לאחור, (עד שהתפרקה החבילה וחזר הכל לקדמותו.) ועל כל זה כבר כתב באריכות הרב משה כלפון הכהן בספרו.

למבוגרים היו שיעורי תורה ברמות שונות ובמיוחד בשבתות ובימים טובים.

עוד בשנת התרע"ט התחילה להתעורר בלב יהודי ג׳רבה כמיהה עזה לציון ולירושלים. באותה שנה נוסדה "עטרת ציון" על ידי הרב דוד עידאן ז"ל. "עטרת ציון" התחילה בפעילותה על ידי יצירת קשר בין יהודי ג׳רבה לבין הציונות. ובמשך הזמן נתארגנה קבוצת בחורים שהתחילו להכשיר עצמם לעליה לארץ הם התחילו בלימוד השפה העברית, ובעבודת החקלאות, לאחר זמן עלו לארץ והתישבו במושבי הנגב.

החל משנת התש"ג (1943), לימוד השפה העברית קיבל חשיבות ראשונה במעלה והוקמה חברה מיוחדת בשם "דבר עברית". יוזמי חברת 'דבר עברית' ופעיליה, היו מבני המקום תלמידי ישיבות לשעבר, שממש היו משוגעים לדבר. בין הפעילים יש למנות דוד קדושים, בן ציון כהן, יצחק חדאד ועוד.

מטרות חברת "דבר עברית" ושאיפותיה באו לידי ביטוי בשמה, שכל מטרתה להפיץ את השפה העברית וללמדה לנוער ולמבוגרים. ומרוב דבקותם הגדולה במטרה, הצליחו להתגבר על קשיים מרובים, חוסר אמצעים, ספרים ועוד.

במשך הזמן חברי התנועה 'דבר עברית' המשתתפים בפעולותיה הלכו ונתרבו, עד שבשנת התש"ט (1949) היו מספר תלמידיה למעלה ממאה, ואז הפכה מתנועה לבית־ספר. בבית־ספר 'דבר עברית' למדו גם בנות. לימוד הבנות בג׳רבה חרג מהמסורת המקובלת ש'כל כבודה בת מלך פנימה'. האמהות גילו חוסר הבנה, ולפעמים גם התנגדות לחינוך בנותיהם ולימודם, ומה גם שזה פגע בהן, שעם הליכת בנותיהן לבית הספר, האמהות נאלצו לשאת ברוב עבודות הבית, בעוד שהאבות גילו הבנה וחשיבות לחינוך בנותיהם.

הבית־ספר 'דבר עברית' הלך והתרחב, ובראשית שנות החמישים היו בו כשלש־מאות תלמידות. בנות הגילים שבע — עד חמש־עשרה. את הבנות לימדה מורה שליחה מישראל אשר

ՀՀՊՄԻ ԲԱՆ ՕԳՏ ԱՌԱՔ ԱՇԱՏԻՔ ՀԱ ԱՇՈՒՔ
ՊՈՊՈՒՅ ԵՎ ՅՈՒՐԻ ՊՈՂՈՍ

משכורתה שולמה על ידי הסוכנות, כשהבנות הגדולות עזרו לה ללמד את הבנות הקטנות. הלימודים כללו מקצועות שונים, עיוניים ומקצועיים. גם בשבתות היתה פעילות ענפה בביה"ס 'דבר עברית' לבנות.

על רמת הלימודים בעברית בביה"ס תעיד העובדה שתלמידות מג'רבה השתתפו בבחינה הירושלמית ועברו את המבחן בציונים לשבח, החל משנת התשי"א (1951).

הבחינה הירושלמית נוסדה בשנת התש"ח (1948). ומנוהלת על ידי האוניברסיטה העברית. הבחינה נועדה לעודד לימוד השפה העברית בגולה. לכל המשתתפים נשלחים מבעוד מועד החומר שעליו יש להתכונן, החומר מכיל תנ"ך, משנה, תפילה, שירת ימי הביניים ושירת העת החדשה, חיבור חופשי, והסבר קטע בלתי מוכר.

הבחינה היא ברמה גבוהה המזכה בני חוץ-לארץ הלומדים באוניברסיטאות בארץ לפטור מלימודי העברית. שאלוני הבחינה מגיעים לכל הגולה ביום המבחן מירושלים, לאחר מכן נשלחים בחזרה לירושלים ושמה נבדקים ולזוכים נשלחות התעודות.

גם לאחר יסוד הבית ספר 'דבר עברית', המשיכה החברה בפעולתה בהפצת השפה העברית בקרב המבוגרים. בביה"ס למדו בנות משתי הקהילות אלחאר"א לכביר"ה וזגיר"ה.

הרבה מהצלחות המפעל של 'דבר עברית', יש לזקוף למורה דוד קדושים, אשר השקיע בזה הרבה מרץ ומאמצים למכביר. בשנת התשכ"ה (1955) תוניס קבלה את עצמאותה, ובמשך הזמן מסיבות פוליטיות שינו את שם ביה"ס מ'דבר עברית' ל'תורה וחינוך'.

בתי כנסת

באלחאר"ה אזעיר"א הנקראת הדיגת, יש בה שבעה בתי כנסת. בבתי כנסת אלו אין ספרי תורה, ומתפללים בהם רק ביום שאין מוציאין ספר תורה. ביום שיש הוצאת ספר תורה, כל המתפללים הולכים לבית הכנסת לגריב"ה. וזאת תקנה קדומה, שאין להחזיק ספרי תורה בשום מקום באלחאר"ה זגיר"ה מחוץ לג'ריב"ה.

כמו כן ישנה התקנה האוסרת על תושבי הדיגת לנגן בכלי זמר בשמחות בתוך הכפר, מחוץ לשני כלי זמר המותרים והם דרבוכ"ה ושנשול"ה (תוף ומצלתיים). האיסור חל רק בתוך

האוניברסיטה העברית בירושלים
לשכת הבחינות בעברית לבני חוץ לארץ

תעודה

על ידיעה בלשון העברית

גב' יהודית חדאד

עבחנה בחודש ניסן תשכ"א בעיר כ'רבה ולאחר
שעמדה בבחינה בהצטיינות זכתה בתעודה זו.

ירושלים, כ' בתמוז ה'תשכ"א × 4 ביולי 1961

ראש הלשכה — המרכז המקומי

שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך
וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך

צילום תעודה של האוניברסיטה העיברית בירושלים

הכפר, אבל מחוץ לכפר דהיינו בלג׳ריב״ה מותר. תקנה זו נש־מרת בקפדנות עד היום. ובשמחות התושבים מרבים לזמר ולנגן בפיהם בליווי דרבוכ״ה ושנשול״ה. תושבי הדיגת יודעים לשיר אנשים ונשים. הגברים בשירים ופיוטים, והנשים לחוד בשירים בערבית.

לג׳ריבה

בית הכנסת לג׳ריבה היא נמצאת מחוץ להדיגת במרחק של כקילומטר לג׳ריב״ה מקודשת בעיני כל התושבים, גם הערבים מכירים בה כמקום קדוש. נודרים לה שמנים ותרומות, ונשבעים בשמה. על זמן בנייתה ישנם מסורות שונות. ישנה מסורת שהג׳ריבה נבנית על ידי הכהנים שגלו בזמן חורבן בית ראשון והביאו עמם דלת מדלתי בית המקדש. ולכן נקראת כל השכונה בשם הדיג״ת, שמשמעותה בשפה הברברית דלת.

ובראשית המאה הט״ז כאשר כבשו הספרדים את ג׳רבה הרסו את בית הכנסת לג׳ריב״ה וכשחזרו הכהנים לבנות אותה בשנית, בנו בית כנסת על חורבות בית הכנסת שנהרס ובין הריסותיה היתה גם הדלת שהביאו עמם הגולים מחורבן הבית. כמו כן ישנה מסורת שעל קיר בית הקברות הסמוך לבית הכנסת לג׳ריב״ה, היתה מצבה שחרות עליה ״עד כאן הגיע יואב בן צרויה״ (ברודפו אחרי פלשתים).

הרב ח. חדאד סיפר שמצא בכתב יד המנוח רבי דוד עידאן, ששמע מחכמי אחד מחכמי תונס שראה במו עיניו בידי החוקר מרכוס מאיר פישר (מחבר הספר ״אוצר הספרים״ (תולדות ישורון), פראג תקע״ז).

שתי אבנים שהביאם מבית כנסת לג׳ריב״ה אשר כתוב עליהם, כונן האלהים נותינו, דירת גאולים תתמוך (ראשי תיבות: כה״ן דיג״ת). אם להרע לנו אין די זר משגת, וגם עין הרע אל תשלוט בדיגת.

על מקור השם לג׳ריב״ה, ישנן כמה מסורות. מסורת אחת אומרת, שהיהודים היו גרים בקרבת בית הכנסת ועבדו בחק־לאות, כי המים הנמצאים במקום ראויים לשתיה, כאשר הבר־ברים כבשו את האי גרשו את היהודים מהמקום, ובמקום הושיבו ערבים. ונשאר בית הכנסת בודד בסביבה נוכרית. לכן מאז קראו לה לג׳ריבה (הבודדה). מסורת אחרת אומרת לג׳ריב״ה לשון פלאי פלאים בערבית. ונקראת כך על שם הנסים והנפלאות

הנעשים למתפללים בה. ועוד ישנם מסורות שונות. ועל כל זה ראה באריכות בדברי פרופ׳ נחום סלוסץ בספרו ״האי פליא״ (תל־אביב תשי״ח).

אגדה ערבית מספרת, כי לפנים היתה עיר הבירה של תונס נקראת ״קרטאג׳ננא״. ובאותו זמן היתה מלחמה בין מלך תונס עם מלך איטליה, וקרטאג׳ננא היתה לחוף הים. מלך תונס החל לגייס הצבא מכל הערים, וגם מעיר ג׳רבה. ומכל הערים שלחו מספר גדול של אנשים. מעיר ג׳רבה שלחו אדם אחד. וכאשר ראה המלך ככה, אז התחיל לכעוס, ומיד ניגש אליו אותו האיש שבא מעיר ג׳רבה, ואמר לו: אדוני, לא ברוב כוח וברוב חיל אדם נוצח במלחמה, אני לבדי אוכל להפיל אותם חללים ולא יצטרך אדוני לפתוח עמהם במלחמה, רק דבר אחד אדוני המלך יבטיח לי למלא כל מה שאני מבקש ממנו, ומבקש שאני יושב לבדי באיזה חדר, וכאשר תראו את אוניות המלחמה מתקרבות, אז תקראו לי, ואז תראו כוחי ועוצם ידי. אז מילא המלך את בקשתו ונתן אותו בחדר, והיה מחכה לבואם של אניות המלחמה, וכאשר התקרבו קראו לאותו האיש, ותיכף יצא ובידו חתיכות חתיכות ניירות, ואת כל חתיכות הניירות השליך על האניות וטבעו כל האניות, המלך שמח שמחה גדולה ואמר לו לבקש ממנו כל מה שירצה וימלא בקשתו. אז ביקש מהמלך שהיהודים היושבים במקום מים מתוקים ילכו למקום מים מלוחים, ובמקומם יישב ערבים. והמלך נתן לו בקשתו, רק אמר לו כי לא יפגעו בבית הכנסת. וכאשר ראו יהודים ככה, אז אמרו לו כי בית כנסת ״גריבה״, זאת אומרת בודדה לבדה, וככה נקראת בערבית.

הג׳ריב״ה נבנתה מחדש לפני כמאה שנה.

מעתיקות הג׳ריב״ה נשארה רק מערה אחת מתחת להיכל ונקראת ״מגרא״ת צבאי״ה״ (מערת הנערות). וישנה סגולה לכל נערה הרוצה להתחתן, אם תאכל ביצה שלוקה במערה מאש של נרות שעוה הדולקים במקום, או אם תגמע ביצה ששמוה כל הלילה במערה, תשיג בן זוג מיד וכן היה קיים החדר של רבי שאול הכהן שבו היה מתבודד עם קונו, ומסופר עליו שבחדר זה נגלה אליו אליהו הנביא.

בהיכל לג׳ריב״ה ישנם עשרות ספרי תורה חדשים וישנים. תיקים לספרי תורה העשויים מכסף טהור, וכן הכתרים והרמו־נים שהכל עשוי מעבודה אמנותית. דלתות ההיכל מצופים משלטי כסף וזהב, שאותם תרמו הבאים לזייאר״ה, על השלטים רשומים שמות התורמים.

למרות שיש בלג׳ריב״ה הרבה כסף וזהב, אף אחד לא מעז לקחת משמה כלום ואפילו הערבים. ומסופר שפעם אחת באו גנבים לגנוב מהג׳ריב״ה ולקחו ממנה חביות שמן (השמן נמצא בג׳ריב״ה בשפע להדלקת נרות), הגנבים יצאו מהג׳ריב״ה עם השמן בשמחה, שאף אחד לא הרגיש בהם אפילו השומר. הם שמו את השמן על גמליהם, הגמלים לא רצו לזוז ממקומם, למרות כל מאמציהם והמכות שהנחיתו עליהם. וכשראו כך, הבינו הגנבים כי אין זה, כי אם אצבע אלקים וקדושת המקום. מחוסר ברירה הסכימו להחזיר את השמן למקומו, וכשהחזירו את השמן ללג׳ריב״ה, מיד כל הגמלים עמדו על רגליהם, מחוץ לגמל אחד שלא רצה לקום, לאחר בדיקה מדוקדקת גילו שעל הגמל נשארה מחצלת קטנה, שאותה לקחו מהג׳ריב״ה. מיד החזירו את המחצלת, והגמל קם גם הוא, למחרת אותם גנבים עצמם באו וסיפרו כל מה שקרה להם בלילה, והיה קידוש ה׳ גדול.

עוד מסופר שהיו גנבים שהצליחו לגנוב מלג׳ריב״ה כלי כסף וזהב. ועד שלא נודע מהגניבה הם עצמם החזירו את הכסף למקום, וסיפרו שנענשו על כך קשות מן השמים.

ללג׳ריב״ה זורמים תרומות מהעולים לזייאר״ה, ובמיוחד בל״ג בעומר. (ראה על כך בפרק המנהגים). התרומות כוללים כסף, תכשיטי כסף וזהב, פרוכות רקומות וצעיפים ממשי ובדים.

ללג׳ריב״ה נכנסים רק יחפים ובכיסוי ראש. הרבה תיירים מרחבי תבל כשבאים לתונס משתדלים לבקר בלג׳ריב״ה.

בג׳ריב״ה יושבים זקנים כל היום ועוסקים בתורה, תהלים, זוהר ועוד. ומקבלים שכרם מהתרומות המגיעות. כמו כן נערכות בג׳ריב״ה מדי פעם סעודות על ידי העולים לזייאר״ה. תייר שאינו מבקר בלג׳ריב״ה נראה להם כי לא ביקר בג׳רבה.

באלחאר״ה לכביר״ה יש חמש עשרה בתי כנסיות, לבד משני בתי מדרשות. ליד כל בית מדרש יש ספריה גדולה המכילה בקרבה מאות ספרים עתיקים וחדשים. ספריות אלה הם לעזר רב לתלמידים, ולתלמידי חכמים בלימודם ובעיונם.

והרי כמה מבתי הכנסת:

בית כנסת הגדול:

גדול ורחב ידים, ובו נקבעים ונגמרים כל עניני הקהל. בית־כנסת זה עתיק יומין וישנה השערה שהוא נבנה על חורבות בית הכנסת הראשון שנבנה על ידי המתיישבים הראשונים באי.

מבקרים בפנים בית הכנסת של־יהודי ג׳ריבה בחול המועד

בתוך בית הכנסת הגדול בג׳ריבה

מראה בית הכנסת הגדול של יהודי ג'רבה

בית הכנסת נמצא ליד בית קברות עתיק, שבו קבורים רבנים וחסידים קדושי עליון, וביניהם הרה"ג רבי יצחק חדאד זצ"ל (מחבר הספרים "קרני ראם" ו"תולדות יצחק"). על מצבתו רשום שנפטר בשנת התקט"ו (1755). וברוב הימים נתכסו הקברים בעפר ורובם לא ניכרים רק לאחר חפירה. ויש קברות שבראשם עומדת אבן כמצבה, כאשר היה נהוג בימי קדם.

בית הכנסת רבי אברהם חדאד:

בית הכנסת רבי אברהם חדאד נקרא על שם מייסדו רבי אברהם בה"ר יצחק חדאד, שבא מאלג'יר לג'רבה. בבית כנסת זה יש חדר קטן שאותו בנה רבי אברהם כחדר עבודה לאביו רבי יצחק, ובו ישב רבי יצחק לעסוק בתורה ולשפוט את העם.

בית הכנסת רבי חזקיה פרץ:

נקרא על שם מייסדו רבי חזקיה בה"ר אהרן פרץ, והוא היה נכד רבי שלמה פרץ שבא מהמערב (מרוקו) והרביץ תורה ביהודי ג'רבה. לרבי שלמה היו בנים רבי אברהם, ורבי אהרן. רבי אהרן הוא ראש הרבנים הידועים באי ג'רבה והוא תיקן תקנות והסכמות המקובלים באי עד היום. והוא מחבר הספר "בגדי אהרן" (ליוורנו התקס"ו).

מסורת אחרת אומרת שרבי אהרן פרץ עצמו בא מהמערב.

מסופר על הרבנים רבי שמעון לביא, רבי מסעוד אלפאסי ורבי אהרן פרץ שכל אחד מהם בזמנו החליט לעזוב את מרוקו ולעלות לארץ ישראל. ובדרכם כולם ביטלו חפצם ורצונם לעליה לארץ, מפני לימוד תורה לבני ישראל.

רבי שמעון לביא נולד בספרד ובהיותו ילד, בא עם המגורשים מספרד למרוקו. משפחתו התיישבה בפאס. שמה למד תורה ונהיה למקובל גדול. סביב לשנת הש"ט (1549), החליט לעזוב את מרוקו ולעלות לארץ ישראל. הוא חיבר את הספר "כתם פז", פירוש על הזוהר. נדפס ממנו על בראשית בליוורנו, ושוב נדפס בג'רבה. והוא מחבר השיר "בר יוחאי" שנוהגים לשיר אותו בערי מרוקו, לוב תוניס ועוד בליל שבת.

רבי שמעון לביא:

בדרכו לארץ כשהגיע לטריפולי שבלוב, עשה שם שבת. בליל שבת נדהם לראות שהבורות כל כך גדולה עד שבתפילת ערבית

של שבת התפללו תפילת ערבית רגילה של חול. והחליט להת־יישב במקום וללמדם תורה. ואחת מתקנותיו הראשונות שעודה נהוגה עד היום היא, שבליל שבת החזן מתפלל תפילת העמידה בקול רם, מאחר שמצא אותם שלא יודעים אפילו התפילה. וככה נוהגים יהודי לוב עד היום.

רבי שמעון לביא נפטר בטריפולי בשנת השמ"מ"ה (1585) וקברו שימש כמקום תחינה ותפילה לכל מר נפש, ולעליה לזייאר"ה, עד לשנים האחרונות לחיסולה של גולת יהדות לוב.

רבי מסעוד אלפאסי:

כנראה יליד העיר פאס שבמרוקו. חי במאה ה־18 וה־19. לאחר שהיה גדול בתורה החליט לעלות לארץ ישראל בדרכו עבר דרך תוניס. כשהגיע לתוניס מצא המקום שמם מתורה, ואז החליט רבי מסעוד אלפאסי שעדיף להשאר במקום בתוניס ולהרביץ תורה, מאשר לעלות לארץ ישראל. וזכה להגדיל תורה ולהאדירה בתוניס. הוא חיבר ספר הלכתי חשוב "משחא דר־בותא" (ליוורנו התקס"ה), עליו מסופר שנכנס לתוניס כשהוא רוכב על אריה. בדרכו לארץ ביום ששי אחד, לא הצליחו להגיע לישוב, ואז הציע לחברי השיירה שיחנו במדבר לשבות ואחרי השבת ימשיכו בדרכם, חברי השיירה התנגדו בטענה שבמקום מצויים חיות רעות, וסכנה גדולה לשבות במקום. וכשראו שרבי מסעוד עומד על דעתו ניסו לשכנעו, וכשלא הצליחו התרו בו שהם נקיים מדמו אם יעמוד על דעתו אך רבי מסעוד עמד על דעתו ולא שם לב לדבריהם, למרות הטפותיהם שפיקוח נפש דוחה שבת. מחוסר ברירה נאלצו חברי השיירה להמשיך בדר־כם ולעזוב את רבי מסעוד בשטח.

רבי מסעוד ישב והתכונן לקראת שבת, התפלל תפילת מנחה והתחיל בשיר השירים ומזמורי קבלת שבת. עם רדת החשיכה התחיל לשמוע מהיער הסמוך שאגותיהם של החיות, אך הוא לא שם לב והתחיל להתפלל ערבית של שבת בשירה ובזמרה כפי שנהג מימים ימימה. בעודו מתפלל והנה הוא רואה מרחוק אריה הולך ומתקרב אליו. אימה גדולה נפלה על הרב, אך שם בטחונו בה' והמשיך בתפילתו. האריה התקרב ורבץ לידו, כאילו שמעניין אותו לשמוע זמירות הרב ותפילתו. הרב לאחר התפלה התיישב, קידש על היין ואכל סעודת שבת. וכל הזמן האריה לא זז ממקומו. לאחר השבת רכב הרב על האריה ולאחר כמה שעות הגיע עד לתוך העיר תוניס, כשכל האנשים בורחים מן

הרחוב מפחד האריה. הרב ירד מהאריה ופקד עליו לחזור למקומו וכך היה.

רבי אהרן פרץ:

גדל ולמד באחת מערי מרוקו. ובדרכו לעלות לארץ עבר בעיר ג'רבה. כשהגיע לג'רבה מצא שמצב לימוד התורה מוזנח והבורות ביהדות מרובה, והחליט שמצות הפצת התורה עדיפה מעליה לארץ ישראל. בשבתו בג'רבה יסד ישיבה וזכה להעמיד תלמידים לרוב. ואף שירש מהתושבים המנהגים שהיו נוהגים בכמה דברים הנוגדים את ההלכה ועד היום נחשב כמקום עולה של תורה בג'רבה.

רבי אהרן חיבר הספרים: "בגדי אהרן", חידושים על התנ"ך, ו"משחת אהרן", חידושים על הש"ס. והשאיר אחריו בן ממלא מקומו בתורה, רבי חזקיה, ובנו רבי חזקיה חיבר "מכתב לחזקיהו" (ליוורנו התקס"ו).

רבי חזקיה פרץ

היה ידוע כת"ח וכמקובל. ומסופר שבימיו בחתונה אחת הכלה ביקשה מהשושבין (המלוה שלה) ללוות אותה לבית שימוש (בתי שימוש באותם הימים היו מחוץ לבית). כשהגיעו לבית השימוש, הכלה פחדה להכנס לבד בחושך וביקשה מהמלווה שתכנס אתה, אך היא סירבה ואמרה לה בצחוק ממה יש לך לפחד מברי"ק (ר'כילי רחיצה), כודה"א י"א ברי"ק (בריק, בוא קח אותה).

מחוסר ברירה נכנסה הכלה לבדה והמלווה נשארה בחוץ. לאחר שהייה ממושכת שלא יצאה הכלה מהשרותים, דפקה על הדלת, ואין קול ואין עונה. המלווה פחדה וחזרה לבית להזעיק עזרה, וכשהגיעו מהבית פרצו דלת השרותים ונדהמו לראות שבית השימוש ריק והכלה איננה. ולא יכלו לפתור את התעלומה. נגשו לרבי חזקיה פרץ שהיה מפורסם כבעל מעשים. ספרו לו כל הענין, כולל השיחה שהיתה בין המלווה לבין הכלה. לאחר שהרב שמע דבריהם אמר להם שהצחוק שצחקה המלווה עם הכלה עשה את שלו. שישנו שד בשם ברי"ק, וכשקבל רשות לקחת את הכלה אז הוא לקח אותה. הרב ביקש מהם להביא לפניו ארבעה גברים אמיצים שלא מפחדים, בבואם מסר הרב בידיהם מכתב, וציוה אותם שילכו עם המכתב ויתישבו תחת עץ הזית הנקרא זיתונ"ת לעראיי"ס (עץ זית הכלות) הנמצא בגבול אלחאר"א. (זיתונ"ת לעראיי"ס נקראת על שם הנוהג,

שכלה מאלחאר"א לכביר"א מתחתנת באלחאר"א זגיר"א. נו־הגים לקחתה מבית אביה עד לעץ זית רגלי, כשהיא מלווה בתוף ובכינור ובשירה וזמרה. ומן העץ מסיעים אותה בעגלה לאלחאר"א זעיר"א. וכשכלה מתחתנת מלאחאר"ה זעיר"ה לאלחאר"א לכביר"א. מלווים אותה בתוף ובכינור רגלי עד מחוץ לאלחאר"א, ומשמה מסיעים אותה עד לעץ הזית ומעץ הזית לוקחים אותה רגלי בליווי משוררים עד לבית בעלה).

ושמה ישבו ויחכו והשיירה הראשונה שתעבור במקום ימסרו לה את המכתב. בחצות הלילה והנה שיירה גדולה עוברת, אז נגשו ארבעת האנשים ומסרו לשיירה את המכתב. וראש השיירה אמר להם שברי"ק לא נמצא בשיירה שלנו, ויתכן שהוא בשיירה השניה או השלישית. וכן עשו גם כשעברה השיירה השניה, וכשעברה השיירה השלישית ומסרו את המכתב לראש השיירה. ראש הישיבה קרא בקול איפוא ברי"ק וענו לו מהשיירה, ברי"ק לקח כלה מהעולם העליון וישב איתה. אז פקד על כמה מהם ללכת לקרוא לו מיד, וכשבא ברי"ק הביא עמו גם הכלה. הוא התנצל על התקלה והסביר להם שאני לקחתי אותה רק לאחר שקבלתי רשות לכך. הכלה נמסרה לארבעת האנשים והביאוה לביתה בשלום. (הסיפור שמעתי מפי רבי חויתה שלי נ"ע).

בית הכנסת הדיגתיה

הנבנית על ידי יהודים שעברו לגור מאלחאר"א זגיר"ה לאחאר"ה לכביר"ה ורצו להמשיך במנהגי אבותיהם. בשעה שרצו להקים בית כנסת נפרד נתקלו בהתנגדות אנשי אלחאר"א לכביר"ה. ונזקקו להכרעת בית הדין הרבני בתוניס כששני הצ־דדים הופיעו לפניו. בא כח אנשי הדיגת היה מו"ר שאול הכהן, ובא כח אנשי אלחאר"א לכביר"א היה רבי נסים חדאד. ובית הדין הכריע לטובת אנשי הדיגת ועל פס"ד חתומים הרבנים: רבי ישועה בסיס ורבי שמואל צפג' ורבי מרדכי נג'אר זיע"א.

בית כנסת זה נקרא גם בשם בית כנסת הכהנים משום שכל המתפללים היו כהנים. והיתה להם תקנה ביום שמוציאים ספר תורה והמתפללים כולם כהנים ביניהם ויש ישראל, ישראל עולה ראשון. וכן הסכימו שלא קוראים בעת עליה לדוכן כהנים, מפני שכולם כהנים וכולם עולים לדוכן.

בית הכנסת טראבלצייא

נבנתה על ידי יהודי טריפולי שעברו לגור בג'רבה. ועד היום נוהגים כמנהג טריפולי ומתפללים העמידה בליל שבת בקול רם

ס"ט

לכ) **בהיות** שעברו קטטות ומריבות בעיר נ' רבה יע"ש כון לפנזי מריב"ת וכון לפנזי שקדרם ונמצ מזה שעמדו לפנזי מריב"ת שהם שוכנים בשקדרם וכנו כית מכנסת כית לחת מכתי מחנריס לפר בתוך שקדרם ועמדו להתצלל כה לברם ולא רצו להתערב עם לפנזי שהדרם מצני מתקוטת ועמדו לפנזי שקדרם ועדרו עליהם לבטל מכית מכנסת הנז ורצונם שיהיו מתצללי עמהם בכית מכנסת של לפנזי שקדרם כמאז ומקדם. הן היום שכאן נמצאו וכאן היו מחה"ם מרם"מ כמוה"ר

שאול הכהן נר"ו ועמו קלת לפנזים מלפנזי מריב"ת ומהו"ם מ"ר **נסים חדאד** יל"ו ועמו קלת לפנזי מלפנזי שקדרם מתר קודמנא לפן כי ריבא דחת"ל להתריין על פתנם רבא ומקרי עברו כ"ר ריבם לקרי שעמדו לפן כי ריבא דחת"ל על מכתן דברינהם נרא לנו שנרקו לפנזי מריב"ת כדברים ומצתה יעמדו על משמרתם לפנזי מריב"ת מסוכנים בתוך שקדרם להתצלל בכית מכנסת שלהם לפר כנו ולפן לפנזי שקדרם לצרער עליהם עור כדבר מזה. זהו מה שנראם לנו לפן כי ריבא דחת"ל ולרחיית מלתת כתבנו ולתמנו כיר לפנזי מריב"ת כתחלת חרש מנחם שנת מקס"ץ ום"ים ליצירה תוספת כיפור שהם' מר"ם מנו' יש לו חרשם מקס"י לפר כריב"ת ום"ר נסים מנו' יש לו חרשם מקס"י לפר כשקדרם וכלם מחרשות מנו' חוץ שעמדו להתריין קודמנא ושריר וקים:

הלצעיר	הלצעיר	עה"ס
ישועה בסים	**שמואל צפנ**	**מרדכי נגאר**
ס"ט	ס"ט	ס"ט

צילום מספר מעשה בית דין דף נ"ד סימן ל"ב

כנזכר לעיל. בעת שרצו לבנות בית כנסת נפרד התעוררו ויכוחים בינם לבין אנשי אלחאר"א. וישנה מסורת שמה שהיו יהודי טריפולי בונים ביום היו יהודי אלחאר"א סותרים בלילה, כדי למנוע מהם בניית בית כנסת נפרד, עד שהחליטו אנשי טריפולי לבנות בית הכנסת ביום ובלילה, ולאחר שנבנה כבר לא העיזו אנשי אלחאר"א לסתור אותו.

בית כנסת רבי שלום חדאד

מסביב לה יש בית קברות.

בית כנסת רבי אליעזר

מאחוריו יש גם כן בית קברות עתיק יומין.

בתי קברות

אלחאר"ה זגיר"ה יש בה שלשה בתי קברות. בית קברות על־יד בית כנסת לג'ריבה, והיא עתיקת יומין, ועוד שני בתי קברות שבתוכם קבורים הרבנים הגדולים מו"ר רבי צמח הכהן ורבי שאול הכהן.

רבי צמח הכהן היה רבו של רבי שאול. חי במאה ה־18, חיבר "תור הזהב" על שיר השירים, נדפס בס' "נאוה קדש" (ליוורנו תרכ"ו) ועוד, ספריו נדפסו בכמה מהדורות.

רבי שאול הכהן היה תלמידו של רבי צמח. והיה עשיר מאוד. הוא שירת את הציבור באמונה שלא על מנת לקבל פרס. ואדרבה, היה תמיד מן התורמים הגדולים בקהילה. והוא יצג בכבוד הקהילה לפני בית הדין בתונס בחיכוכים שהיו להם עם אלחאר"א לכביר"ה, ותמיד ידו היתה על העליונה. ואמנם בסוף ימיו התגלגל עליו המצב והפסיד כל הונו ושקע בחובות מרובים, אז בני הקהילה שהוקירוהו חשו לעזרתו ותמכו בידו, ואף הבטיחו לו תמיכתם לכל ימי חייו, עבור שירותיו ומסירותו הרבה, ואמנם במשך הזמן התעוררו עקב כך חיכוכים בינו לבין חלק מהקהל. ורבני תונס פנו לקהילה והזהירו אותם לנהוג כבוד ברבי שאול, לאחר שתיארו את גדולתו בתורה חסידותו ומסירותו הרבה לטובת בני קהילתו ושמעתי בדרשה שפעם אחת בהיות רבי שאול באסיפת הקהל כשהיו דנים בעניני הקהילה, קם יהודי אחד והתריס נגדו. רבי שאול בקש מהקהל שהיו ברובם כהנים לצאת מן המקום, הם יצאו והיהודי נפטר. ומזה הכירו גדולתו

שהיה עניש וקטיל, וציוה אותם לצאת שלא יטמאו מאחר שהם כהנים.

מסופר שהיתה שמשפחה אחת בקהילה היתה לה בית כנסת, ובכוונה תחילה היו גורמים הפסדים בהכנסות לשאר בתי כנסיות. ואז רבי שאול קלל אותם שלא יצליחו לגייס מנין בבית כנסת שלהם, וכן היה מאז ועד היום.

עוד מסופר עליו שפעם אחת בהיותו לומד לפני רבו רבי צמח הכהן, התקשו בפירוש איזה סוגיא עד לשעה מאוחרת ולא הצליחו לפרש אותה. הרב ביקש מתלמידו לך עכשיו הביתה ובלילה תעיין בסוגיא ומחר נשוב ונעיין בה ביחד. רבי שאול כשהלך הביתה, לפני שישב לאכול החליט לקיים מצות רבו וישב ללמוד בחצר הבית תחת צל של עץ, והרבה צער היה לו, שלא הצליח להתגבר על הקשיים שבסוגיא, בעודו יושב ומעיין ראה מרחוק שהנה רבו מתקרב אליו. הוא התבייש מאוד והתחיל לחשוב בלבו ומה אומר לרבי אם ישאלני האם הבנתי את הסוגיא, רבו התקרב ואמר לו שמע רבי שאול אני עיינתי בסוגיא וגם הצלחתי להבין פירושה. והסביר לרבי שאול את הסוגיא באר היטב והלך לו, למחרת כשהגיע רבי שאול לבית המדרש רבו שאל אותו האם עיינת בסוגיא, האם הבנת פירושה. רבי שאול תמה על שאלת רבו, וענה לו בענווה רבי והרי אתה אתמול בעצמך באת אלי הביתה והסברת לי אותה. הרב תפס מיד במה המדובר, ואמר לו טוב תסביר לנו את הסוגיא עכשיו, ואחר שהסביר את הסוגיא ראה רבו שהפירוש ברור ונכון, ואז אמר לתלמידו אני בכלל מאז שנפרדנו אתמול לא ראיתיך עד עכשיו, וכנראה מן השמים זיכו אותך בגילוי אליהו הנביא, והוא שהסביר לך הסוגאי, ומאז רבו הוסיף לו כבוד על הכבוד שהיה רוחש לו.

בזמן שעסקיו של רבי שאול החלו להתמוטט, בטרם שנתפרסם הדבר לרבים, ראה גבאי צדקה מסתובבים בשכונה, ורושמים את היהודים המוכנים לתרום למגבית קמחא דפסחא בשביל העניים, למרות מצבו הכלכלי הקשה, רץ רבי שאול ונרשם אצלם להיות בין התורמים. ואמנם ביום שבאו הגבאים לגבות את התרומות, מסופר שלא יכלו להתקרב לחנותו של רבי שאול, שנראו להם כשני אריות רובצים בפני החנות. אחד מימין ואחד משמאל. ולאחר שהתפרסם ברבים מצבו הכלכלי הקשה של רבי שאול, רק אז הבינו הגבאים פשר הענין. ועמדו על קדושתו של הרב.

מסופר שכאשר התמוטטו עסקיו של רבי שאול ונהפך לעני, בא תלמיד חכם אורח לקהילה, והתאכסן בבית הקאיי"ד (הנגיד) כליפה פרץ. בערב שבת הזדמן לחכם האורח להכיר את רבי שאול, ומיד עמד על טיבו שאיש אלקים קדוש הוא, החכם האורח נגש לנגיד וביקש ממנו שישחרר אותו ללכת לשבות אצל רבי שאול, כל מאמצי הקאיי"ד לשכנעו, שרבי שאול עני מרוד, ואין לו מה לתת לך לאכול לא הצליחו, מחוסר ברירה הסכים הקאיי"ד והזמין לו עגלה ושלח אותו לבית רבי שאול, כשהגיע החכם לבית רבי שאול, התקבל בשמחה למרות מצבם הכלכלי הקשה, לסעודת ליל שבת כדי שתהיה הסעודה בשפע לכבוד האורח, נאלצו לקחת מהאוכל המוכן לסעודת יום שבת, ביום שבת לקחו מסעודה שלישית, החכם האורח כשהרגיש בזה, אמר בסעודה שלישית, שלא יכול לאכול כלום, ורק בשביל לקיים מצות סעודה שלישית יהיה מוכן לאכול כזית לחם. וכן עשה גם רבי שאול לכבוד האורח. במוצאי שבת לאחר שחזרו מתפילת ערבית ועשו הבדלה, ביקש החכם האורח להביא לפניו סכין וסיר גדול. לקח הסכין ודפק על הקיר, והסיר התמלא מדג הבור"י, הכה בסכין על הקיר ויצא בקבוק יין, ושוב הכה בסכין ויצאו ככרות לחם, אז קרא לבעלת הבית ובקש ממנה שתכין מכל זה ארוחה לסעודה רביעית, לכבוד דוד המלך ע"ה.

לאחר שאכלו ושתו, אמר להם החכם האורח כי הדגים הובאו מהים, אבל הלחם והיין הם מהחנות הסמוכה, וצריכים לשלם לבעל החנות, למחרת נגשו לבעל החנות לשלם וסיפרו לו מה שהתרחש, לאחר ששמע כל זאת, סרב לקבל מהם התשלום, ובעל הלחם אמר להם שאני צריך לבקש מחילה מהפועל שלי, שכשראיתי שחסר מכמות הלחם בחנות, חשדתי בו שהוא לקח את הלחם.

על רבי שאול ראה עוד בפרק על הקשרים בין יהודי ג'רבה לארץ ישראל.

באלחאר"א לכביר"ה יש חמשה בתי קברות.

גבאנ"ה אלמנשיי"ה (בית הקברות הנשכח). נמצא בסוף אלחאר"א בלי גדר, ועד הקהילה השתדל להקים גדר מסביבו ולאחר שהתחילו בהקמת הגדר, משום מה הפסיקו העבודה ב־אמצע. בית קברות זה עתיק יומין, ניכר קצת הרישום וסימן לקברים שהיו קיימים במקום. סיפר לי יהודי אחד, שהראה לו זקן אחד שהיה מזכיר הקהילה, מצבה שנמצאת בבית קברות זה, והיה חקוק עליה "רבי... הכהן שנת 4053". עוד יהודי סיפר לי, שמצא שבר מצבה והיה חקוק עליו: "רבי עמרם הכהן".

ויתכן שרבי עמרם זה חי בזמן רבי אהרן פרץ ורבי יצחק חדאד כנזכר בספר "חן טוב".

בית קברות שני נמצא על יד רחוב אלחאדאד. נעשה לו גדר מחדש על ידי ועד הקהילה. וניכרים בו עוד רישומי קברים וכמה מצבות, ורוב הקברים לא ניכרים.

בית קברות סביב לביכ"נ רבי שלום חדאד

בית קברות סביב לבית כנסת רבי שלום חדאד, נמצא מול בית הקברות שעל יד רחוב אלחדאד, וישנה מסורת ששניהם היו בית קברות אחד, אלא שהשלטונות עשו כביש באמצע. ועד היום הכהנים לא עוברים בכביש זה מחשש לטומאה, בבית קברות זה נמצאת מצבה וחקוק עליה "נפטר העלוב יצחק פרץ במכת חרב וקרץ (והרג?), ה' ינקום דמו, שנת תפד"ה לפ"ג" (היא שנת התפ"ד — 1725). וגם מאחורי גדר בית קברות לצד צפון ישנה מסורת שזה היה המשך לבית קברות, ועד היום הכהנים אסורים לעבור משם.

בית קברות מאחורי ביהכ"נ רבי אליעזר

בית קברות עתיק ורישום הקברים ניכר.

גבאנ"ת הטו"ט

בית קברות הנמצא בסוף אלחאר"ה על אם הדרך המוליכה לחאר"ה זגיר"ה. לא ידוע לנו המקור לשם זה. היא גם כן עתיקת יומין, והרבה מהקברים ששקעו בקרקע ואין רישומם ניכר.

נוהגים לקבור בתוכה רק מי שמאבד עצמו לדעת, או מי שאינו כשר. היא מוקפת גדר בנין.

בתוך חאר"ה נמצא מקום שיש עליו מסורת שהיתה קיימת בו בית קברות. גם הכהנים לא עוברים משם. בשנים האחרונות עמד ערבי לגדור המקום ולבנות לו שמה דירה. הקהילה היהודית התנגדה בתוקף, ואף הצליחה בע"ה למנוע זאת ממנו.

הקשרים בין ג'רבה לארץ ישראל

אצל יהודי ג'רבה מאז ומתמיד ארץ ישראל והכמיהה לציון היתה בראש מחשבותיהם. וכל אימת שנשמעו פעמי הגאולה והצפיה, הם היו בין הראשונים המכינים עצמם לעליה. בג'רבה

קיים הפתגם האומר "ג'רבה שקיפ"ת ירושלים" (ג'רבה פרוזדור ירושלים), כי בג'רבה המנהג ששואלים הגשמים ביום ז' בחשון כמנהג ארץ־ישראל. וביום ז' בחשון נחשב כיום־טוב בג'רבה, ואין אומרים בו תחנון, על אשר זכו להיות נוהגים במנהג זה כארץ הקודש. וראה מה שכתב מו"ר רבי שאול כהן בסוף 'אורחות חיים' על משלי, שאישר וקיים מנהג זה, שג'רבה היא חלק מא"י. המעיין בפ"ק דגיטין ידע דדברי אמת הם ועם דברי המלחים שאמרו שא"י היא כנגד ג'רבה ממש. אפס נשאר דבר אחד שאמרו הראשונים שלא היה הים מקיף אותו, עיין שם שסיים במוסגר במלים אלו "עכ"מ וחע"ד" (עד כאן מצאתי וחבל על דאבדין).

סיבה נוספת לפתגם 'ג'רבה שקיפ"ת ירושלים' על שם הפסוק כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'. כמו שמירושלים יוצא דבר ה' לכל היהדות, כך מג'רבה יוצא דבר ה' לכל יהדות תונס ולוב, הרבה רבנים ושוחטים בערי תונס וכפריה, ובערי לוב וכפריה, הם מבני ג'רבה. ואפילו הרב הראשי של תונס בתקופה האחרונה היה מבני ג'רבה, והוא הרה"ג מו"ר רבי מרדכי אמייס הכהן זצ"ל. לבד מגדולתם של חכמי ג'רבה בתורה, שקידתם והתמדתם על לימודה, עוד חיברו מאות ספרים בכל תחומי היהדות, פרשנות למקרא ולתלמוד, ספרי הלכה ומוסר, שו"ת ועוד.

על גודל כמיהתם וצפייתם לגאולת ישראל של יהודי ג'רבה, ניתן ללמוד מהמסופר על רבי שאול כהן. יום אחד רבי שאול עובר ברחוב ושומע המכריז מכריז בקול גדול ואומר, בשם השלטונות: להוי ידוע שמהיום והלאה אסור להסתחר בעבדים ושפחות (באותם הימים היה משגשג מסחר העבדים בתוניס) הן למכור והן לקנות.

ומי שמחזיק בעבדים, עליו לשחררם מיד חינם אין כסף, ומה־יום והלאה אסור איסור מוחלט להשתעבד בבני אדם, לבנים או כושים. והעובר על הוראה זו אחת דתו למות. רבי שאול בשומ־עו דברי המכריז הקורא בקול וחוזר על דבריו, הלוך וחזור. עמד נדהם ורעדה גדולה אחזה אותו, והתחיל לבכות ולצרוח עד ביתו כשהוא מחזיק בראשו ומורט בזקנו, כל בני הקהילה שראו את רבם ואת צעקותיו, מיד רצו לביתו בחושבם שאסון פקד אותו, כשנכנסו לבית מצאו רבם שרוע על הקרקע ובוכה בכי מר, ולא ידעו למה זה ועל מה זה, וכששאלו אותו, בקושי רב יכל לענות להם רק כמה מילים, האם לא שמעתם מה הכריז המכריז היום, ולא הבינו כוונתו. קם אחד מהקהל ואמר להם

ԱՆԱՀԻՏ ՊԱՊԻ Ն. ՊԱՐԵՐ ԽՕՍՈՎ ԱՐԱՐՈՒ ՏԱՃԿ ԵԿԱՄՈՒՏ ԵՎՈՒՄ

שהמכריז הכריז היום על שחרור כל העבדים והשפחות, ועוד יותר גדל תמהונם, כשאחד שואל את השני ומה איכפת לו לרב, והרי הרב איש עני ואין לו לא עבדים ולא שפחות, ומה כל החרדה הגדולה שהוא חרד, ידאגו העשירים שיש להם עבדים ושפחות, שיהיו להם הפסדים מההוראות החדשות. לאחר שנרגע הרב קצת, קם על רגליו וקרא בקול גדול, שמעתי בני אברהם יצחק ויעקב, העבדים הכושים הם מבני בניו של כנען, שנאמר עליהם, ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, והנה אלה שמיועדים לעבדות לדורי דורות, גם עליהם ריחם הקב"ה והוציאם מעבדות חירות.

אנו בני שרה אמנו תחת היותנו בני הגבירה, אנו נפוצים מפוזרים בארבע כנפות תבל, כשלעג ובוז נחלתנו, ויסורים קשים ומרים מנת חלקנו זה כבר כאלפיים שנה, ולא נראה עדין קץ לגאולתנו. לאחר שהבהיר לקהל המשמעות של שחרור העבדים, שצריכה להיות לכל יהודי, פנה בדברי התעוררות שח"ו לא קצרה יד ה' מגאולתנו, אלא שהרענו את מעשינו ובזה מאריכים אנו את גלותנו, והדבר תלוי אך ורק בנו, במידה שנטיב דרכינו, ונשוב בתשובה שלימה, מיד יחיש לגאולתנו ולקבצנו לארצנו כבתחילה. לאחר דברי התעוררות המלווים בדמעות שליש רבי שאול התעייף, התיישב ונרדם מתוך בכי. הקהל התפזר וביקש מהרבנית לשמור על הרב שלא יתעלף עד שירגע. אשתו מדי פעם נגשה לבדוק מה מצבו, והנה היא רואה שפניו התחילו להיות צהובים משמחה ואף צוחק בחלומו. לאחר שהתעורר משנתו קם בלב שקט ורגוע, כאילו שלא היה לו שום צער, אז אשתו שאלה אותו איפוא נעלם כל הצער שהיה לך, ולא עוד אני ראיתי אותך שהיית צוחק בחלומך, על מה זה היה, אני מאוד מבקשת שלא תעלים ממני מאומה, הרב ענה לה שהודיעוהו מן השמים שגם תשועתם וגאולתם של ישראל קרובה לבוא, לשאלתה האם אנו נזכה לכך, ענה לה לא, ושוב שאלה — האם בני יזכה לכך, אמר לה לא. ואמנם בני בניך יזכו לחזות בתשועת ה'.

עוד מסופר על אשה אלמנה שהיו לה ארבע בנות. כל השנה היתה עובדת בכפרי הערבים, וחוזרת לישוב רק בחגים, לאחר שחסכה בעמל רב היא ובנותיה כסף — חתנה את כולם, ונשאר לה ביד סכום המספיק להוצאות הנסיעה לארץ ישראל. היא עלתה לארץ, ישבה בארץ כמה שנים, והתפרנסה ממעשה ידיה, עד שחלתה בעיניה, שכמעט אבדה מאור עיניה, וכשלא יכלה לעבוד עוד ולהתפרנס, חזרה בחזרה לג'רבה, כשהגיעה לג'רבה

חזר לה מאור עיניה. לאחר שישבה בג׳רבה כמה שנים, שוב עלתה לארץ ונפטרה בירושלים.

עם ההתעוררות לציון האחרונה, והקמת התנועה הציונית, יהודי ג׳רבה מיוזמתם בשנת התרע״ט (1919), הקימו חברת ״עטרת ציון״ ביוזמתו של הרב דוד עידאן ז״ל, שכל מטרתם לקשור קשרים רוחניים וגשמיים בין יהודי ג׳רבה לארץ ישראל, והמוסדות הציוניים. ביום שנשמעה הצהרת בלפור, בג׳רבה עשו אותו יום משתה ושמחה, ערכו סעודה חגיגית. הסעודה התקיימה בבית הכנסת ״רבי אלעזר״, בסעודה רקדו ושרו שירים בליווי כלי זמר. החברה קשרה קשרים עם הציונות בעולם, והתחילה לקבל עתונים וספרים בעברית, והיתה מפיצה אותם בציבור. כמו כן ארגנה מגביות למכירת השקלים של קרן הקיימת, ואין לך יהודי בג׳רבה שלא קנה לו ולב״ב השקלים.

כמעט כל הפעילים בחברה היו תלמידי חכמים. בתקופה האחרונה עמד בראשה הרב אוזיפה כהן ז״ל, והיו מסביבו בחורי חמד שפעלו להפיץ ולפרסם הציונות, מטרותיה, וארץ ישראל. ביום העצמאות נערכו מסיבות גדולות, שרו שירי ציון ורקודים אנשים נשים וטף, (כשהנשים והבנות שמחות ורוקדות לחוד).

התארגנה קבוצה של בחורים שהתחילו להכשיר עצמם לעליה, התחילו ללמוד עבודת החקלאות, ואחר כך עלו לארץ והתישבו במושבים, הפריחו השממה ועשו והצליחו.

כמו כן התארגנה חברת ׳דבר עברית׳ שכל מטרותיה להפיץ לימוד השפה העברית וידיעתה בין המבוגרים והנוער, והיתה להם הצלחה גדולה מאד, (על כך ראה בפרק החינוך).

בתי דפוס

עד לשנת התרע״ב היו יהודי ג׳רבה נאלצים לרכוש ספרי קודש ממרחקים. כמו כן מי שרוצה להדפיס את חיבורו או חיבורי אבותיו, היה עליו לנדוד למרחקים עד לליוורנו שבאיטליה, וזאת היא הסיבה שעד לעשרות השנים האחרונות מעטים הם חיבורי רבני ג׳רבה שזכו להגיע לדפוס, כי הענין היה כרוך בקשיים גדולים, נדידה למרחקים הוצאות מרובות ולפעמים גם סכנת דרכים.

החל משנת התרע״ב (1912) כשהוקם בית הדפוס הראשון בג׳רבה נשתנו פני הדברים, מאז ועד היום נדפסו בג׳רבה למעלה משש מאות ספרים, חיבורי חכמי ג׳רבה שהיו מונחים בכת״י

עשרות שנים, ויש מהם למעלה ממאה שנה, זכו לגאולה ועלו על מזבח הדפוס. וזה לבד מסידורי תפילה, חומשים וספרי לימוד למיניהם, החל משולחן ערוך ועד למסכתות בודדות, ספרים שהיו קודם לכן כמצרך יקר ונדיר, הפכו להיות מצויים בשפע ובמחיר זול, דבר שהביא להרבות חכמה ודעת בבית כל יהודי, והספרים הפכו לנחלת הכלל.

בית הדפוס הראשון הוקם בשנת התרע"ב (1912) על ידי הרב דדו עידאן ז"ל אשר מרוב אהבתו לארץ ישראל, וכמיהתו לציון, קרא את שמו "בית הדפוס הציוני" כשהקים בית הדפוס, לא היו בג'רבה אנשים הבקיאים במלאכת הדפוס, ולכן הביא מתונס את המנוח יוסף בן נתנאל הלוי, כדי ללמד את העובדים מבני ג'רבה, וכן לפקח על מלאכתם. (ראה לעיל בפרק הלויים).

עם פתיחת בית הדפוס הוצף בבקשות של יהודים שרצו לגאול מנשיה את חיבורי הרבנים ממשפחתם, אשר היו מונחים בכת"י עשרות בשנים. לאחר שהדפיס כמה ספרים, ראה רבי דוד עידאן שאין ביכולת בית דפוס אחד לספק את הדרישות, לכן מכר את בית הדפוס למנוח רבי יעקב חדאד, והביא עוד דפוס חדש לג'רבה. הספר הראשון שנדפס בג'רבה היה "מעיל יעקב" לרבי יעקב כהן (ג'רבה התרע"ב).

בית הדפוס הראשון שנמכר לרבי יעקב חדאד, עד לשנים האחרונות עוד היה קיים ופעיל בידי נכדיו.

בית הדפוס השני

רבי דוד עידאן הביא לג'רבה גם את הדפוס השני בשיתוף עם רבי רחמים סופר, גם שני בתי הדפוס לא יכלו לספק את הדרישות להדפסה, שהלכו וגברו מידי יום. לכן לאחר שהדפיס בדפוס זה כמה ספרים, מכר גם אותו לרבי מקיקץ יונתן סעדון והביא עוד בית דפוס חדש לג'רבה.

בית הדפוס השני שנמכר לרבי מקיקץ יהונתן סעדון, הדפיס הרבה ספרים, ועודנו קיים, אך היום אינו פעיל.

בשנת התרצ"ו (1936) הוקמה חברה על ידי ארבעה אנשים והם רבי דוד עידאן, רבי שושן כהן, מר יעקב בשירי, ואנכי כותב הטורים בועז חדאד, מטרת החברה היתה להדפיס ספר הזוהר באותיות גדולות ובניקוד, שיהיה מחולק לשתים עשרה חלקים כשכל חלק יהיה מיועד לקריאה באחד מחודשי השנה. שאפשר יהיה לסיים קריאת הזוהר מדי שנה. להגשים רעיון זה גוייסו מנויים ששלמו מחיר הכרך הראשון מראש. החברה הזו-

מחבורי ג'רבה שנדפסו לראשונה בטוניס תרס"ט 1909-

ספר

שלום דוד

בו יבוֹ סִידוּרֵי תִּקּוּנֵי קְרִיאַת שְׁמַע וּתְפִלּוֹת רֹאשׁ לְהַנְּעִילִים וְהַסְּלִיחוֹת • כְּתַב חִבּוּרִי חִנּוּכִי
הַמְּאִיר לְתוֹרָה וְלַדְּרִישׁ • וְהַמֵּה מְעֹרָכוֹת עַל פִּי מִסְדְּרֵי • לְמַעַן יֵרֵן כָּל קוֹרֵא
וּ לְמִשְׁרֵי • וְתִהְיֶינָה יְהִי לְחֵזֶה לְיוֹקְפֵי נִסְתְּרֵי תּוֹרָה יִקְרָה סִיָּעְתָּ מְפִנִּינִים • כְּתַב
הוֹרֵי שׁוּכָן מְעוֹנִים • וְתִחְיֶינָה לְיוֹקְפֵי קְצָת מִי' נַפְ"מ וְלִנְטוֹשִׁים עַל לְחֵזֶה מִסְכְּתוֹת • גַּם
לִרְטַת לְחֵזֶה שְׁלֹמֹת וּמְשׁוּנוֹת • הֵמָּה כִּי כְּמוֹזֶרֶת שׁוּכָן עֲרוּכוֹת • נִיעַ חִלְקֵי הַכְּלִיחוֹת •
פְּשָׁה פְּמִנִּי לְמוֹכָה לְחֵזֶה • וְכִימִי נִיחְחָה מִיָּרֵן מְגֹרִים בְּרִיחָה נִפְלָחוֹת • וּחְזָקָה לְרִיחוֹת
כְּנִיחוֹת מְשִׁיחַ כֵּן **דוֹד** לְחֵן הַמְּנִי יִלְחֹ הַדְּבָרִים לְחֵי הַעִיר ע"ה **יוֹד הַכֹּהֵן**
ס"ם כְּלִיחָ"ן יִסְפ"ר יִרְחַ ה' נִיסָ וּמְעֵלִי פְּמ"ן ה"ה **מֹשֶׁה הַכֹּהֵן** זְלַה"ה
וְחַנְּכ"ה :

נדפס בתונס יע"א

שנת יגדיל תורה ויאדיר לפ"ק

בדפוס כאסתרו וחברו

ספר

מעיל יעקב

שיטה אחיכה ורחבה כני ג חיבושים למסכת ניעילה, לא
הניר פנה חזית אשר לא נשתטחה. פעלת איש צדיק
ה רר בעלים בקבציאל הרב הגדול עצום ורב סיני ועוקר הרים
ר ח ח ים ר ים ב והגדול בקיאות כמהר"ר יעקב הכהן זצוק ל
אשר הדבין הירה ויאר עיני רבים בהליכותיו ונתיבי העיון הישיר
והרבי הנכריא וישבים כמה שנים בכהונת הרבנות פה העיר
בקק אהואדת אבבירה יע"א. ובמופו ספר אהבת יעקב
לבושים ודיני הפיום והלמוד תורה בלשון הקדש וכלישון ערבי
ועיר כמה ענינים ולמודים יקרים:

תבון הפרהיני בי יבצאו הן ושכל טוב בעיני אהים ואדם. ולה
הפהבר זצוק ל יהיה נחת רוח נפשו תהיה צרורה בצרור
החיים אמן:

עפה"ק המשתדלים פיו

אי גרבה יע"א

בנת תעו"ב נפ"ק

בית הדפוס הגדול הדפוס יוסף ן נתנאל הלוי הוי

בעזרת החיים בל החי"ם - דוד עידאן מ"הדפוס מעקב הכהים

לפרק תולדות בתי הדפוס בג'רבה מתוך הספר "מעיל יעקב" שנדפס לראשונה בג'רבה.

טוב יעקב לישנות בארוכה ופלפול בהלכות הש ס ר ש י והתו ע פ א ב .

יד יעקב חי סדר קדשים וטהרות .

כוכב יעקב שיטה למסכת תענית באורך ורוחב .

לקט יעקב בקיה נמיע אלכתיבות אדי פצלו ותצליהאת לבעץ נלט מן דפוס אי מא ישבאה דאך .

תפבראת

אדי ישרי בנין כריכה ננמו נסאעדוהו פי אלפואם

אדי הזוא מן אלנריבים ולו ישרי לנירהו ננמו נסאעדוהו כראלך פי אסואם .

אדי ישרי לדמת סבב ותנארה ננמו נסאעדוהו בראלך פי אסואם אלדריסה לנאיב עלא דאלך .

Kamus di S. Sufir Djerba

בית הדפוס ה"ציוני" – גרבה

נערף נמיע אלואננא אלדי פתחנא מטבעה פי גרבה אדי תסמיה אלמטבעה אלציונייה . האד אלמטבעה הטבע נמיע אלכתאת כאלעבראני ובאלערבי ובאלפראנציז פאלטוראת נלאפאת כארת די ווזיה ומא ישבה דאלך .

אלכתה פי נאית אלנצאפה . ואלסער מרפקה . .

נמיע אדי עגדהו בא יטבע בא עליה כאן יכאסבנא בגואב ויני נרצהו ואסלאם

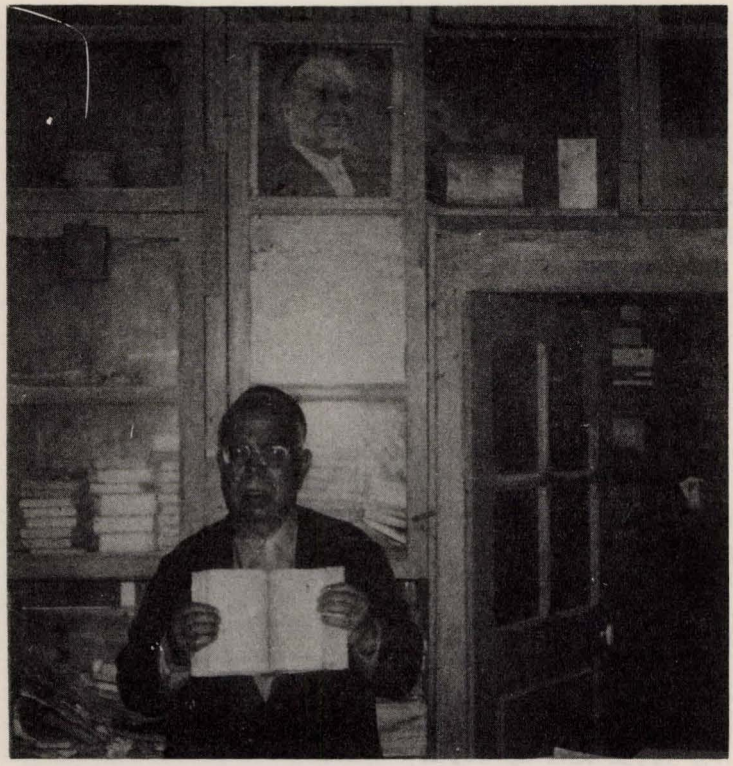
עה דוד עידאן סט

אלדריסה מתאענא :

הדפוס אליט :

דוד עידאן סט

Rebbi DAVID AYDAN - DJERBA (Tunisie)

בית האוצר העברי בזירבא

מינה דפוס חדש עם אותיות משוכללות מאיטליה. והתחילה בפעולת ההדפסה. ביום התחלת ההדפסה עשו סעודת מצוה, ואף קראו את בית הדפוס על שם המאורע, בשם בית דפוס 'זוהר הרקיע'. העבודה התנהלה במרץ רב ותוך תקופה קצרה הצליחו להדפיס ארבעה כרכים מהזוהר, לבד מסידורי תפילה וספרים אחרים, שנדפסו גם כן בתקופה זו, בבית דפוס 'זוהר הרקיע'. בתקופה זו פרצה מלחמת העולם השניה, ונאלצו להפסיק המשך הדפסת הזוהר, מחוסר נייר ועוד קשיים אחרים. עד לשנת 1944. בשנת 1944 החליטו השותפים בדפוס לפרק את השותפות ולמכור את הדפוס עם זכויות היוצרים שיש להם לכל המרבה במחיר, מתוך כמה הצעות מחיר זכה בזה כותב הטורים. ובמשך הזמן הוסב שם הדפוס מ'זוהר הרקיע' לבית דפוס 'בית האוצר העברי בועז חדאד'. הדפוס עודנו קיים עד היום ופעיל. מיד עם רכישתו לאחר מאמצים מרובים המשיך במפעל הדפסת הזוהר, למרות כל הקשיים הרבים, חוסר נייר ועוד, הצליח להדפיס את הכרך החמישי, ומאחר שלא נמכרו ממנו רק מספר עותקים מצומצם, נאלץ להפסיק את המשך הדפסת הזוהר. ומקוה בהמשכת הדפסתו בישראל בקרוב בע"ה.

במשך שנות קיומו של בית דפוס זה הדפיס עשרות ספרים מארצות שונות וגם מישראל. ליד בית הדפוס קיים בית מסחר לספרים ולתשמישי קדושה. המקיים קשרים רבים ומסועפים עם ארצות רבות בעולם.

בית הדפוס הרביעי

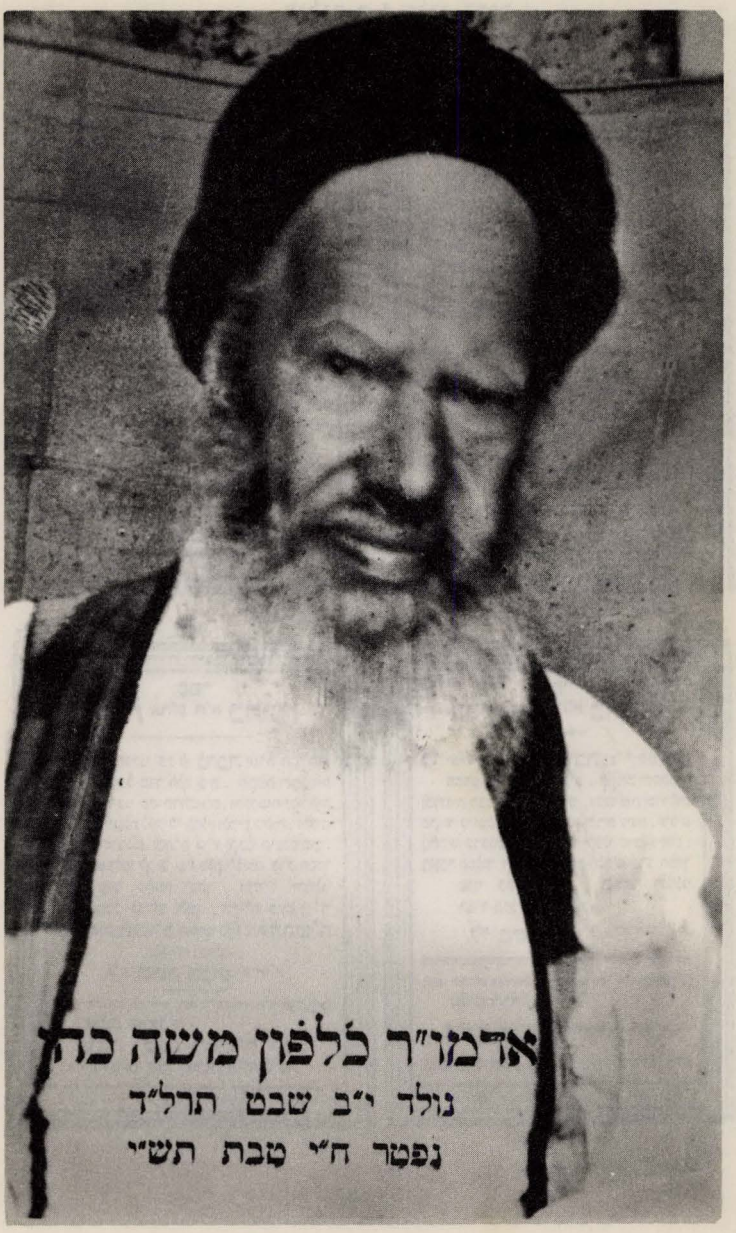
בית הדפוס הרביעי הוקם באלחאר"ה זעיר"ה על ידי כמה חברים משם. ונקרא בשם בית דפוס "אור תורה". בית הדפוס פעל הרבה שנים ואחר כך נרכש על ידי "בית האוצר העברי".

היחסים עם הערבים

בדרך כלל היחסים בין היהודים לערבים בג'רבה היו תקינים. פרנסת היהודים ברובה באה תוך מגע מתמיד עם הערבים. הערבים נתנו אימון מלא ביהודי. האיכר הערבי מוכר פירותיו ליהודי ונותן ליהודי הקונה לערוך לו חשבון, כמו כן מוכרים ליהודי בהקפה בלי לרשום, בנימוק שהיהודי נאמן ופורע חובו

תמיד. גם כשמדובר בסכומים גדולים. כשהממשלה חוקקה חוק להטביע את תכשיטי כסף וזהב בחותמת ממשלתית, כדי למנוע אונאה זיוף ורמאות, הערבים המשיכו לקנות מהיהודים זהב וכסף לא מוטבע, מתוך אימון ביהודי. עד כדי כך שכמה מפקידי השלטון היו אומרים: האימון הרב שנותן הערבי ביהודי, גורם הפסדים לאוצר המדינה (אגרת ההטבעה). האימון שניתן ביהודים היה לא רק מפשוטי העם, אלא גם מהמכובדים שבהם. יום אחד מושל העיר (שהוא גם שופט בבית משפט), בשבתו בבית קפה, התחיל לשבח את הרב משה כלפון כהן זצ"ל, על צדקתו וכושר שיפוטו. הרבה מהערבים כשמתעורר ביניהם סכסוכים בדיני ממונות, הם מעדיפים להתדיין לפני הרב משה כלפון, מאשר להתדיין לפני הערכאות שלהם, ביודעם שבחקירותיו ושאלותיו החריפות הוא מגלה את האמת לשני המתדיינים לפניו, ושני המתדיינים מקבלים את פסק דינו מתוך הכרה מלאה שזהו האמת והצדק.

אם כי היו גם מקרים של התנפלויות על היהודים שבאו תוך הסתה מבחוץ. בין הפרעות האלה יש לציין את הפרעות שהיו בראשית שנת התרכ"ה (1864), הנקראת עא"ם לכוצ'א (שנת הבלבול). בעקבות הכרזתו של הבאי בשנת התרי"ז (1857) על מתן שוויון זכויות לכל האזרחים כולל יהודים ונוצרים, החלה תעמולה נגד השוויון על ידי כמה מוסלמים קנאים, ומאחר שבאותה שנה הוכבדו עול המסים על האוכלוסיה כולה, התסיסה נגד השלטונות הלכה וגברה, ומה גם שגזבר הבאי האחו־אי להטלת המסים ולגבייתם היה יהודי הקאיי"ד נסים שמאמא. התסיסה קבלה אופי של מרד והיו התנפלויות על היהודים בכמה ערים וביניהם ג'רבה. עוד בערב ראש השנה היו שמועות בג'רבה על מה שהערבים זוממים לעשות, לאחר החגים יום אחד כל הסירות הנמצאות בים בחוף אג'ים ובחוף אלקנטרא נתפסו על ידי הערבים, ופלשו בהם לג'רבה, כשהם מזויינים ברובים ובאקדחים, במטרה לשלול כל העיר מוסלמים ויהודים, אולם לאחר כמה דברי ריצוי וחלקלקות מצד הערבים תושבי ג'רבה, הופנו כל הכוחות הפולשים נגד היהודים באלחאר"ה לכביר"ה וזגיר"ה. היהודים היו בצרה גדולה והתכוננו לפרעות בנפש וברכוש, אולם בחמלת ה' על עמו, הטה את לב האספסוף ולא פגעו בנפשות. שאיפת הפולשים היתה לשלול שלל ולבוז. הם עברו בשיטתיות מבית לבית ומחנות לחנות ולקחו מכל הבא ליד, כסף ושוה כסף, מלבושים וסחורות, זהב וכסף. את הכל בצעו בשעות היום לעיני השמש, כשיהודים מסתכלים

אדמו"ר בלפון משה כה
נולד י"ב שבט תרל"ד
נפטר ח"י טבת תש"י

בעה"י ספר בס"ד

בריית א"ח ח"א כהונה

בו יטולו מנהגי פה לי **נרבא** יע"ל חלק תכת
מיס על סדר חלק בית . תקנות והסכמות
והנהגות רבני פה הרחשונים . והכרעות והוראות
מקוחי כי יעלה לפני ה' לנרלן ולברית ניחות .
והכיס מלחיתי הרבנים והח"מ הי"ו יקבלו
תושלח מזה :
ואני הפללתי לך ה' פח רלן חלבים ברב חסדך
שנני בחמת יסבך . וחמרני והלילני
תמיד מכל בניחה חתן . הסי"ח בית עשרה
אייר שנת **התש"א** לברייחה פילם .
ע"ה **משה הכהן** פילם"א

תחת השנחת הברוסים והמנהל ה"ר **משחוק בסירי**
הי"ו בן השנח ה"ר **מרדכי בשירי** נ"י
נרבא שנת תיש"א לס"ק
ברוסום הדפס של הברית . זהר הרקיע" תכב"ן

Adresse: BOUAZ HADDAD DJERBA

בעה"י ספר בס"ד

בריית י"ר ח"א כהונה

בו יטולו מנהגי פה לי **נרבא** יע"ל חלק חכת
דפה על סדר חלק בית . תקנות והסכמות
והנהגות רבני פה הרחשונים . והכרעות והוראות
מקוחי כי יעלה לפני ה' לנרלן ולברית ניחות .
והכיס מלחיתי הרבנים והח"מ הי"ו יקבלו
תושלח מזה :
ואני הפללתי לך ה' פח רלן חלבים ברב חסדך
שנני בחמת יסבך . וחמרני והלילני
תמיד מכל בניחה חתן . הסי"ח בית עשרה
אייר שנת **התש"א** לברייחה פילם .
ע"ה **משה הכהן** פילם"א

תחת השנחת הברוסים והמנהל ה"ר **משחוק בסירי**
הי"ו בן השנח ה"ר **מרדכי בשירי** נ"י
נרבא שנת תיש"א לס"ק
ברוסום הדפס של הברית . זהר הרקיע" תכב"ן

Adresse: BOUAZ HADDAD DJERBA

בעה"י ספר בס"ד

בריית אה"ע ח"א כהונה

בו יטולו מנהגי פה לי **נרבה** יע"ל חלק חכן
דפה על סדר חלק בית . תקנות והסכמות
והנהגות רבני פה הרחשונים . והכרעות והוראות
מקוחי כי יעלה לפני ה' לנרלן ולברית ניחות . והכיס
מלחיתו הרבנים והח"מ הי"ו יקבלו תושלח מזה :
ואני הפללתי לך ה' פח רלן חלבים ברב חסדך
שנני בחמת יסבך . וחמרני והלילני
תמיד מכל בניחה חתן . בקי"ח בית כ"ד
סיון שנת **תשו"ב** לחייחו היח **התש"ח**
לברייחה שולם .
ע"ה **משה הכהן** פילם"א

תחת השנחת הברוסים והמנהל הראשי ה"ר **יצחק בן**
שלום חדאד הי"ו
נרבה שנת התש"ח לס"ג
ברוסום כהן וצבאן הי"ו נרבה

Adresse BOUAZ HADDAD DJERBA

בעה"י ספר בס"ד

בריית ת"ם ח"א כהונה

בו יטולו מנהגי פה לי **נרבה** יפ"ל חלק חטן
מטפם על סדר חלק בית . תקנות והסכמות
והנהגות רבני פה הרחשונים . והכרעות והוראות
מקוחי כי יעלה לפני ה' לנרלן ולברית נחת . והכיס
מלחיתו הרבנים והח"מ הי"ו יקבלו תושלח מזה :
ואני הפללתי לך ה' פח רלן חלבים ברב חסדך
שנני בחמת יסבך . וחמרני והלילני
תמיד מכל בניחה חתן .
ע"ה **משה הכהן** פילם"א

תחת השנחת הברוסים והמנהל הראשי ה"ר **יצחק בן**
שלום חדאד הי"ו
נרבה שנת התשי"א לס"ג
ברוסום עידאן . כהן . צבאן . וחדאד הי"ו

Adresse BOUAZ HADDAD DJERBA

שרכושם נשדד לעיניהם ואין ביכולתם להצילו, ואף יהודי לא העז להתנגד.

כמה יהודים שלקחו את השמועות המחרידות ברצינות מבעוד מועד, הסתירו את רכושם וכשפלשו הבוזזים הם עצמם עקרו דלתות בתיהם ופזרו בתוך החדרים סמרטוטים ושברי כלים, וישבו בפתח ביתם כשהם בוכים וצועקים שכל רכושם נשלל ונשארו ערומים, כשהגיעו הפורעים לביתם וראו הדלתות עקורים, צחקו שמלאכתם נעשית על ידי אחרים והמשיכו הלאה לבתים הסמוכים, ככה הצליחו כמה יהודים להציל את רכושם, ועל זה נאמר והחכמה תחיה את בעליה.

תלבושת

גם בתוניס היו קיימים אותם חוקים המבדילים בין המוסלמים לבין האזרחים בני החסות אה"ל דמ"ה (בני החסות), כלומר אזרחים שאינם מאמינים במוחמד ובדת האסלם, חוקים אלה מחייבים את האזרחים הלא מאמינים בתשלום מס מיוחד הנקרא הג'זי"ה. ועוד מסים והטלות שונות, לבד מתשלומי המסים המיוחדים היו כלפי בני החסות גם חוקי הג'יא"ר (הכאב וההפליה) שכל מטרתם להשפיל ולבזות את בני החסות, וזה בא לידי ביטוי בדרכים שונות לבוש מיוחד וכדומה. חוקי הג'יא"ר בתוניס קבעו שעל היהודי ללבוש כתונת עליונה כחולה ארוכה בלי צווארון ושרוולים, גרביים רק בחורף, סנדלים שחורים, ולחבוש לראשו שאשיי"ה (כיפה) שחורה קטנה, ועוד. חוקים אלה היו בתוקף עד לשנת התרי"ז (1857), שבה הכריז הבאי על חוקה חדשה המקנה שוויון מלא לכל האזרחים כולל היהודים.

אמנם גם לאחר שבוטלו חוקי הג'ייאר התלבושת של היהודים באי ג'רבה, היתה עשויה בצורה שכל הרואה מרחוק יכיר כי הלובשה מזרע ישראל הוא. וישנם שינויים קטנים במנהגי הלבוש בין תושבי לחאר"ה לכביר"ה לתושבי לחאר"ה זגיר"ה. באל-חאר"ה לכביר"ה חובשים לראשם כובע אדום, ובחבישת הכובע קיים הבדל בין נשוי לרווק. הנשוי חובש גם מצנפת מעל הכובע. לגופם לובשים שורייי"ה (כמין כתונת ארוכה) על השורייי"ה לובשים שדריי"ה (פירוש המילולי של שדריי"ה הוא חזיה, במובן של אפודה. לחזיה בגד הנשים במובן של היום, בערבית תוניסאית תחצאר"ה). בשדריי"ה יש כיס קטן, המיועד בעיקר לשים בו את השעון. על השדריי"ה לובשים פרמל"ה (כמין

תלבושת מסורתית האחרונה

מעיל). המכנסים של יהודי ג׳רבה עשויים בסגנון מזרחי, רחבים וקצרים, מגיעים עד לברך, וסביב הברך במכנסיים עושים פס מבד שחור. מעל לפרמל״ה לובשים ברנו״ץ (כמין גלימה). הברנו״ץ לובשים אותו בעיקר בימי החורף.

הבגדים הנ״ל עשויים מבד פשתן. וישנם העשויים מצמר נקי או ממשי. ובגדי יוקרה עשויים גם מאמל״ף. החתנים נוהגים להכין בגדיהם לחתונה מאמל״ף. תלבושת הנשים: קמזו״ה (כתונת) ארוכה ורחבה עשויה ממשי או מבד אחר, בצבעים שונים על הכתונת מתעטפת בפוט״ה (כמין סדין). את הראש מכסה ברבאט״ה, על הרבאט״ה לובשת כפויי״ה. ישנם עוד כמה סוגי תלבושות לאנשים ונשים והמעיין בתמונות הנספחות לספר יוכל בקלות להבחין בהם. לתלבושת הגברים יש לעיין בתמונות לג׳ריב״ה.

לעשיית הפס השחור במכנסים סביב לברך ישנה מסורת האומרת שזה נקבע ונעשה זכר לחורבן הבית. ובפס השחור הזה נבדלים בעיקר היהודים בתלבושתם מהערבים. גם הזרים המבקרים באי מבחינים בין יהודי לגוי בעזרת הפס השחור. פעם אחת בעומדי לשוחח עם יהודי אנגלי, ראיתי שפתח עמי בשיחה ענייינית רק לאחר שהרכין את ראשו והסתכל בסרט השחור שמסביב לברך מכנסי, רק אז הבחין בי כיהודי ופתח עמי בשיחה מתוך אימון מלא.

על הסרט השחור שמסביב למכנסים ישנה עוד מסורת, שזה זכר לתנאי הגלות הקשים שיהודי תוניס היו שרויים בהם, תנאי היכר והשפלה הנ״ל, שעל היהודי היה ללבוש מלבוש מיוחד, וכן היה אסור עליו לרכוב על סוס, וגם על חמור אסור לו לרכב דרך גאוה, שיהיו שתי רגליו מצד אחד. כשיהודי פוגש ערבי בדרך היה עליו לרדת מעל החמור וללכת רגלי, עד המרחק שבו יעלם הערבי מנגד עיניו. לערבי יש זכות להכות היהודי על ראשו לו כו״ל שתאק״ת בו״ק וזד״ק (תאכל מכת אביך וסבך). כשיהודי הולך בדרך ופוגש בערבי, על היהודי להזהר שלא ידרוך על הצל של הערבי, כשיהודי שואב מים ורואה שערבי בא לשאוב, עליו להפסיק את השאיבה ולהקדים את הערבי. היהודי נחשב כטמא ומטמא במגע. והרבה סבלו היהודים מגזירות קשות אלה. ומסופר בעיר תוניס: פעם אחת לפני החגים, כשהיהודים זקוקים ליותר מים, החליטו כמה ערבים להתעלל ביהודים, ללעוג להם ולמנוע אותם מלשאוב מים לחג, הערבים קמו באשמורת הבוקר, התיישבו ליד הבאר ועשו עצמם כאילו הם עומדים בתור לשאוב מים, וכל זמן שערבי עומד

ליד הבאר הרי אסור ליהודי להתקרב לבאר, היהודים שבאו לשאוב מים עמדו וחיכו עד בוש, כשראו שאין תקוה לשאוב מים, נגשו לרב וסיפרו לו את כל הענין ושהחג מתקרב ועוד לא הכינו צרכי החג, הרב שידוע היה כאיש קדוש, קם ולקח את הדליים והלך ונדחק בין הערבים לשאוב מים, הערבי הראשון שצעק על הרב: "מה לך יהודי טמא שמטמא אותי". ענה הרב בענוה: "כן אדוני תסלח לי תיכף אני מפנה לך את המקום", ומיד התיישב אותו ערבי ולא יכל לזוז ממקומו, הערבים שהיו מסביב ברחו מפחד, הרב פנה ליהודים שישאבו מים כרצונם באין מפריע, כשהערבי עומד כדומם לפני הבאר, לאחר זמן חזרו כמה מהערבים לראות מה עלה בגורל חברם, וכשראוהו עוד עומד במקומו כעץ, הלכו ובקשו מחילה מהרב וקבלו על עצמם שלא יפריעו עוד ליהודים לשאוב מים מהבאר, ואז בקש הרב רחמים על הגוי ושבה נפשו אליו.

עוד מסופר על יהודי מאלג'יר שביקש לבוא להסתחר בעיר תוניס. הוא פנה לחבירו בתוניס בכתב וסיפר לו, וכן ביקש ממנו שיכתוב לו על האפשרויות והמצב הכלכלי בעיר, חבירו ענה לו במכתב ארוך ובו הציע לו שיעכב את בואו לתוניס, שלדעתו לא יוכל להחזיק מעמד בתנאי השפלה הנהוגים בתוניס, ומה גם שהוא רגיל באלג'יר שקיים בה חופש ושוויון ליהודים, מאז שנכבשה על ידי הצרפתים, כשקבל מכתב חבירו מתוניס, שוב פנה אליו שיכתוב לו כל תנאי ההשפלה הקיימים, ואז יחליט אם יוכל לעמוד בהם, כשקבל כל תנאי ההשפלה כתובים בפרוטרוט, ישב ושקל והחליט שתנאים משפילים אלה כדאים, בשביל העושר הרב שהוא חושב לצבור בתוניס. היהודי הגיע לתוניס והתחיל במסחרו, יום אחד כשהוא עובר בשוק, ערבי השליך לעברו נבלת חתול מת, אז היהודי הוציא פנקס קטן מכיסו והסתכל בו, התנפל על הערבי והכהו מכות רצח. מהומה גדולה שררה בשוק — איך זה שיהודי טמא יעיז לשלוח יד בצאצאי הנביא מוחמד?! ונשמע הדבר בבית המלכות, והם שלחו להביא לפניהם היהודי הנאשם והערבי המאשים, הבאי שאל בתמיהה איך זה שיהודי יעיז לשלוח יד בערבי. היהודי ביקש רשות מאת הבאי והתחיל לספר לו גלגולי ביאתו לתוניס מאלג'יר. לאחר כל תיאור ההתכתבויות שהיו לו עם חבירו לפני בואו לתוניס, פנה לבאי כשהוא מוציא פנקס קטן הרשומים בו כל תנאי ההשפלה, ואמר לפני הבאי אדוני המלך כל מה שכתוב בפנקס הזה ידעתי וקבלתי על עצמי, והשפלות האלה הם מנת חלקי מדי יום ביומו, אבל ההשפלה החדשה של זריקת

נבלת חתול עלי, לא רשומה לפני ולא ידעתי מקיומה, ולא קבלתיה על עצמי. הבאי כששמע דברי היהודי נדהם מהתנאים הקשים שהיהודים שרויים בהם, וכן מחוקי ההפלייה הנהוגים בארצו שהוא עצמו אינו יודע מקיומם, אז פנה ליועציו ושאל האם אכן מבוצעים חוקים אלה בארצו, ואיפה הם כתובים, אמרו לו יועציו — חוקים אלה אכן נהוגים מאז ומקדם מימי התורכים, ואינם כתובים על ספר, באותה שעה הוציא הבאי צו האוסר כל הפלייה נגד היהודים, והעובר על הוראה זו יענש בכל חומרת הדין.

באותה תקופה היה בג׳רבה יהודי בשם סאסי, סופר שעבד כמזכירו של מושל האי, כשראה המושל את נאמנותו ומסירותו של מזכירו היהודי, נתן לו במתנה סוס לעכוב עליו, אך היהודי סירב לקבלו מחשש להתנכלויות לחייו, ורק לאחר שפורסם הצו של הבאי קיבל את הסוס, ועד היום ישנה מצבה ליד ביתו של סאסי סופר, שאותה עשה כשהוא רוכב על סוס. וזכר לאותה הגלות הקשה ותנאי ההשפלה המחפירים שסבלו היהודים והקב״ה הוציאם ממנה, נהגו לעשות סרט בד שחור על המכנסיים לזכרון.

על יד עיר סוסה מחוז תוניס, נמצא כפר הנקרא חמהמאת. אגדה אומרת כי היהודים שהיו גרים שם, היו תחת לחץ הערבים ובגלות גדול. רב שלהם נקרא רב חמא. ומרוב הגלות היו מחכים לביאת המשיח. ועשו חשבון מתי יבוא אבל חשבו כמה חשבונות ולא מצאו פתרונות. אז כאשר לא ראו עקבות המשיח המירו את דתם. לבסוף נתחרטו על זה והרב שלהם הנקרא רב חמא קרא לכפר המאמאת זאת אומרת חמא מאת (מות) על כי המירו דתם.

עוד דברי אגדה

ממשפחות הערבים יש משפחה הנקראת ״עצאיידה״. ואמרי אינשי ״עצאיידה לא מכס״ב ול״א פאיידה״. (ממשפחת העצאיידה אין שום ריוח ולא תועלת). המשפחה הזאת חיה רק על גניבות ורציחות. האב מלמד את בנו איך ללסטם את הבריות ואיך לגנוב. אם נגנבה איזו גניבה, בידוע שיד העצאיידה במעל. מספרים שערבי אחד היה לו חמור משובח ביותר, ולא רצה למכור אותו בכל מחיר. פעם היה בעליו רוכב עליו וראה אותו אחד ממשפחת העצאיידה, וביקש ממנו למכור לו את

החמור במחיר שיבקש, אך בעליו לא רצה למכור. הלך העצא־יידי לביתו כועס ורוגז, מה לך כי אתה נרגז? שאלה אותו אש־תו. אמר לה כי הלילה הוא צריך להיות ניעור, להביא את החמור שבעליו לא רצה למכרו לו בכסף מלא. וכן היה שאחר חצות הלילה חזר ובידו החמור, וקרא לאשתו שתעזור לו לצבוע את החמור שחור במקום לבן. עם גמר הצביעה אמר לאשתו את יכולה ללכת לישון. בבוקר כאשר בעל החמור לא מצא את חמורו, חשד באותו עצאיידי, והלך למשטרה כדי לערוך חיפוש אצל העצאיידי, וכאשר הגיעו אצלו לא מצאו רק חמור שחור, בעל החמור הכיר את חמורו אבל הוא יודע כי חמורו לבן ולא שחור. העצאיידי עשה עצמו כאילו כועס, מה לכם כי באתם לחשוד בי על לא עוול בכפי וילכו לדרכם. אולם תיכף שהחזירו פניהם והתחילו ללכת, התחיל החמור נוער, ובעליו הכירו ללא ספק שזהו חמורו. וישובו לבית העצאיידי לחפש חמור לבן ולא מצאו וחזרו בידים ריקניות. והעצאיידי מאחר ויודע שהשחרות לא תתמיד ואחרי זמן קצר יחזור לצבעו הקודם, לקח את החמור ומכר אותו בעיר אחרת.

על יד הבית שלנו היתה שדה שבעליה נתן אותה לעצאיידי אחד לזורעה דוחן באריסות, והתחילו להתקרב אלינו פעם מבקשים מים, פעם מבקשים בצל, פעם מלח וכדומה. ככה נוה־גים הערבים לשאול משכניהם היהודים. אז היתה בינינו הת־קרבות והתחילו להכנס בפנים הבית, והיה אחי חתן בן שנתו ואשתו היתה מלובשת תכשיטי זהב כמנהג הנשים, "כופייא" על הראש כולה מטבעות זהב, וכן שערות הראש משני עבריהם זהובים, ועוד. והיה יהודי אחד שמלאכתו קונה ירקות מהערבים ומוכר באלחארא, שהיה מכיר בשכן שלנו, אמר לנו שעלינו להיות זהירים מאותו האיש, ואנחנו לא שמנו לב לדבריו. לילה אחד בלילות החורף הארוכים בערך חצות הלילה, שמענו דודתי צועקת בקול גדול, ומהומה בבית. אז יצאנו אני ואבי ואמי לראות, ומצינו כי עצאיידה יוצאים מבית אחי, אז אבי תפס אחד מהם והתחיל להכותו מכות נמרצות, וגם אני הגם כי הייתי קטן, נתתי לו על הראש, ואבי התחיל להלחם עמהם והמה שבעה במספר, והוא יחידי, ולקח אחד מהם וסגר אותו בחדר, אבל חבריו הצליחו להוציאו, וניסה הרבה פעמים להש־ליך אחד מהם לתוך הבור שבביתנו ולא הצליח. והתחיל להש־ליך אחד אחר אחד ארצה ולהרביץ להם מכות, ולא עזב אותם רק כאשר שמע שאחד מהם אומר לחבירו "אדרב אקטל" (רוצה לומר, לירות באבי בנשק חם). אז אבי פחד ועזב אותם לנפשם,

ובבוקר כאשר הרופא בדק את אבי אמר שאי אפשר לחיות מרוב המכות שקיבל ממוטות עץ זית הנקרא "עמוד", ותודות לאל כי עשינו איזה תרופות הנמצאים אצל משפחה יהודית ונתרפא. ומסרנו את שמם לממשלה ואני הייתי עד כי הכרתי אחד מהם, ובאותו החודש נגנבו משני יהודים אחד יהודה כהן שנכנסו עליו בחצות לילה, ולאחר מכות שקיבל מהם לקחו ממנו כל הזהב, והשני דני כהן שהיה גר רחוק מאלחארא ומאותו זמן נתרבו הגניבות. ובפרט אנחנו כי היה לנו איבה עמהם, ולכן קנינו נשק. ובבית היו גרים ארבע משפחות ועשינו תור כל שתי משפחות שומרים עד חצות, והשנים האחרים עד הבוקר, וכמעט כל לילה היו פוקדים אותנו ולא עלתה בידם.

ועד הקהילה כאשר ראו שהמצב הולך ומחמיר, אז שלחו אחר שומרים הנקראים מגארב"ה המה מערי מארוקו, כי היו שומרים באמונה, ועד היום בתונס כל החנויות הגדולות נותנים שומר מהסוג הזה, והתחילו לשמור בקפדנות גדולה. לא פעם ולא פעמיים היו ביניהם חילופי יריות, ושנים מאותם הגנבים שגנבו לנו אחד השכן שלנו נקרא עמר רמילה, והשני נקרא עמר לחמזי נתפסו אצל הג'נדרמייה ומתו תחת ידם, מרוב המכות, אל נקמות ה' ושם רשעים ירקב, והיה לנו כמו כל היהודים שבאותו זמן גנים והלך אחי ובן דודתי לגנים וכאשר עברו על הדירה של עמר רמילה אז הלך להרוג אותם, לולי אמו שעיכבה על ידו וניצולו מידו.

מלחמת העולם השניה

במלחמת העולם השניה כשצבאות בנות הברית נחתו באל-ג'יריה הביא הדבר שצבאות גרמניה וחיילי מוסוליני פלשו לתוניסיה. מיד עם כניסת הגרמנים לתוניס, הורע מצבם של היהודים בהרבה. הוקמה מפקדה גרמנית המטפלת בענייניהם של היהודים. והגרמנים התחילו בהכנת תוכניות לפתרון הבעיה היהודית. אותו פתרון שבצעו באירופה ובכל המקומות שבהם דרסה כף רגלם. החלו מעצרים של הנכבדים היהודים ואף הוחל בגיוס היהודים לעבודות כפיה. לשם כך הגרמנים מינו ועד לגיוס הפועלים מבני הקהילה היהודית. בראש הועד מינו יהודי שעליו הוטלה האחריות לגיוס הפועלים הנדרשים, למותר לתאר מצבו הקשה של אותו ועד יהודי שהיה נתון בין הפטיש הגרמני, לבין הסדן — אחיהם האומללים.

דבר שהביא להתמררמות ולחיכוכים פנימיים בקהילה היהודית. כשמוטחים האשמות שהמגוייסים הם רק מבני דלת העם, וקיימת אפלייה בגיוס העובדים.

יהודים גוייסו לעבודות כפיה בערים תוניס, סוסה, צפאקס. הגרמנים ניסו להטיל על היהודים לשאת אות קלון ורק לא הספיקו לבצע את זממם.

לא די להם בניצול גופם של היהודים על ידי שעבודם במחנות הכפיה, אלא רוששו את רכושם של היהודים. ובאמתלות שונות הטילו קנסות כבדים על הקהילות היהודיות, בעלילה שהיהודים אשמים בהפצצות צבאות בנות הברית, כי היהודים הם שמאותתים להם בשעות הלילה, ומסמנים להם את המקומות המתאימים להפצצה. קנסות אלה הוטלו על יהודי הערים תוניס, צפאקס, ג'רבה, וגאבס. הגרמנים לא הסתפקו בגביות כספים אלא אף בגביות זהב. וכה מתאר הרב שושן הכהן, בנו של הרב כלפון משה הכהן, הרב הראשי של ג'רבה בספר שואל ונשאל (ג'רבה, התשי"ב). "בשנת התש"ג כשבאו הגרמנים יש"ו לעירנו ולא עשו כל רע ליהודים.

ביום השבת, ח' לחודש אדר א' באו קציני וחיילים גרמנים עם שתי מכוניות (אומרים שהיו מאנשי הגסטאפו) ויעמדו לפני בית התפילה הנקרא ביהכ"נ הכהנים שבה היה מתפלל אמו"ר זצ"ל ושלחו לו שליח לקרוא לו. ואז היה עומד בקדושת כתר בתפלת מוסף וכאשר הוצג לפניהם דברו אתו. הנה ביום פ' השליכו האנגלים בנמל כמה פצצות ואנו מאמינים שהיהודים הם שאותתו להם על זה. על כן הוטל קנס על שני קהלות היהודים לשלם חמישים קילוגרם זהב ובאם לא תמלאו את הפקודה במשך שלוש שעות ומחצה למרבה נפוצץ את שני מושבות היהודים ויהיו לתל עולם. וגם היה בידם רשימה מכמה גבירים שבאם לא ישולם הסכום הנדרש שתיכף יובאו ויירו בהם. ובכלל הודיעוהו ג"כ שהוא עתה בתור שבוי אצלם כל זמן שהפקודה לא תתמלא. אמו"ר ז"ל נבהל ונרעש מאד והרבה להתחנן להם שדבר זה אינו בגדר האפשרות. אך הם ערלה אזנם וכפתן חרש ואטום אזנו. וכשלא מצא כל דרך עמהם עשתה אסיפה מראשי הקהלה וכשראה שאין באפשרות למלאות דרישתם וכל הקהל עומדים בסכנה הוכרח ללכת אתם במכונית ב"פ לק"ק הדיג"ת הרחוקה כשבעה קילומטרים להודיע להם ג"כ מרוע הגזירה, למען גם הם ישתדלו לטכס עצה איך לאפוף החלק המגיע להם. ובדרך נס נתן ה' את חנו בעיני העם בשני הקהלות ויתפרקו נזמי הזהב אשר להם, הוא פרוטתם האחרונה

שחסכוהו לעת צרה לימי הזקנה ולהשיא בו בניהם ובנותיהם ובראותם את הצרה הגדולה שבה נתונים הק"ק הביאוהו בעינים זולגות דמעה וישליכוהו בתוך הקופה. רוב הסכום נאסף ויק־חוהו וילכו להם ואמרו כי ישובו ביום ה' לקחת השאר, אך אחר השבת ברחו הגרמנים וביום השבת שאחריה נכנסו האנגלים.

בו ביום נאספו שלושים וחמש קילוגרם זהב. את החמשה־עשר הקילוגרמים הנוספים, הבטיחו היהודים שישתדלו להכין את זה למחרת. ולמחרת הצבא הגרמני נרדף ונסוג ונכנסו כוחות צבאות בנות הברית.

נסיגת הצבא הגרמני לפני שהספיקו לגבות את יתרת הזהב מיהודי ג'רבה, למרות שהיהודים מפחד הגרמנים הכינו כבר את הזהב הנדרש, דבר זה עורר אחר כך ויכוח בין בני הקהילה אלה שנתנו הזהב אחרונים, טענו שהם זכו מן השמים ורכושם לא נפגע, ולכן הם דורשים הזהב שלהם חזרה. בעוד שאלה שנתנו את זהבם ראשונים ונלקח על ידי הגרמנים טענו שיש לחלק את הנותר בין כל הנפגעים. שאלה זו התבררה לפני רבני ג'רבה.

לבד מרכוש היהודים שנפגע נפגעו גם בנפש, היו יהודים שהראו סימני התנגדות ונשלחו למחנות ריכוז בגרמניה ומשמה לא חזרו. היו שנפגעו במחנות עבודה, הן מהיחס הנוקשה של הזקיפים הגרמנים, והן מההפגזות של צבאות בנות הברית.

מנהגי השנה

ש ב ת

ההכנות לשבת מורגשים אצל יהודי ג'רבה כבר מאמצע השבוע, ובמיוחד בתקופה הקדומה שהיו צריכים לטחון חיטים בריחיים של יד, כל משפחה בכוחות עצמה, וגם בתקופה היותר מאוחרת כשהוקם בית ריחיים ציבורי הפועל על ידי גמל או סוס, הדבר הצריך עוד עבודה רבה במשך ימי השבוע, עמידה בתור בריחיים, ואחר הטחינה ריקוד וניפוי הקמח בנפה מן הסובין, ועוד.

את הגמל או הסוס מלמדים אותו להסתובב סביב סביב, וקושרים לו המוט של הריחיים ועל ידי זה מסובב אתו גם את הריחיים. כדי שהגמל לא יקבל סחרחורת מכסים לו את העינים.

ועד ימינו כשבאים תיירים לג׳רבה, מבקשים לראות ריחיים של יד ושל גמל.

יום החמישי נקרא בפי יהודי ג׳רבה "שוק שבת", כי בו קונים רובם צרכי השבת, ומה שחסר משלימים ביום ששי. ביום ששי השוק של אלחאר"ה יהיה הומה ממוכרים וקונים, פירות, משקאות ומעדנים ועוד. ובמיוחד אלה שכל השבוע נמצאים במלאכתם בכפרי הערבים, מנצלים יום ששי לקניות לכל השבוע.

בהתקרב זמן כניסת השבת, נוהגים בג׳רבה לתקוע בשופר הממונה מטעם הקהל עומד על מקום גבוה ותוקע בשופר שישמעו אותו למרחוק. הוא תוקע הסדר תשר"ת תש"ת תר"ת. וזה כדי להודיע לקהל שזמן כניסת השבת מתקרב, ועליהם להזדרז ולסיים את מלאכתם. מיד לאחר התקיעות עובר הממונה בין החנויות ומזרז אלה שטרם סגרו את חנויותיהם. יהודי שמסרב להשמע להוראות הממונה ולא סוגר חנותו מיד, בית הדין מזמין אותו ומטיל עליו קנס, לאחר שמטיף לו מוסר על קדושת השבת. בדרך כלל לא היו נזקקים לקנסות בענין זה, שכל היהודים היו סוגרים חנויותיהם בזמן, כי קדושת השבת יקרה היא מאד בעיני כולם.

כשמגיע זמן הדלקת נרות הממונה תוקע שנית, ובזה מודיע לקהל שעליהם להפסיק כל מלאכה, להדליק נרות שבת ולקבל עליהם את קדושת השבת. עם כניסת השבת בכל רחובות העיר אתה פוגש רק יהודים בדרכם לבית הכנסת. ושום ערבי לא נראה במקום.

יהודי ג׳רבה מקפידים להכין לחם של שבת בבית, אפילו אלה שכל השבוע קונים לחם מהשוק, אופים לחם בבית לכבוד שבת, וגם כדי שיוכלו לקיים מצות הפרשת חלה פעם אחת בשבוע לכל הפחות. הטמנת החמין נעשית במרוכז באחת המאפיות, וביום השבת הגוי פותח את התנור ומוציא את הסירים, וכל משפחה לאחר התפילה באה ולוקחת את החמין שלה.

בעליה לספר תורה קיים הבדל בין מנהג אלחאר"ה לכביר"ה למנהג אלחאר"א אסגיר"ה. באלחאר"א לכביר"ה עולים לתורה גם בחורים רווקים ואילו באלחאר"ה אסגיר"ה עולים לתורה רק גברים נשואים.

לאחר ארוחת צהרים ומנוחה קצרה, רוב יהודי ג׳רבה הולכים לבתי כנסת לשמוע דברי תורה. בכל בית כנסת ישנו רב דרשן, או לומד עם מתפללי בית הכנסת. ב"שבת אחינו" (שבת מברכין, על שם אחינו בית ישראל שמעו ראש חודש פלוני וכו'),

מתקיימת דרשה רק בבית כנסת הגדול, על ידי אחד הרבנים הגדולים, וכל הקהל מתרכז בבית הכנסת הגדול.

וזה נקבע מקדמת דנא. במעשה שהיה, שהיתה שנה שחונה והיתה עצירת גשמים גדולה וכל התפילות שערכו בציבור לא נענו. ואז החליטו הרבנים וראשי הקהל לרכז כל הקהל בבית כנסת הגדול בשבת, ולהטיף להם מוסר ולעוררם לחזור בתשובה. אולי ה' ירחם על עמו, שבת זו שבת מברכין היתה לאחר דברי ההתעוררות שנאמרו מפי הרב, מיד ארובות השמים נפתחו ונענו בגשמי ברכה. ומאחר שראו הרבנים שנענו בזכות הדרשה וההתעוררות שעשו בשבת מברכין, קבעו את זה לדורות שראו שיום זה הוא יום רצון ומסוגל להתעוררות בני ישראל לאביהם שבשמים, ולעורר רחמי שמים על בני ישראל.

כמו־כן בארבע השבתות: שבת זכור, שבת הגדול, שבת כלה, ושבת תשובה. נערכת רק דרשה מרכזית בבית הכנסת הגדול על ידי הרב הראשי וכל הקהל בא לשמוע. בג׳רבה היה ממונה מהקהל המפקח על העירוב. ובכל יום ששי היה עובר ובודק אם הוא שלם. במקרה של תקלה מיד הוא מתקן אותו. במקרה שהעירוב מתקלקל בשבת, נהגו לתקן אותו בשבת על ידי גוי כדי שלא יכשל הציבור בהוצאה מרשות לרשות.

אצל כל יהודי ג׳רבה גדולים וקטנים נשמרת השבת בקפדנות ונדיר מאוד לשמוע על יהודי שחילל את השבת. ובמקרה של פרצה בחילול שבת, מיד בית הדין מגיב בחריפות והפרצה נסתמת בעודה באיבה.

חנוכה

בחנוכה נוהגים להרבות בסעודה. בלילה הראשון בארוחת הערב אוכלים בשר, פולים, תפוחי אדמה וביצים שלוקות. יש נוהגים להכין ביצה לכל אחד מבני המשפחה. ויש נוהגין להכין רק שתי ביצים ומחלקים אותן לכל בני המשפחה.

למחרת עושים עציד״ה (תבשיל מקמח דוחן) מבושלת עם חלב האליה מלוח וקלוי. הלילה השני עושים תבשיל מדוחן עם דגים. ויש נוהגים להכין תבשיל מדוחן ודגים בערב ראש חודש טבת. ומקפידים לשים בתבשיל זה גם לפת.

וכל ימי החנוכה מרבים בסעודה יותר מאשר בשאר הימים. ביום השמיני שורפים שמנים ופתילות שנותרו מהדלקת נרות חנוכה. ויש הנוהגים לשרוף אותם רק לאחר היום השמיני.

בג׳רבה ישנה מסורת האומרת שבחורה שהתבגרה וטרם מצ־
אה בן זוג, אם תקפוץ ותדלג שבע פעמים על המדורה ששורפים
בה את השמנים והפתילות של חנוכה, זו סגולה שתצליח למצוא
בן זוג בקרוב. וספרה לי אשה זקנה שהיא התבגרה ולא הצליחה
להשיג חתן והוריה אמרו לה לנסות הסגולה הזאת, ובעת שהיתה
מדלגת על המדורה עבר משמה במקרה בחור אחד ועם אותו
בחור התחתנה לבסוף.

טכס שריפת השמנים מהווה משחק ושעשוע לילדים. שהבנים
מנסים לדחוף את הבנות על המדורה כדי שיתחתנו והבנות
מסרבות. והמשחק בין הילדים נמשך זמן רב. בחנוכה לא היו
מקובלים אצלנו משחקי ילדים כסביבון ודמי חנוכה כפי המקו־
בל כיום בארץ.

ט ב ת

ראש חודש טבת נקרא בתוניס ובג׳רבה ראש חודש מתא״ע
לבנא״ת (ראש חודש של הבנות). יום זה נקבע לחגן של הבנות
ובו הן משוחררות מהלימודים ומעבודות הבית.

הבנות מכינות ליום זה ממתקים ועוגות ושולחות מנות ומת־
נות לחברותיהן. הארוס שולח לארוסתו סבלונות ביום זה. יום
ראש חודש טבת נקבע גם כיום הילולה של הצדיק רבי יוסף
אלמערבי (המערבי) הקבור בעיר אלחאממה (במחוז גאבס)
מרחק כמאה וארבעים קילומטר מהעיר ג׳רבה, העיר אלחאממה
יש בה מעיינות חמים שיש בהן סגולות מרפא, כעין חמי טבריה.

לזייאר״ה באים יהודים מכל המדינה ואף מחוצה לה. יהודי
תוניס באים עם משפחותיהם לכמה ימים, ומשכירים חדרים
אצל הערבים. תוך אמונה ובטחון שבזכות הצדיק לא יאונה
להם כל רע. והרבה משפחות שיש להם מנהג כעין נדר לעלות
לזייאר״ה ביום זה עם משפחותיהם ואינם מוותרים על מנהגם,
ובכל מצב חייבים להגיע לזייאר״ה במועד הקבעו. והרבה נסים
נעשו למשתטחים על קברו של הרב יוסף המערבי.

ביום שאני כותב שורות אלה, משפחה מעיר ג׳רבה נסעה
לזייאר״ה ובדרך קרתה להם תאונת דרכים קשה, וכולם יצאו
ממנה בשלום. ובשנה שעברה גם כן קרתה תאונה למשפחה
אחרת ומרוב החבטה נזרק אחד התינוקות מהמכונית למרחוק,
וב״ה לא קרה כלום לתינוק. ומצאו אותו רגוע ומוצץ אצבעו.
גם בתקופה הקדומה שלא היו כלי רכב, יהודים עלו לזייאר״ה
לרבי יוסף המערבי, כשהם רוכבים על בהמות. ולמרות שאז היו

סכנות דרכים מרובות מהשודדים, בכל זאת כפי המסופר לא קרה שום רע ליהודים שעלו לזייאר"ה.

הרב יוסף המערבי

על זמנו ותקופתו של הרב יוסף המערבי ישנם אגדות שונות. אחת מהן שהוא היה מתלמידי רבי יצחק לוריא בצפת (האר"י ז"ל) והגיע לאלחממא שבתוניס על ידי מעשה שהיה וכך היה: בכל ערב שבת היה האר"י ותלמידיו יוצאים לשדה לקבל פני שבת מלכתא מבעוד יום. פעם אחת בשעת קבלת שבת, פנה האר"י ז"ל לתלמידו ושאל האם רצונם ללכת יחד ולקבל את השבת בירושלים, חלק מהתלמידים ענו בחיוב, וחלק החלו לפקפק במחשבתם איך יכולים להגיע לירושלים לפני השבת והלא המרחק הוא רב מצפת לירושלים. ועוד הרי לא הודיעו על כך לבני הבית. נאנח האר"י ז"ל אנחה גדולה ומתוך כאב אמר לתלמידיו: הפסדנו ברגע זה את הגאולה, שיכולנו לזכות בה בשעה זו, ואז נגזרה גלות על תלמידיו. וישנה סברה שבין תלמידיו היה גם רבי יוסף המערבי.

קברו של רבי יוסף המערבי עשוי רק גל אבנים ואין עליו שום בנין. וישנה מסורת שכמה פעמים ניסו לבנות עליו ציון ולא הצליחו, מאחר שהצדיק עצמו מתנגד לכך. גם על הדרך שבה התגלה קברו ליהודים ישנם מסורות ואגדות שונות.

היהודים תושבי אלחאממא נוהגים לעלות לקברו של רבי יוסף המערבי גם באסרו חג של שלש רגלים, פסח, שבועות וסוכות מעין עליה לרגל. הרבה נסים ונפלאות נעשו למשתטחים על קברו. ונזכיר רק את הנס האחרון שהתפרסם פרסום גדול בזמנו.

במלחמת העולם השניה הגרמנים הגיעו עד לתוניס, כדרכם לפגוע במקומות המקודשים ליהודים בכל מקום, כשנכנסו לעיר אלחממא ניסו לפגוע גם בקברו של רבי יוסף המערבי, על אף אזהרותיהם של המוסלמים שזה מקום קדוש וסכנה לפגוע בו, נשלח טנק לעלות על קברו של רבי יוסף המערבי, הטנק פרץ את החומה בלבד שמסביב לקבר, נעצר במקומו ולא יכל להתקדם יותר, המנוע פועל והטנק לא זז, כאילו נתקע במקומו. והיה הדבר לפלא גם בעיניהם של הגרמנים הרשעים ואכזרים, ועד היום הטנק תקוע במקום ומאז היווה הטנק כשעשוע לילדי

קבר ר' יוסף הלמערבי ביום ההילולא

העולים לזייאר״ה, וכגלעד לנס שקרה. ובזכות הצדיקים יהודי תוניס נצלו מצפורני הגרמנים ולא הצליחו לפגוע ביהודים עד שנגדעה ידם, ומשם החלה מפלתם וקבורתם.

פרשת יתרו

בפרשת יתרו מקובל בכמה קהילות יהודיות בצפון אפריקה לערוך סעודת יתרו. בג׳רבה נוהגים שהרב המלמד עורך סעודה זו עם תלמידיו ביום חמישי פרשת יתרו. הרב בראשית השבוע מבקש מכל ילד להביא ביצה אחת לא מבושלת וסכום של כסף. את הביצים והכסף הרב אוסף והוא דואג להכנת הסעודה. ביום חמישי אחר הצהרים התלמידים באים מלובשים יפה לבית הרב ולכל אחד בקבוק יין קטן בידו וקצת דברים קלויים. הרב דואג עם קבלת הביצים לרשום שמו של כל ילד על הביצה שהביא. בסעודה אוכלים תפוחי אדמה פאשטידה וביצה, וכל תלמיד לוקח רק הביצה שעליה רשום שמו. וזה עושים כנראה להמנע מחשש אבק גזל. בסעודה שרים ושמחים ומסיימים את הסעודה ברקודים של הרב עם תלמידיו. ולזה קוראים ״חתימת יתרו״ ואין לנו שום ידיעה מפני מה קוראים לה ״חתימת יתרו״.

מסופר שהיה מלך אחד שניסה כמה פעמים להטיל מיסים מיוחדים על היהודים באחת הערים שבממלכתו, וכל פעם הדבר לא הצליח בידו. וכל שליח ששולח לשם חוזר בידים ריקניות. המלך שראה באי הצלחתו בגביה מהקהילה הזאת דבר מוזר, הטיל על כמה מיועציו לבדוק הענין, וגם לבדוק התנהגות היהודים באותה הקהילה. בדין וחשבון שהוגש למלך לאחר ימים נאמר שהיהודים בקהילה מאד נאמנים אחד כלפי השני, ומאד זהירים שאחד לא יכשל בעוון גזל של השני. מיד המלך הסיק את המסקנה שאי הצלחתו נובעת רק בזכות שהם זהירים מאבק גזל אחד מהשני, ולכן חשב על עצה איך להכשילם באבק גזל. היהודים שהזדמנו אליו מאותה הקהילה, ביקש מהם מאחר שהוא עומד לנסוע למקום שאין שם ביצים, לכן הוא מבקש שכל אחד יביא לו רק ביצה אחת במתנה. היהודים מיד נגשו וקנו ביצים כבקשת המלך, למחרת המלך הזמין אותם שוב וביקש מהם שכל אחד יקח את הביצה שהביא בחזרה, מאחר שביטל את תכנית נסיעתו. וע״י זה הכשילם באיסור גזל. והטיל עליהם מס מיוחד, והם שהבינו את כוונת המלך מיד מחלו זה לזה, וככה גם הפעם המלך לא הצליח לגבות מהם מס.

משנכנס אדר מרבין בשמחה. במיוחד מורגשת השמחה אצל הילדים שמתחילים לאסוף סמרטוטים, נסורת מהנגרים, ופסולת נייר מכורכי ספרים, לעשות מהם דמות המן לפורים. ביום י"ב אדר הרב המלמד לוקח את תלמידיו במאורגן לשדות שגדל בהם הדי"ש (דומה לקש, והוא טוב להבערה). כל תלמיד לוקח אתו מגל או חרמש ושק לשים בתוכו הדי"ש שיקצור. התלמידים בלכתם שרים בקול רם, את הפסוקים שנוהגים לאומרם בקול רם על ידי כל הציבור בעת קריאת המגילה. כמו: "איש יהודי היה בשושן הבירה..." "בלילה ההוא נדדה שנת..." "לי־הודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", ועוד. אם פוגשים בדר־כם גוי הידוע כשונא ישראל, שרים בקול רם "ועיני רשעים תכלינה". וכל הדרך חוזרים ושרים את הפסוקים הנ"ל. וכן בחזרתם מהשדה לאחר שכל ילד מילא שקו מהדי"ש ושמח בחלקו. כל הרואה תלמידים אלו בשמחתם ובשירתם לבו מרנין משמחו.

לאחר הקציר חוזרים התלמידים לבית הספר ולומדים עם הרב פזמון: "מי כמוך ואין כמוך" (שיר שחיבר רבי יהודה הלוי על פורים ומגילת אסתר). בשרא"ח (בתרגום ערבי) המקובל אצל יהודי ג'רבה.

לאחר הלימודים התלמידים מכינים דמות המן וזרש אשתו ועשרת בניו. וישנם ילדים המצליחים להכין דמויות בגודל טבעי. בהכנות אלה משתתפים בדרך כלל כמה ילדים ביחד. בערב פורים הילדים מכינים ערימה גדולה מסמרטוטים, נסורת ודי"ש ותוקעים באמצע הערימה מוט ברזל ארוך ועליו תולים את הדמויות שהכינו, שהם המן, זרש ואשתו ובניו ומיד לאחר התפילה מדליקים אש בערימה, והאש מתפשטת ועולה עד אשר תופשת בדמויות המן ובניו. והילדים מביאים מקלות מזרי"ד (מחריות דקל) ומתחילים להכות על הדמויות ועל הערימה שהופכת כולה ללבת אש. וכל הזמן שרים החרוזים דלהלן: המן למגבו"ן ויכו"ן מחרו"ם (המן העצוב יהיה מוחרם). המן למשנו"ק יכו"ן מחרו"ק (המן החנוק יהיה שרוף). המן לחזי"ן רג'ליה פטי"ן (המן האבל רגליו בבוץ). ועוד כאלה פתגמים.

זוכר אני כשהייתי ילד ולומד לפני מורי רבי יעקב חורי היינו כל מה שמצליחים לקצור מהדי"ש לוקחים אותו לבית הרב. וביום תענית אסתר מכינים ערימה גדולה של ניירות וסמרטו־טים, וכן מכינים דמויות של המן וזרש ובניו. בערב פורים הרב

ביחד עם התלמידים מבעירים את האש בערימה וחובטים בד־מויות במקלות זרי״ד ושרים ושמחים כנ״ל. והיינו משתתפים כחמישים תלמידים. יהודי שעובר בשעה שהיינו שורפים את המן היה לוקח את מקל הזרי״ד מידי אחד הילדים, והיה חובט במקל שלשה פעמים על השריפה ואומר ״מחה תמחה את זכר עמלק״.

טכס שריפת המן תופס מקום חשוב אצל הילדים. וכבר בשעות הבוקר המוקדמות הילדים קמים בשמחה ומעוררים אחד את חברו.

לאחר המשחק של שריפת המן היו הולכים הביתה, מחליפים את הבגדים והולכים לטייל בשוק הגדול. וקונים צעצועים ולאחר הצהרים הולכים לשוק אלחאר״ה, שמה נערכות הגרלות ומשחקים ועוד. גם הערבים לוקחים חלק במשחקים.

בג׳רבה מאוד חששו מפני עין הרע, ולכן כשהיו מתלבשים הילדים יפה ביום פורים היו האמהות שמים לבניהם פס שחור מפיח על המצח, או מאחורי האוזן ואומרים שזה סגולה נגד עין הרע.

דרך הגורל הנהוג בגרעיני תמרים לאחר שמקבל הכסף מן המשחקים אז מתחיל לתת הגרעינים אחד אחד לכל היד ומי שיגיע לו הגרעין האחרונה הוא זכה במשחק.

כל ילד מקבל דמי פורים מהוריו ומקרוביו. גם הגויים נוהגים לפשוט יד בפורים ולבקש דמי פורים מהיהודים והם אומרים זכ״י עמר״ק (זכה נשמתך, בצדקה). היהודים בפורים אוכלים ושותים עד שלא יודעים בין ארור המן לברוך מרדכי. ורואים הרבה מהמשתכרים מסתובבים לאלחאר״ה. ובאלחאר״ה נמצא שוטר מיוחד השומר על הסדר.

מאכלי פורים

כמה ימים לפני פורים מתחילים הנשים בהכנות לחג בשביל משלוח מנות, הן מכינות עוגות מינים ממינים שונים ולכל מין יש שם מקרו״ד (עוגת סולת ממולאת בתמרים). דבל״ה (רצועות של בצק מגולגלות בתוך עצמן ודומות לאוזן). גיזאט״ה ענב״ר, כע״ק כע״ק מלב״ש ועוד.

בלי פורים הבעל קורא את המגילה לנשים בלי ברכה, כדי להוציא ידי חובה את הנשים והבנות. לאחר קריאת המגילה אוכלים סעודה חגיגית הכוללת מאכלי בשר, ביצים שלוקות, פולים ויין. לאחר הסעודה עקרת הבית מתחילה בהכנותיה לסעודת

היום, היא מכינה את הבצק לספאנ"ז (סופגניות — לביבות) או לפטאיי"ר (רקיקי עיסה מקמח חיטה או מסולת הנילושים במים עם אבקת כריבונאט"ו (אפיה או וניל?)). כדי שיספיק הבצק לתפוח עד הבוקר. וזה משמש לארוחת בוקר בצירוף פולים ועוד.

ביום פורים אנו נוהגים לאכול למעקו"ד (עשוי מקמח, ביצים, בשר, ירקות ותפוחי אדמה ומטוגן בשמן — כמין פאשטיד"ה). וישנם הנוהגים לאכול למעקו"ד בסעודת מרדכי. וכל אחד מבני המשפחה חייב לאכול מלמעקו"ד. והאמא שולחת מאלמעקו"ד גם לבנותיה הנשואות.

ישנן משפחות בג'רבה שנוהגות שלא לעשות עוגות ומיני מתיקה בפורים. וגם לא שוחטים עופות ולא אוכלים בשר עופות בפורים, ואוכלים בפורים רק בשר צאן או בקר מבושל. ולא צלוי. ביום פורים בבית הכנסת לפני קריאת המגילה אוספים מחצית השקל מהמתפללים וכן מתנות לאביונים. הערך של המחצית השקל ומתנות לאביונים משתנה מדי שנה בהתאם לשער בשוק כסף מזוקק, ועל הסכום שיש לתת בכל שנה הרב מודיע בשבת זכור בדרשתו.

ביום פורים לפנות ערב עורכים סעודה הנקראת "סעודת מרדכי".

ראש חודש ניסן

ליל ראש חודש ניסן נחשב כליל חג אצל יהודי ג'רבה. לאחר התפילה חוזרים מיד הביתה לסעודה ולטכס הבסיס"ה. אוכלים ארוחה בשרית, לפני הארוחה אוכלים פולים שלוקים וביצים. יש הנוהגים להכין ביצה לכל אחד מבני הבית, ויש שנוהגים להכין רק שתי ביצים ומחלקים אותם לכל בני הבית. בארוחה אוכלים כוסכו"ס. לאחר ארוחה דשנה נגשים לטכס הבסיס"ה.

הבסיס"ה

בעלת הבית מכינה מבעוד מועד קמח מחיטה, שעורה ודוחן שנטחנו יחד, ויש שמוסיפים גם חל"ה.

יש שנוהגים שלפני שטוחנים קמח הבסיס"ה מהבהבים את הגרעינים באש, ואוכלים מזה כל בני הבית ורק אחר כך טוחנים את הקמח. את הקמח מערבבים בסוכר, לאחר ארוחת הערב מגישים לשלחן קערה ובה הקמח עם בקבוק שמן. בעל הבית שופך השמן בקמח, וכל אחד מבני הבית שם את אצבעו תחת

קילוח השמן. (ויש נוהגים שרק ילדים קטנים שמים את האצבע בקילוח השמן).

אחר כך בעל הבית לוקח מפתח ומתחיל לערבב את הקמח בשמן ובעת שהוא מערבב אומר תפילה קצרה בערבית: "י"א תחרי"ק אלבסי"ס בנפתא"ח ובגי"ר נפתא"ח, ח"ן עלינ"א י"א רב"י אלפתא"ח. אחרי בעל הבית, כל אחד מבני הבית לפי התור לוקח את המפתח ומערבב ואומר את הבקשה הנ"ל. אפילו תינוק קטן אמו אוחזת בידו עם המפתח ועושה כנ"ל. לאחר הטכס טועמים מן הבסיס"ה ומשאירים אותה עד למחרת ואוכלים אותה. ישנם הנוהגים לשים בבסיס"ה תכשיטי זהב של הנשים עד למחרת, ויש ששמים תחת הכלי.

מנהג זה של הבסיס"ה נוסד כזכר לחנוכת המשכן מאחר שבראש ניסן הוקם המשכן. מנהג זה קיים גם אצל יהודי לוב. והרב פריזא זוואַרץ כותב בספר, יהדות לוב "יסוד למנהג הזה הוא במנהג שנהוג בין יהודי לוב לעשות בסיס"ה כזו שנכנסים לבית חדש, ונותנים למבקרים הבאים לברך את בעלי הבית לטעום ממנה. ומכיון שביום ראש חודש ניסן הוקם המשכן הראשון במדבר, נהגו לעשות זכר לזה, והתכשיט ששמה בעלת הבית הוא זכר לזהב שנתרם לתרומת המשכן. אישור לסברה זו היא העובדה שאצל יהודי כפר מסלאתה, קהלה עתיקה ביותר בקהלות לוב. קוראים לבסיס"ה זו של ר"ח ניסן לא סתם בסיס"ה, כי אם "בסיס"ה אלמרקומ"ה", שם המזכיר את "מעשה הרוקם" שבעבודת המשכן. ושימת התכשיט של הזהב לתוך שארית הבסיס"ה, מלבד הסימנא טבא שיש בדבר, בראש החודש שהוא גם ראשון לחודשי השנה לפי התורה, עוד יש זכר לצדקתן ואמונתן של נשי ישראל שלא רצו לתת מתכשיטיהן לעשיית העגל במדבר, וכנגד זה נתנו ברצון לתרומת המשכן כידוע".

בטכס הבסיס"ה ובהכנתה קיימים מנהגים שונים ממשפחה למשפחה. ישנם משפחות הטוחנות קמח הבסיס"ה רק במהרא"ז (מכתש) שהוא עשוי מנחושת, ויש מקפידים לטחון רק בריחיים של יד, הנקראת רח"א. ובזמן זה יש לה ביקוש רב ומחזרין אחרי הריחיים מבית לבית. יש הנוהגים לסגור ביתם בשעת הטחינה, אין יוצא ואין בא. ויש נוהגים שטוחנים הבסיס"ה רק באשמורת הלילה כשכל בני הבית ישנים.

יש שיש להם מקום קבוע בביתם שבו טוחנים הבסיס"ה, ומקום זה נמשך במסורת מאב לבן. יש מקפידים שהבסיס"ה תהיה מוכנה כבר בשבת שלפני ר"ח ניסן. ישנם משפחות שלא נכנסות לבית שיש בו הבסיס"ה. יש המקפידים שכל המשפחה

מתאספת לטקס הבסיס"ה ואפילו אלה שנמצאים במרחקים, משתדלים להגיע לטקס הבסיס"ה לבית. ישנם משפחות שבליל הבסיס"ה לא מכניסים אף זר שאינו מבני הבית לביתם.

ישנן משפחות שברגע שמביאים קערת הבסיס"ה לשלחן אסור להם לקום ממקומם עד גמר הטכס. ומסופר שקרה פעם ששכחו להביא את השמן, והתעוררו ויכוחים סוערים בין בני הבית כש־כל אחד מטיל את האשמה על האחר שלא הביא את השמן לשלחן לפני הבאת הקערה. מקולות הויכוח נכנס שומר הרחו־בות הערבי לבדוק מה קרה, ורק אז בקשו ממנו שיביא להם את השמן מהמטבח וערכו את הטכס.

הנר שמדליקים בליל ראש חודש ניסן, יש הנוהגים לשים בתוכו תכשיטי הנשים מזהב (הנר עשוי מכוס שמחציתו מים ומחציתו שמן והפתילה צפה למעלה וכשנגמר השמן הפתילה נכבית), וקורה לפעמים ששוכחים ושופכים למחרת את הכוס עם התכשיטין.

ישנן משפחות שכל שיירי הבסיס"ה ושיירי סעודת הערב הם שורפים, ויש כאלה שמחמירים לבערם כביעור חמץ. עד כדי כך שגם הריחיים או המכתש שבו טוחנין קמח הבסיס"ה מהב־הבים באש, כדי שלא יהנה מי שהוא אחר בבסיס"ה שלהם. שחוששים שעל ידי זה יקח להם את מזלם. ועוד ישנם מנהגים אחרים בענין זה.

את הבסיס"ה נוהגים להכין לאשה היולדת או לחנוכת הבית או ביום ט"ו בשבט. אלא שבמקרים אלה אין המנהגים וההקפ־דות שיש בבסיס"ה של ניסן.

ההכנות לחג הפסח

מיד לאחר חג הפורים מתחילות הנשים בהכנות לחג. עבודות הנקיון בעיצומן. ולא מניחים זווית ופינה שלא משפשפין אותה היטב היטב. הימים האלה של עבודות הנקיון וההכנות לפסח נקראים בפי הכל בשם עואש"ר (אין אנו יודעים מובנה של המילה עואש"ר ומשמעותה). כל דבר שמכשירים ומנקים לחג, וכל כלי דבר הכשר לפסח מכנים אותו בשם חאלי"ל (מותר — כשר). יום י"ג בניסן נקרא אצלנו נאה"ר קטו"ע אלחאמ"ץ (יום ביעור חמץ).

ביום י"ג בניסן נוהגים לעשות לארוחה תבשיל הנקרא קלאי"ה (עשוי מחלב האליה, קציצות בשר, שומים וביצים עם שמן). וכן נוהגים לעשות קלאי"ה ביום אסרו־חג הפסח.

יום י"ג בניסן נקרא גם נהא"ר להגעלה (יום ההגעלה). כי בו ביום נערכת הגעלה מרכזית לכלי חמץ הרוצים להכשירם ולהשתמש בהם בפסח, ההגעלה נעשית בפיקוח הבית־דין, ובּיורות גדולות מנחושת המיוחדות לכך משנה לשנה. בשעת ההגעלה שליח בית דין עובר ברחובות היהודים ומכריז: 'הגעלה', 'הגעלה'! כדי להודיע לציבור להביא את הכלים להכשירם. עם השמע קולו של המכריז נוהרים ההמונים וכליהם בידיהם. לפני שמוסרים את הכלים לממונה על ההגעלה להגעילם מוסרים אותם לרב לבדוק מה ראוי להגעלה ומה לא. עבור ההגעלה משלמים.

לאחר ההגעלה, אחרי הצהרים כל יהודי לוקח את העלו"ש (הטלה) לבית המטבחיים לשחוט אותו לחג. בית המטבחיים יושב משגיח מטעם הרבנות שמסיר את הנפיש"ה מבני המעיים וגם מנקר את החלב מן החלק הקדמי של העלו"ש. כמו כן נמצא בבית המטבחיים גבאי מטעם ועד הקהילה הגובה את מס הגאבילי"ה של הבשר. (על מס בשר ראה בפרק הקהילה).

העניים מקבלים כל המצרכים לחג הפסח מוועד הקהילה, מצות, בשר, יין, אורז, ועוד. ובשביל הצנועים שאינם מקבלים עזרה מועד הקהילה, נוסדה חברת מתן בסתר שהיא דואגת לגבות כספים מהקהל ותומכת בצנועים.

גבאי של חברת מתן בסתר יושב בשוק אלחאר"ה וכל יהודי שרוצה לתרום נגש אליו ומוסר לו את תרומתו. תמורת קבלה חתומה על ידו ובחותמת החברה.

כשבוע לפני החג מתחילים הערבים להתענין על הירקות הנחוצות לחג ולסדר של פסח. והם משתדלים להציף את שוק אלחאר"ה בסחורה טריה וטובה. וישנם יהודים גם כן המוכרים את הירקות והפירות הנחוצים לחג, וישנם משפחות המקפידות שמא"ע כש"ר (נרות כשרים לבדיקה).

מו ידיהם ומוכרים אותם בשוק אלחאר"ה. כשהם מכריזים יחשש לאיסור חמץ. ביום י"ג בניסן ישנם יהודים המכינים נרוח לקנות את מצרכי החג כולל פירות וירקות, רק מסוחרים יהודים

לאחר שחוזרים מבית הכנסת מתפילת ערבית עורכים בדיקת החמץ. בשעת הבדיקה נוהגים להניח פתיתי חמץ כנהוג ברוב קהילות ישראל, ויש הנוהגים שלא להניח פתיתי החמץ מחשש שמא ישכחם בעל הבית, או יאבדו, דבר המצריך בדיקה וחיפוש מדוקדקים. ישנם משפחות המקפידות מעת בדיקת החמץ לסגור את ביתם בפני זרים, שאינם מבני הבית.

את הקערה לסדר מכינים לפני שהולכים לבית הכנסת והסדר הוא כפי סדר שקבע האר"י ז"ל. ויש נוהגים לשים ע"י קערת הסדר גם כבד צלוי בשפוד, ואת הכבד הזה אוכלים אותו בליל השני. ונוהגים לשים ע"י הקערה שומים ושורש של פול המונה מספר שבעה. ובבית שמשתתפים כמה משפחות בעריכת הסדר, שמים עבור כל נפש ממשפחה את הפולים והשומים. כמספר המשפחות המשתתפות בסדר. לאחר גמר הסדר לוקחים את הפולים והשומים ותולין אותם בבתים, ואומרים שזה סגולה להבריח את העקרבים. וכמו כן נוהגים לשים מהחרוסת על ה־משקוף ושתי המזוזות. וגם על זה אומרים סגולה להבריח את העקרבים. בערב החג בין השמשות רואים ברחובות רק יהודים עוברים ושבים מלובשים והולכים לבית הכנסת.

מתפללים תפילת ערבית חגיגית, ונוהגים שהשליח ציבור אומר את תפילת העמידה בקול רם כדי להוציא את המון העם שאינם בקיאים בתפילת החג. לאחר התפילה חוזרים הביתה לעריכת הסדר. כשנכנסים לבית מבית הכנסת מכריזים בשמחה, מועד טוב ומבורך, וחוזרים על זה כמה פעמים עד שמגיעים למקום שהשלחן ערוך. את הסדר יש הנוהגים לערוך כמה משפחות ביחד, משום דברוב עם הדרת מלך. או במקרה שראש המשפחה אינו יודע לערוך את הסדר אז מצטרף למשפחה אחרת. וישנם משפחות שזה להם מנהג מאבותיהם לערוך סדר ביחד.

בג'רבה ישנם משפחות שנהגו שלא להכניס זרים שאינם מבני המשפחה לביתם. ומנהג מוזר זה נוהג אצל כמה משפחות יהודיות בלוב. מנהג נוגד את המסורת היהודית של כל דיכפין ייתי ויכול.

ישנה שמועה שמנהג זה יסודו במעשה שהיה. גוי העמיד פני יהודי אורח, והכניסוהו היהודים לביתם בליל פסח ובאמצע הסעודה הוציא מכיסו לחם, ושם בתוך האוכל. ומאז החליטו שלא לקבל זרים בליל הפסח. פרופ' נחום סלושץ בספרו 'מסעי בארץ לוב' כותב: "מנהג זה שאינו קיים בזמננו בג'רבה נשאר עוד בתוקפו בזמני אצל יהודי ההר, ועל מדוכה זו ישבתי זמן רב עד שהוברר לי כי מוצאו מדורות השמד שארכו כנראה כמה שנים. האנוסים בזמן שלטון האלמווחדון שחגגו את הפסח ואת ראש השנה בסתר, פחדו כנראה פן ילשינו עליהם מרגלים או אנשי רשע, כי הם מוסיפים לחוג את חגי ישראל במסתרים, ועל כן סגרו את דלתות בתיהם בפני אורח הבא מן החוץ,

יהיה מי שיהיה, וכן נשאר מעשה אבות בידי בני בניהם, מבלי שיכלו להביא טעם לזר מנהגם זה.

דבר זה הוברר לי אחרי שמצאתי מנהג דומה לזה אצל שיירי האנוסים בפורטוגל". המשפחות המחזיקות במנהג זה בג'רבה פחתו בדורות האחרונים והסיבה לכך מעשה שהיה. נזדמן אורח בליל פסח לג'רבה, התפלל בבית הכנסת לאחר שכל המתפללים יצאו ללכת לבתיהם בלי שאף אחד יזמין אותו. כשראה כך אחד המתפללים שהיה בנו של הרב, הזמין את האורח הביתה, אך כשהגיע הביתה אמו סירבה להכניס את האורח בטענה שזה נוגד למנהגם. הבן עמד על דעתו ואמר לאמו או שאני והאורח נכנסים הביתה והאורח יתכבד בכל הכבוד, או שאני והאורח נלך לחפש לנו מקום אחר איפוא לערוך הסדר. וכשראתה האם כך, נאלצה לוותר והכניסה את האורח מתוך אמונה ששומר מצוה לא ידע דבר רע, ומאז נתבטל מנהג אצל משפחת הרב ועוד משפחות אחרות.

מתחילים את הקידוש ונוהגים בג'רבה שאומרים את הקידוש הארוך הנדפס בהגדות הנדפסות בג'רבה. ובספר "שירי ציון" שעל שיר השירים כתב כי שמע שבעיר תאפילאלת בקצה המערב אומרים אותו והעיד הרה"ג ראש רבני לוב כמה"ר רבי אברהם אדאדי זצ"ל שבעיר טריפולי היו אומרים אותו הדורות שעברו. גם מעיד שראה כתוב בבבלי רבתא שבפרס אומרים אותו וקבלה בידם שהוא מתקנת הגאונים. ועוד כתב כי שמע שפעם אחת נתאכסן הרה"ג כמה"ר ר' משה הכהן מתושבי אי ג'רבה אצל מוה"ר עט"ר כקש"ת מוהר"ר ישועה בסיס זצ"ל וזיע"א בליל פסח ויאמר הרי"ב זצ"ל למהר"ם הכהן זצ"ל, כי רצונו שיקדש לפניו הקידוש הארוך וכן היה. ויש מעטים שנוהגים לומר הקידוש הקצר הידוע. ונוהגים כאשר עושים מצות "יחץ" החצי שמצניעין לאפיקומן לוקח אותו אחד מבני המשפחה ונותן אותו על כתפו והולך כדי ארבע אמות ובדרך אומר כמדבר אל עצמו "תקיל", "תקיל" (כבד, כבד) לא אוכל לשאת אותו ועושה עצמו שהוא נופל מכובד המשא. מתחילים הגדה כל אחד לפני מנהגו יש שאומרים בלילה הראשון הגדה ב"שרח" (ביאור בשפה המדוברת למען יבינו הנשים והילדים) ויש שאומרים ה"שרח" רק בלילה השני ויש שאומרים אותו בשתי הלילות. כשמגיעים לפיסקא "בתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", מוחים כפים למזכרת שמחה. והפיסקא הזאת אין אומרים אותה ב"שרח". ויש שנוהגים לומר "ותקול לו יא אבני" נוסח ג'רבא. ויש שאומרים הנוסח של עיר גפסא (אחת מערי

תונס). נוסח ג׳רבה קצר. ונוסח גפסא ארוך. ותוכן ותקו״ל ל״ו י״א אבנ״י, מדבר מהאגדה על הדרך שבה הכיר אאע״ה את בוראו.

החלק האחורי של הכבש הנקרא בערבית ״מווכר״, קודם החג נותנים אותו לאיש שזה מקצועו ואומנותו להסיר החלב והגידים האסורים וכדומה. ומביאים אותו מאצל האיש ההוא יום שני של החג, ועושים ממנו צלי בשפודים בתוך התנור הנקרא ״פרן״ שיש בכל בית ובית. ואוכלים אותו באותו היום, זכר לסעודת אסתר שעשתה לאחשורוש והמן. כמו כן נוהגים כי החברא קדישא עושים סעודה בחול המועד של פסח לכל החברים. ושנים או שלשה מהחברא קדישא לוקחים כלי גדול ומסתובבים על פתחי הבתים ומבקשים יין וכל אחד נותן כפי נדבת לבו. ומש־ תתפים ביניהם כל אחד נותן חלקו וקונים כבשים ושוחטים אותם, ואין משלמים עליהם המס הנהוג הנקרא ״גאבילה״, ורב העיר יהיה נוכח באותה סעודה ואומר לפניהם דברי תורה, ומסביר להם את גודל המצוה חשובה זו. עם גמר תפלת מנחה של יום האחרון ילדים יוצאים ברחובות ואומרים ופא לעיד יא אסעיד. ופא לעיד מלחימאתו, וזה הרבי בעציאתו.

ביום האחרון של החג עושים ״טארונה״. איזה חברים לוקחים יהודי אחד וצובעים לו את הפנים בצבע ומלבישים לו איזה תלבושת משונה ואז יוצאים לרחוב העיר ותיכף יתלקטו אליהם ילדים וגדולים והולכים ואומרים ״אטארונה אלגימאמא״, ״א־ טארונה אלגימאמא״. וחוזרים על הפזמון הזה עד שמגיעים ליד איזה בית, נעמדים לפניו ודופקים על הדלת במקל גדול שבידם ואומרים ״אטארונה אלגימאמא״, האד״א חו״ש סידנ״ה, ימ־ לאה״א מולאנ״ה״ (זה החצר של אדוננו, ימלאנו כל טוב ה׳ אדוננו) ״אטארונה אלגימאמא, האד״א חו״ש סידנ״א, ימלאה״א ויזידנה״ (זה החצר של אדוננו, ימלאנו ה׳ ויוסיף לו כהנה וכהנה) ובעל הבית מוציא להם כל טוב יין ומצות וזרעונים וכדומה. ואז אומרים עוד הפעם ״האד״א חו״ש סידנ״א ימ־ לאה״א ויזידנ״א״ ״האדם חו״ש בובשי״ר ימלאה״א בלקמ״ח והשעי״ר״ (זה החצר מבשר טוב, יהיה מלא בחטים ובשעורים). וכהנה חרוזים אומרים. יש מי שמכבד אותם להכנס בבית ונותן להם מנה יפה, ושם רוקדים ועושים איזה מיני שמחות. יש מי שאומר כי המנהג הזה הובא מעיר טראבלס ע״י יהודים משם ששהו בג׳רבא, ומהם ראו יהודי ג׳רבא וכן עשו. אבל בית הדין ראו כי מזה יוצא איזה תקלות ואז גזרו לבטל אותו, ובכל זאת עושים עד היום איזה זכרון קטן ממנו.

במוצאי החג כל היהודים הולכים לשדה להביא משם עצי זית, ומוליך אותו הביתה ואז כל אחד ואחד חובט על גב חבירו ואומר לו "כה לחי", וחבירו עונה לו "ואתה שלום". ועושים את זה גם לילד בן שנתו.

הערבים מביאים בליל מוצאי החג דגים ושאור למכור ליהודים, שנוהגים לעשות פת בתנור בבקר לאכול עם תבשיל הנקרא "קלאי"ה" הנזכר למעלה. בלילה השני שלאחר החג עושים מאכל הנקרא "כ:סכוס" שהוא עשוי מהסולת וכבר דיברנו עליו למעלה. והכוסכוס הזה קוראים אותו "כוסכוס־של־מימונא" (כשכש"ו מתא"ע למימונ"א). הסולת שעושים ממנו הכוסכוס יש מקפידין שקודם החג קונים חטים וטוחנים אותם להיות מוכנים בשביל הכוסכוס של המימונא. ויש שנוהגים לקחת הסולת מהחטים הנטחנים בשביל המצות. ויש נוהגים לאחר החג וקונים חטים ובו ביום טוחנים אותם. אבל אסור לעשות מהסולת הנמכר בשוק.

ויש שעושים המימונא מככרות לחם לאחר שלשה ימים. ומקפידים להכין את הקמח קודם החג, ועם עבור החג אופים את הלחם בתנור הנמצא אתם בבית, ואסור להם להוציא אותו החוצה לבל יראו אותו אנשים שאינם מבני משפחתם. ויש שמערבים בלחם הזה חרוסת וצמוקים ויין. והלחם הזה יש שאוכלים אותו עם תבשיל הנקרא "קלאיה" הנ"ל. ואינם יכולים להביא לחם אחר הביתה רק עם אכילת לחם המימונא. וגם ללחם הזה קוראים "כב"ז מתא"ע למימונ"א" (לחם של ה־מימונא).

קודם החג שמים לב לשמור מהכבש הנשחט בשביל החג את הלחי עם קציצות בשר, ונותנים אותם במלח בשביל שלא יסריחו. ובזמן הזה נותנים אותו במקרר. ויש נוהגים לשמור מהירקות הנקנים לחג בשביל הכוסכוס של המימונא, ולמה נקרא כן בשם "כוסכוס של מימונא" אין אנו יודעים וגם אבותינו לא סיפרו לנו. ואולי בעלת הבית שעשתה הכוסכוס הזה מאיזה סיבה הידועה אצלה היתה נקראת מימונא. ואולי כי מלת מימונ"א בערבית פירושה "מוצלחת", וכמו שאומרים לנוסע "נסיעה מימונא", אולי לרמוז כי עבר עלינו החג בשלום בלי שום חשש חמץ, הלכנו בדרך צלחה.

לאחר שמבשלים הכוסכוס שומרים אותו במקום מוצנע שלא יגע בו שום אדם, ובלילה לאחר שכל המשפחה נמצאת בבית מתחילים לאכול. ויש נשמרים ונזהרים מאד מאד שלא יפול מאומה מהכוסכוס הזה ארצה, והילדים מאכילים אותם, כדי

לתת לב ולשמור שלא יפול מאומה אפילו גרגיר אחד על הארץ. וגם נזהרים שלא יותירו ממנו עד בוקר, ואם קרה שאחרי שאכלו ודחקו את עצמם, ובכל זאת נשאר להם מהכוסכוס, אז מוציאים אותו חוץ לבית ומפקירים אותו. פעם אחת נשאר מהכוסכוס הזה ולא ידעו מה לעשות לו, סוף דבר היה להם יהודי שכן שיש לו חמור אז נתנו לפני החמור מה שנשאר בתקוה שעד הבקר יאכל את הכל. בבקר השכם הלכה בעלת הבית ישר אל החמור, וכמעט נתעלפה כאשר ראתה כי החמור השאיר מהכוסכוס. אז ידעה כי בלי ספק יקרה לה איזה מקרה בלתי טהור, וכך היה. ואמרה שקרה לה זה מפני שהשאירה מהכוסכוס עד הבקר.

כל המנהגים שנוהגים איזה משפחות מרשים לעצמם לשנות בהם או לבטלם אם ב"מ נפטר גדול הבית. אבל בענין הכוסכוס של המימונא אסור להם לשנות מאומה. מסורת אומרת שיש משפחה אשר שינתה את הכוסכוס של המימונא וקרה לה מקרה לא טהור. לאחר גמר אכילת הכוסכוס רוחצים את הכלים, ואם ירחצו אותם בבית אולי יפול איזה גרגיר הנדבק בכלים, ולכן יוצאים החוצה ושם רוחצים אותם יפה יפה את כל הכלים שנשתמשו בהם לאכילת הכוסכוס של המימונא.

ל"ג בעומר באלגריבה

בבית הכנסת אלגריבה נהגו לעשות טכס חגיגה ביום י"ד אייר לכבוד רבי מאיר בעל הנס וביום ח"י אייר לכבוד רבי שמעון בר יוחאי זיע"א. החגיגה נעשית הרבה שנים עם יושבי אלחארא והסביבה ואיזה כפרים שיבואו להשתתף בחגיגה. ולאט לאט התחילה להתפתח והתחילו לבוא גם מתונס ומן הכפרים והעיירות שבכל המחוז התוניסי, וכדי למצוא שבאים מבחוץ מקום לינה, ומה שצריך להם מיני אכילה וכדומה, בנו בנין גדול מול בית הכנסת עם קומה אחת כולו מלא חדרים עם כל מיני נוחיות שיכולים לדור בהם משפחות משפחות, ואז התחילו לבוא בהמון רב נשים ואנשים המה ובניהם וטפם, ועל הכל יהודי לוב (טראבלס) יש להם אדיקות גדולה בבית הכנסת אלג'ריבה, כמעט שמונים אחוז מהם יבואו לחגיגה. וזה מלבד נדרים ונדבות ביד רחבה ששולחים בכל ימות השנה לבית הכנסת אלגריבה. וכאשר הם באים לחגיגה השנתית, מביאים בידם כסף וזהב ובגדי רקמות וכל מיני מאכל, ונותנים

נדבה גדולה בעין יפה לבית הכנסת. ועושים סעודות גדולות לבטלנים, מלבד מה שנותנים להם כסף נדבה. כאשר הגזברים ראו את זה ושהחדרים שבנו אינם מתאימים לאנשים כאלה שנותנים נדבות למאות אלפים, אז בנו בשבילם חדרים יותר יפים ומרווחים, שיהיו מיועדים אך ורק בשביל יהודי לוב, ועד היום נקראים על שמם. רק בעת מלחמת ששת הימים, כאשר המה היו עסוקים בשמחת טכס החגיגה, שמעו על כי אנשים פראים התחילו לפרוע ביהודי לוב, לשלול ולבוז אז עזבו את הכל, והרבה מהם דמעתם על לחיים חזרו ללוב, ומני אז בעת החגיגה לא ביקר שום יהודי מהם, והחדרים אשר נבנו בשבילם סגורים ומסוגרים. ויש חנויות שמוכרים על חשבון אלגריבה תצרוכת של המבקרים, מלבד איזה דברים למשל מי שמוכר זרעונים ומי שמוכר מיני מתיקה וכדומה, דברים הללו שבוע קודם החגיגה מוכרים בהכרזה מי שיקבל למכור כמה נותן לקופת אלגריבה, ויהיה תחרות בין איזה אנשים והמחיר האחרון מוכרים בו, כי שם באלגריבה מוכרים בתוספת מחיר ויהיה להם מסחר יפה ומרויחים הרבה ומאותו הריוח נותנים איזה סכום לבית אלגריבה.

את החגיגה מתחילים בליל י"ד באייר שהוא יום פסח שני, שאנו רגילים לאכול בו מצה שמצניעים אותה מחג הפסח בש־ביל לאכול אותה ביום זה. והחגיגה מתחילים עם איזה משפחות שהקדימו לבוא, ובשביל החגיגה מזמינים אנשים מלומדים מעיר תונס בכלי נגינה, מתחילים מליל י"ד וגומרים בסוף ליל ח"י אייר ונמשך זה עד לאחר חצות לילה בשעה מאוחרת, ובתוך השמעת כלי הנגינה יש אנשים ונשים שהמה מתנדבים לבית הכנסת, ויש שלשה או ארבעה אנשים בדחנים מקבלים את הכסף מאת המתנדב ומשמיעים קולם בקול רם "ציח צאח! הלילה חתא הצבאח! (חזק חזק! הלילה עד הבקר!) יצפ"ר צפר"ה גנימ"ה, יצל"ח הנבי"א דימ"ה, נחז"ב עלי"ה בחזבי"ן, לנג"ר י"א נוא"ר לעי"ן, האד"א מ"ן ענ"ד כפאי"ף נדאי"ף מרימ"ד לפאד"ה פאר"ש לכי"ל, עדד"א למי"ל, טפלא"ת משי את זאיא"ת תמקל"י י"א קצייר"ה וכטאר"י ומדגזז"י כא"ן למאתאת"ה (מין תמרים מתוקים ועסיסיים) חת"א מ"ן הסכ"ר עאפאת"ה האד"א מ"ן ענ"ד פלאיי"ן ל"א מ"ן ואח"ד ל"א מ"ן תני"ן ול"א מ"ן תלאת"ה ול"א מ"ן רבע"ה ול"א מ"ן כמס"ה ידר"ע הנמש"ה, יאכ"ד השמש"ה, זגרת"ו י"א אנש"ה, ולמר"ה אלד"י ל"ם תזגר"ת תרוו"ח עמש"ה". ועוד מיני חרוזים בדומה לזה. והחגיגה היותר גדולה אשר בה משתתפים אלפים, היא

ביום י"ז אייר בחצות היום. כי יש מנורה הנעשית לכבוד ר' שמעון בר יוחאי רכובה על גלגלים, בשעה שתים מנקים אותה ונותנים בה נרות של שעוה (כי אין עושים מדורות כמו שעושים במירון). ואת זה נותנים בעזרה של בית הכנסת, ואת המנורה הזאת מוליכים אותה להדיגת יום י"ז אייר וגם למחר יום ח"י אייר, ושם מסתובבים על הבתים והחצרות ומקבלים שמן מכל בית ובית בשביל להדליק נר בית הכנסת. ומתחילים טכס החגיגה בהמון רב, ושלטונות העיר המה שפותחים את החגיגה. וכאשר התחילו בחגיגה אז מוכרים מי שיזכה להוליך את המנורה עד פתח בית הכנסת. וכן מפתח בית הכנסת, מי שמוציא אותה לחוץ, ונמכרים בסכומים גדולים. ולאחר מי שזכה והמנורה בחוץ, אז כל אחד יש לו זכות להדוף ולהוליך המנורה. ולהקת אנשים ובידם רק שני כלי זמר והמה דרבוב"ה ושנשול"ה (תוף ומצלתיים) (כי זה מותר להם בדיגת כמו שנזכר לעיל) ואחריהם להקת נשים ובידם תוף וכל אחד מנגן לעצמו. והנשים אומרים לנגן "גנא נביאים" (שירים של נביאים). המנורה מולכים אותה ישר לבית המנוח כמוס הכהן, שהוא היה מן הראשונים השתדל והמציא את כל החגיגה. ושם נותנים לפניהם פולים ויין, ואחר זה הולכים להסתובב בכל הדיגת, ויש שמכבדים אותם להכנס פנימה ושם מכבדים אותם לאכול פולים ויין, וחוזרים עם דמדומי חמה בערב. ובעוד ארבע אמות על יד בית הכנסת חוזרים ומוכרים מי שיוליך את המנורה עד פתח בית הכנסת. ומוכרים עוד מי שיביא את המנורה בתוך בית הכנסת. ואחר זה חוזרים ומוכרים מי שידליק נר שעוה הראשון לכבוד רשב"י. וכן חוזר חלילה עד נר שביעי. וכולם נמכרים בסכום הגון. גם הערבים לוקחים חלק גדול בחגיגה הזאת. זוכר אני בעת שהיתה תונס תחת חסות צרפת הממשלה לא הסכימה להשתתפות הערבים בחגיגה הזאת, ואז כל ערבי שהיה בפנים הוציאו לחוץ ונסגרו כל הפתחים, באופן שרק היהודים יש להם רשות לצאת ולבוא, וכל מה שהפצירו והתחננו הערבים שיתנו להם להשתתף בחגיגה לא נתקבלה בקשתם, אז התחילו להשתולל וזרקו אבנים וכיבו את האורות ועשו הפרעה גדולה ואלימה לחגיגה, ובאותה שעה היה נשיא היהודי בשביל הדיגת גם הוא לקח חלק עם הממשלה כדי להשקיט את הרוחות, ואשתו כאשר ראתה את זה נתעלפה וכל מה שעשו לה להחזיר לה את החיים לא עזר מאומה. וכל יהודי תיכף חזר למקום שממנו בא, ושנה אחרת נעשה שמירה קפדנית והערבים חזרו לקחת חלק עם היהודים בחגיגה, ותודות לאל יתברך שמו כל

בית כנסת של גריבה מבחוץ

פנים בית הכנסת של גריבה

מבקר קורא בל"ג בעומר ליד המנורה

מה שנמצא מכוניות למאות שום תאונה לא היתה וכולם חוזרים למקומם בשלום.

שבועות

שבת שלפני שבועות נקראת "שבת כלה". ואחר הצהרים נערכת בבית הכנסת הגדול דרשה מרכזית, בענין מעלת התורה ומעלת מחזיקי לומדיה, בצירוף הוראות והלכות לחג. בו במקום נערכת מגבית לחברת "אור תורה" שעוזרת ותומכת בבני תורה. על חברת "אור תורה" ראה בפרק על הקהילה.

נהגו קודם החג להכין עבור הילדים עוגיות כער. בדמויות של חיות ועופות. ומשחילים חוט בעוגיות וקושרים אותם לילדים בצוארו כמין ענק, והילד אוכל העוגיות מהענק.

ליל ערב החג באשמורת הבוקר לכתוב הסגולה נגד העקרבים, שכבר נדפסה בספר "כתאב אלטב", ובבקר השכם מכריזין בשוק אלחארא ואומרים "ורקת לעקרב", ומוכרים את הדף שכתובה בו הסגולה הנ"ל ותולין אותו בחצר מול הבית להבריח את העקרב. ולידּ הדף הזה נותנים את השומים והפולים שהיו ע"י הקערה של ליל הסדר. מספרים שפעם נתאכסן בגררבה חכם מקובל והסבירו לו את סגולת העקרב, ואת סכנות העקרב הנמצאת בג'רבה, אז הציע להם לעשות איזה סגולות, וב"ה יהיו בטוחים מסכנת העקרבים. אבל השי"ת לא רצה וכל אחד סמך על חבירו שיסדר את הכל, ובינתיים עבר זמן וה' שומר את עמו ישראל אמן. מסורת אומרת כי בליל ראש השנה העקרב תהיה סמויה מעין אחת וליל הושענא רבה משתי עינים.

בליל שבועות נוהגים להיות ערים כל הלילה ולעשות תיקון שבועות הנדפס בספרי קריאי מועד.

בתפילת שחרית לפני העליה, ל'עשרת הדברות' שרים את הפזמון "יום מעמד סיני" ואח"כ החזן אומר "מי האמין לשמועתנו...".

בשעת קריאת עשרת הדברות כל העם עומדים על רגליהם באימה וביראה. וכן נוהגים גם בשבת פרשת יתרו ופרשת ואתחנן, בעת קריאת עשרת הדברות.

בשני ימי חג השבועות נוהגים לקרוא משלי, מגילת רות, והאזהרות לרבי יצחק בר ראובן, והאזהרות לרבי שלמה אבן גבירול. ונוהגים לחלק חצי ליום א' וחצי ליום ב'. וישנם בתי כנסיות שנוהגים לקרוא גם "עשרת הדברות" בתרגום מורחב הכולל הרבה ממדרשי אגדה.

סגולה ללעקרב

מנהג נ'רבה יע"א יכתבו האד הלחש ליל ערב שבועות באשמורת הבקר ויעלקוהא פ"י חיטאן אלביות ואלמסאכן .וינפ"ע דאלך' ללא תדכ'ל לעקרב :

חונה מלאך יי' סביב ליריאיו ויחלצם : טעמו וראו כי טוב יי' אשרי הגבר יחסה בו : לא יריעו ולא ישחיתו בכל הר מדשי : עקרבתא בת עקרבתא תהוי בשמתא דשמית רב יהודה לדהוא גברא ובחרם שהחרים יהושע ליריחו ובכלכה שכילל אישע לגיחזי ובאירה שאירר ברק למירוז ובכוילהו לווטין וינדויין ושמתין וחרמין וארורין דכתיבין בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה משביעך אני מזל עקרבתא דליעיבא בשם ע"ב ובשם ס"ג ובשם מ"ה ובשם ב"ן דלא תיעול לתתא לביתא הדין ואם תיעול לא תישוך ואם תישוך לא תיזוק מאיש ועד אשה ומקטין ועד גדול מעולל ועד יונק : לישועתך קויתי יי' : גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב :

עקב	אפיקורום	אפרטיטה	אבלגמה
יגוד	פיקורום	פרטיטה	בגמה
והוא	יקורום	רטיטה	לגמה
יגודנו	קורום	טיטה	גמה
גדוד	ורום	יטה	מה
גד	רום	טה	ה
	ום	ה	
	ם		

צילום מספר סגולה לעקרב

ביום אסרו חג של שבועות, נהגו לנהוג בו כמו בחול המועד של פסח וסוכות. זכר לזמן שבית המקדש היה קיים, שיום זה היה מוקדש להקרבת נדריהם ונדבותיהם של העולים לרגל.

בין המצרים

כבר מיום י"ז בתמוז מתחילה אוירת בין המיצרים. יום י"ז בתמוז כל הציבור מקפידים לצום. והחל מיום זה עד תשעה באב נוהגים כל יום בצהרים להתכנס בבית הכנסת ולומד תיקון חצות וכמה קינות מקינות תשעה באב. גם התלמידים בבתי הכנסת אומרים תיקון חצות עם המורה שלהם.

ביום י"ז עם בין השמשות הנערות והבחורות מתאספות ברחובות ואומרות קינות בערבית על חנה ושבעת בניה ועוד. וכן מציירות דמות אדם מהעפר, ומקשטות אותה בגללי (זבל) כבשים ועזים, וחובטות אותה ואומרות "וו עלא אגאיב אגאיב יחב ימות, יא ויללא! זיבולו התאבות, יא ויללה!". וכן עושים קינה על בחורה הנקראת "כורדה". מסורת אומרת כי בת יפתח נקראת בשם זה. ואומרים "כורדה תחב תמות, יא ויללה! זיבול־הא התאבות, יא ויללה!" ("תאבות" הוא ארון המתים) וכהנה חרוזים.

וגם אומרים קינה יותר גדולה על בחורה שמלך חשק בה, וביקש מהם להביא אותה אליו, וכאשר הביאו אותה אליו ביק־שה ממנו להרשות לה ללכת לבית המרחץ, ושם התפללה לה' שתהיה בדמות "בומה" (עוף לילי ידוע ואומרים שזהו הנקרא תנשמת) וכן היה שחזרה אל המלך בצורת "בומה", וכל מה שחיכה המלך וחיפש אחרי הנערה לא מצאה. ואומרים בזה הלשון: "כאנת תכשל הצאבונה, יא ויללה! תעאדה ולד הרומה, יא ויללה! קאללהא בנת אשכון נתינה, יא ויללה! קאלתלו בנת ישראילה, יא ויללה! מנצאבני נאכד ואחדה מנכום, יא ויללה! קאלתלו אלא לא יחייך האך ליום, יא ויללה! נתין דינך דין הנצארה, יא ויללה! וחנאן דין משה והתורה, יא ויללה! ונתון דינכום כשבא מרצוצה, יא ויללה! קאעדה תכשל פתבאשי, יא ויללה! לקאת ולד הצלטאן מאשי, יא ויללה! קאללה בנת אש־כון נתינה, יא ויללה! קאלתלו מן בנו ישראל, יא ויללה! קאללה נחב נאכד ואחדה מנכום, יא ויללה! צלטאן אבעת וריקה וזיינו בנתכום, יא ויללה! וזיבוהא כיר מן אלדי נכלי דיארכוס, יא ויללה! כדאו כדימתהא וזיינוהא והייא תדחך, יא ויללה! חנן־

אולהא והייא תדחך, יא ויללה! כדאהא ורפעהא אוכוהא עאזאר וצל ענד באב הדאר, יא ויללה! טרטק בלחלקה ולבאב, יא ויללה! כרזולו וקאלולו אדכל, יא ויללה! האד לעצם מברוך עליך, יא ויללה! זאובהא משום עליך, יא ויללה! ומשום עלא אמאליך, יא ויללה! דחך הצלטאן וקאל אשה אשה, יא ויללה! חצלת ואחדה מנכום, יא ויללה! קאלתלו אנא כדימתהום, יא ויללה! תגאשש הצלטאן וקאל רדו הסלעא לשבעה, יא ויללה! לחנה ללעטאר, יא ויללה! הצוף לנשאז, יא ויללה! הסאגה לסיאג, יא ויללה! רדוהא רדוהא, יא ויללה! הצלטאן בעת תסכרה וקאל זיבוהא זיבוהא, יא ויללה! בהאך לימין מה נכשבוהא, יא ויללה! בעת להום אידא לם תזיבוהא, יא ויללה! נשאכם יכונו אזאזל, יא ויללה! ונקלב חצירכם, יא ויללה! ונטפי קנדילכם, יא ויללה! כאפו וזאבוהא, יא ויללה! באעד לחנה חנאולהא בבול לכרפאן וזיינולהא בבול הזדיאן, יא ויללה! והייא אתעדד ותבכי, יא ויללה! דק דקאן ושנשל באב לחלקה, יא ויללה! קאלולו אדכל האד לעאם מברוך, יא ויללה! מדלהא לחצירה ולס חבת תקעד, יא ויללה! מדלהא ולם חבת תלעב, יא ויללה! קאלתלו ארפעני לחאממה, יא ויללה, קאללהא נכאף תרזעי חמאמה, יא ויללה! קאלתלו ארבטלי רזלייא בכראררה, יא ויללה! ואעלק עלייא לחאממה, יא ויללה! כיף דכלת, יא ויללה! טלבת רבי, יא ויללה! רזזעני חמאמה, יא ויללה! נכרז מן דק לחאמה, יא ויללא! יא רבי רזעני כרופה, יא ויללה! נכרז מן אטק הצקופה, יא ויללה! יא רבי רזזעני עצפורה, יא ויללה! נדור עשרין דורה, יא ויללה! יא רבי רזזעני בומה, יא ויללה! נכרז מן ראץ הזמזומה, יא ויללה! רזעת בומה אצלטאן בעת זיבוהא זיבוהא עזלן, יא ויללה! בהאך לימין מה נכשבוהא, יא ויללה! ורזעו אכואתהא ינווחו עליהא יא אכתנא לבומה!.

מיום י"ז תמוז עד תשעה באב נוהגים שלא להסתפר ולא להתגלח.

ליל ששי שלפני תשעה באב האם מזרזת את בנותיה להשכים לקום ולהתחיל בעבודות הבית. ואומרים שזו סגולה שמי שתשכים לקום ותתחיל בעבודתה בזריזות, כל השנה תהיה זריזה וחרוצה ובחורה שלא תשכים ותמשיך לישון, הבומ"ה (עוף התנשמת) תשליך עליה כל העצלות, וכל השנה היא תהיה עצלנית וחלמנית. והבחורות מאמינות בזה מאד. ובחורה אשר במקרה לא מצליחה לקום ביום זה מוקדם, תהיה עצובה כל היום, ואף תריב עם הוריה על אשר לא העירו אותה.

יום הששי בשעה ארבע בערך, כל הילדים הולכים תחת עץ

זית וכל אחד מביא חוטי צמר ואחרי שעושים ממנו חבילות (סלילים) קטנות משליכים אותם אל צמרת העץ ואומרים "י"א בומ"ה כוד"י השי"ן ועטיינ"י הזי"ן (קחי את הכיעור ולי תתני את היופי). תקחי לך את השחור ותני לי את הלבן (כודי לכ־חול"ה ועטיינ"י לביוד"ה), כוד"י לעג"ז ועטיינ"י לחדאק"ה (קחי את העצלנות ותני לי את הזריזות), וכהנה בקשות.

הבומ"ה מקננת בחורבות והפנים שלה דומים לבני אדם, וקולה כשהיא צועקת נשמע כיללת בני אדם. והילדים מאמינים אם המה ילכו לבית הספר ויהיו בסדר, ולא יהיו ילדים שובבים, אז הבומה מכינה מאותו הצמר חליפות בשבילם, ואם במקרה הילד התחיל להשתובב מאיימים עליו כי הבומה אינה מביאה לו כלום, והוא מאמין לכל זה ומפסיק את השתוללותו.

בבקר יום ת"ב האם עם הבנים ילדים וילדות, עושים תמונת דג ותמונת יד, וענקים וצמידים ועגילים, וכיוצא באלה צורות שונות, מזכוכית קטנים כמו עדשים ונקובים, ומהם נמצא בכל צבעי הקשת שחור וירוק וכחול ואדום ולבן, ועוד ונקרא בערבי "שמשם", וזה מסוגל לעין הרע (כלומר נגד עין הרע). יש להכין כל זה קודם זריחת השמש, ואם זרחה עליו שהמש אז אינו מועיל לכלום. ויותר מסוגל אם יחול ת"ב ביום חמישי. גם נוהגים למשוח את הידים בשומים וזה מסוגל לעקרבים.

מראש חודש אב עד תשעה באב נוהגים שלא לאכול בשר, ואף בשבת נוהגים לאכול רק בשר מלוח, כלומר שאינו טרי.

שבת שלפני תשעה באב נקראת שבת חזון, שמפטירים בה בישעיה (זה) משא גיא חזיון וזה שונה מרוב קהילות ישראל שמפטירים בשבת זו ב"חזון ישעיהו" (ישעיה א').

בכפר הדיג"ת ניכרים יותר סימני האבילות בשבת זו. בשבת זו הם עושים את החמין (הריס"ה) משונה מכל שאר השבתות. שבכל השבתות עושים להריס"ה מחיטה. והשבת עושים לה־ריס"ה בתערובת של דגנים וזרעים. חיטה, שעורה, פולים, עד־שים, שבעה גרעיני חרובין, ובשל מלוח. וקוראים לחמין של שבת חזון שמשומ"ה איכה למשומ"ה.

בשמיני לאב נוהגים רובם ככולם לאפות לחם בבית ולאוכלו עם תבשיל עגבניות וביצה שלוקה. ויש הנוהגים לאוכלו עם שמן זית ודג מלוח צלוי.

בליל תשעה באב מתאספות הנשים וכדי לעורר בכי מתחילות לקונן על קרובי המשפחה שנפטרו, אפילו מתים שנפטרו לפני כמה שנים מועלים זכרם בקינות בלילה זה. עד שבשנה אחת הזדמן לג'רבה בתשעה באב שד"ר, וכעס על המנהג הזה שנר־

אים כאילו שמקוננים וסופדים רק על קרובים ולא על חורבן בית המקדש, ואז תיקן שאין להספיד בליל תשעה באב מתים שנפטרו בשנים שעברו.

יום תשעה באב וכן מגילת איכה נקראים בפי ההמון בשם אגי"ן, ולא ידענו מה המקור לשם זה. גם נשאלנו על כך מהרב יוסף גנאסיה מעיר קצנטינה שהיה תלמיד חכם בקי בש"ס וב־מדרשים, ולא יכולנו לתת לו תשובה.

אלול

עוד בחודש אב מתחילה אוירת ימים נוראים וכבר בעשרים לחודש אב נוהגים לערוך התרת נדרים. את התרת הנדרים נוהגים בג'רבה לערוך כפי המקובלים ארבעה פעמים. פעם א' ביום כ' באב ארבעים יום לפני ראש השנה. פעם ב' בערב ראש חודש אלול שהוא ארבעים יום מלפני יום הכיפורים. פעם ג' בערב ראש השנה, ופעם ד' בערב יום הכיפורים.

בעת התרת נדרים מתחלק הקהל לשתי קבוצות. קבוצה א' עומדים ומבקשים התרה. וקבוצה ב' משמשים כבית דין להתיר את הנדרים. ושוב מתחלפים הקבוצות אלה שישבו עומדים ואלה שעמדו יושבים. לאחר התרת נדרים הקהל נותן צדקה. ונהגו ששמש בית הכנסת פורס מגבת על הרצפה והקהל זורק לתוכה כסף כפי נדבת לבם. גם הנשים משתדלות להיות נו־כחות בעזרת נשים בעת התרת נדרים.

נוהגים לקום לומר סליחות החל מיום ב' לחודש אלול ועד ליום הכיפורים, כמו שנהוג אצל כל הספרדים ועדות המזרח. נוסח הסליחות בג'רבה הוא מיוחד רק לג'רבה ולערי לוב. ונד־פס בספר בשם "שפתי רננות" כמה פעמים, ואף התחברו עליו פירושים מהרב שאול הכהן, ומתלמידו רבי חיים כהן ומהרב חויתא הכהן זצ"ל. הספר נדפס בליוורנו פעמיים ובטריפולי לוב בדפוס, תשובה. ובג'רבה בדפוס "האוצר העברי" שהיה בהנהלת כותב טורים אלה.

נוסח הסליחות של יהודי ג'רבה בנוי על שירים שהתחברו על ידי רבני ספרד כהרב יצחק בן גיאת ועוד. ומיוחד רק לימים שני וחמישי, לילי שבתות, לר"ה, לעשרת ימי תשובה, וליום הכיפורים, לכל יום יש הסליחות המיוחדות לו. בימים ראשון, שלישי, רביעי וששי, נוהגים גם בג'רבה לומר רק את הסליחות

הנוהגים בכל קהילות ספרד. בלילי שבת הסליחות שאומרים הם בעיקר שירים ותשבחות לקב"ה, ובקשות לגאולת עם ישראל ולהשבת השכינה לציון. לכל פזמון, בקשה וסליחה, יש לחן משלו.

על הקרבה שיש בין מנהגי לוב למנהגי ג'רבה כותב הרב חויתה הכהן בספרו זכרי כהונה. שבתקופה הקדומה היתה ג'רבה שייכת ללוב, ורק על ידי העזרה שהושיט שליט תוניס לשליט לוב בדיכוי המרד שהיה בלוב, נתן שליט לוב לשליט תונס את ג'רבה במתנה.

לאחר הסליחות נוהגים לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת. ואם הגיע זמן התפילה מתחילים להתפלל, ואם השעה עוד מוקדמת אומרים את הבקשות.

בכל בתי הכנסת קמים לסליחות. שמש בית הכנסת מעורר את הציבור לבוא לבית הכנסת לאמירת הסליחות. הוא עובר ברחוב אלחאר"א ומכריז בקול 'סליחות', 'סליחות', ואף דופק על הבתים.

שבת שלפני ראש השנה מיוחדת היא למגבית עבור "חברת ביקור חולים". חברת ביקור חולים מטפלת בעניים בזמן מחלתם, ועוזרת להם בהוצאות עבור ביקור אצל הרופא ועבור התרופות. המגבית נערכת באותה צורה של המגבית למען "חברת אור תורה הנ"ל.

כל ההכנסות של בתי הכנסת ממכירת המצוות ומתרומות, מיועדים עבור אחזקת בית הכנסת, ותשלום לשליח ציבור ולשמש. אבל ההכנסות ממכירת המצוות בראש השנה ויום הכיפורים, הכל שייך לועד הקהילה. ומיועדות עבור רכישת לבוש לעניים. ולכן כדי לרכז את המגבית, וגם כדי שתהיה מוצלחת ביותר, ישנה תקנה שאין להתפלל בראש השנה ויום הכיפורים רק בחמשה בתי הכנסת המרכזיים. שהם בית הכנסת אלטראבלצייה, ביהכ"נ הדגתייה, ישיבת רבי מנחם חורי, בית הכנסת הגדול, ובית הכנסת של רבי אברהם. יתר בתי הכנסיות שהם כעשרה, עליהם להיות סגורים בפני מתפללים בימים אלה. (ויתכן גם שהגורם לתקנה זו היה שלא היו מצויים הרבה שליחי ציבור הראויים לעבור לפני התיבה בימים הנוראים).

סדר ליל ראש השנה

ליל ראש השנה לאחר שחוזרים מבית הכנסת עם כל בני המשפחה (יש מקפידין שגם מי שהיה במדינת הים חוזר לחוג

רבי יעקב אבוכרה

את החג עם בני ביתו). אז עושים הקידוש ולאחר המוציא לפני הסעודה עושין את הסדר הזה שמביאים על השלחן מיני מאכלים ולוקחים קצת מכל דבר ואומרים עליו: "יהי רצון" המיועד לו כפי הנוסח דלהלן:

יש נוהגים בליל ראשון של ראש השנה עושים הסדר עד לכראת" ובלילה השני מתחילין מ"אלזיתון". ויש נוהגים לסעוד בעת שיגיעו אל "לכראת", ולאחר הסעודה גומרים את הסדר מ"אלזיתון", וחוזרים על זה בלילה השני. ויש נוהגים על כל מאכל ומאכל שאוכלין (כלומר מלבד המאכלים הרשומים לעיל) עושים "יהי רצון" למשל כשאוכלים בשר אומרים "יהי רצון וכו' שתבשר אותנו בשורות טובות", כשאוכלים כפת"ה, קציצה או פשטידה, אומרים יהי רצון וכו' שתכפות אויבינו וכל מבקשי רעתנו. כושכו"ש אומרים שתסכסך כל אויבינו וכו'. פולים שת־פיל אויבינו תחת רגלינו, וכיוצא בזה על כל דבר ודבר. ונוסחי ה"יהי רצון" הנז' כבר נדפסו הרבה פעמים ומצויים כמעט בכל בית בג'רבה, והם שגורים בפי כל גם בפי ילדים ונשים.

מנהג של ג'רבה ביום ראש השנה בחזרת השליח ציבור לאחר תקיעת השופר, אומרים אבוא בגבורות וכו' וביום כיפור לאחר אמירת י"ג מדות אומרים בעבור כבוד שמך וכו'. וכל זה נדפס הרבה פעמים בג'רבה ומצויים בכל מקום.

ביום ראש השנה מקפידים שלא לישון ולאחר ארוחת הצהרים חוזרים לבית הכנסת לאמירת תהלים. יש שנוהגים להשלים את התהלים פעמים כמנין כפ"ר.

שבת תשובה

בשבת תשובה כל הציבור מתרכז אחר הצהרים בבית הכנסת הגדול לשמוע דרשת הרב. לאחר הדרשה נוהגים למכור את המצוות של בית הכנסת הגדול. מוכרים שבעה ספרים. וספר שעולה לכל נדרי נמכר בדמים מרובים. ועם כל ספר מוכרים גם מנוחה. ומנוחה הנמכרת עם ספר כל נדרי עולה ביוקר.

מנהגי הכפרות

בעשרת ימי תשובה ישנה תקנה המחייבת כל שוחט להראות שלשה סכינים טובים, לחכם או לשוחט אחר. ובתנאי שלא יראו סכיניהם שני שוחטים זה לזה.

סדר לילת ראש השנה

אקרע יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (שיקרש)
שֶׁתִּסְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ וְיִקָּרְאוּ לְפָנֶיךָ זְכִיּוֹתֵינוּ:

אראס יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁנִּהְיָה לְרֹאשׁ וְלֹא לָזָנָב וְזָכָר לְאֵילוֹ
שֶׁל יִצְחָק אע״ה :

אקלב יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁתִּפְתַּח לִבֵּנוּ בַּתּוֹרָה :

ארייה יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁתְּהֵא שָׁנָה זוֹ קֵלָה עָלֵינוּ בְּרֵיאָה :

ארוביא יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּרְבּוּ זְכִיּוֹתֵינוּ :

אסלק יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּסְתַּלְּקוּ אוֹיְבֵינוּ וְשׂוֹנְאֵינוּ וְכָל מְבַקְשֵׁי
רָעָתֵנוּ :

אכראת יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּפָּרְתוּ אוֹיְבֵנוּ וְשׂוֹנְאֵינוּ וְכָל מְבַקְשֵׁי
רָעָתֵנוּ :

איתון יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּרְבּוּ זְכִיּוֹתֵינוּ כְּשִׁתִּילֵי זֵיתִים :

ארמאן יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּרְבּוּ זְכִיּוֹתֵינוּ כְּגַרְעִנֵּי רִמּוֹן :

אתמר יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁיִּתַּמּוּ אוֹיְבֵינוּ וְשׂוֹנְאֵינוּ וְכָל מְבַקְשֵׁי
רָעָתֵנוּ :

אתפאח יְהֹרֶ״מ יְאוֹ״אָ שֶׁתְּהֵא שָׁנָה זוֹ מְתוּקָה עָלֵינוּ כַּדְּבָשׁ :
באעסל

נוהגים לאומרו בחזרת מוסף אחר היום הרת עולם

אָבוֹא בִּגְבוּרוֹת וּבְתַחֲנוּנִים היום לְפָנֶיךָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אַרֶשֶׁת שְׂפָתֵינוּ
תְּעָרֵב עָלֶיךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא אָדוֹן מַאֲזִין מַקְשִׁיב מַבִּיט וְשׁוֹמֵעַ
קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם (בערב) בְּסֵדֶר מַלְכִיּוֹת זִכְרוֹנוֹת שׁוֹפָרוֹת :

נהגו לאומרו ביוכ הכפורים אחר ויעבור

בַּעֲבוּר כְּבוֹד שִׁמְךָ הַמְּצֻיָּא לָנוּ (בערבית ושחרית) רַחוּם וְחַנּוּן לְמַעַנְךָ רַחֵם
נָא : (בסוסף) מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְמַעַנְךָ מְחַל נָא : (בנחה) מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ
לְמַעַנְךָ מְחַל נָא סְלַח נָא (בנעילה) מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְמַעַנְךָ מְחַל נָא סְלַח נָא
נָא בַּפֶּר נָא :

תתבאע פי גרבה עגד מ״מ חי מאמו וולדתו הי״ו

לשחיטת כיפור ששוחטים בה הרבה עופות, ישנה תקנה המחייבת להצמיד שני שוחטים לעבודה משותפת, אחד לבדיקת סכינים ואחר לשחיטה.

מנהג שחיטת הכפרות בג'רבה איננו אחיד. ישנם משפחות שנוהגים לשחוט תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה, לכל נפש מבני הבית. ויש הנוהגים לשחוט רק תרנגול ותרנגולת לכל המשפחה. ויש כאלה הנוהגים לטפח את התרנגול זמן רב לפני יום הכיפורים. זוכר אני שאמי מ"כ (מנוחתה כבוד), היתה מגדלת ומטפחת את התרנגול במשך כל השנה לשחיטת יום הכיפורים. והיה כה גדול ומטופח, עד שכמה סקרנים היו באים לראות אותו. יש הנוהגים לשחוט רק תרנגולת לכל המשפחה. ומקפידים שלא להכניס תרנגול הביתה כלל עד אחר יום כיפור. ויש שאינם אוכלים בשר עוף בכלל.

את הכפרות נוהגים לשחוט בערב יום הכיפורים באשמורת לפני אמירת הסליחות. ולאחר שחיטת הכפרות הולכים לבית הכנסת לאמירת סליחות. ויש שנוהגים להקדים ולשחוט את הכפרות לפני ערב יום הכיפורים. ויש המקפידים לשחוט הכפרות רק בערב יום הכיפורים לאחר זריחת החמה.

ערב יום הכיפורים נקרא בפי ההמון יום המע"ל (יתכן כי מקור המלה מע"ל מארמית, "מעלי יומא דכיפורי").

לאחר התפילה ועריכת התרת נדרים, יש הנוהגים לאכול פטאיי"ר או ספאנ"ז (סופגניות). ויש הנוהגים להכין רק שתי פטאיי"ר או ספאנ"ז ומחלקים אותם לכל המשפחה. לארוחת יום המע"ל מכינים כוסכו"ס עם דגים. ויש הנוהגים להכין כוסכו"ס עם בשר עוף, אך בשום פנים לא עם בשר בהמה. כמו־כן נוהגים לאכול את הכבדים של העופות שנשחטו ליום הכיפורים. כמו כן מכינים תבשיל בראנייה, תבשיל העשוי מפדינג'אן (חצילים). אוכלים אותו ביום שמחת כהן לאחר חצות. יום "שמחת כהן" נקרא יום י"א בתשרי, על שם סעודתו של כהן גדול, שהיה עורך לכל אוהביו בצאתו בשלום מן הקודש.

בסעודה המפסקת אוכלים עוף מבושל בירקות ורוטב עגבניות. לאחר הסעודה הולכים לבית הכנסת. בבית הכנסת נוהגים להדליק נרות כמספר בני הבית הזכרים. ויש נוהגים שרווק אינו מוליך את הנרות האלה לבית הכנסת, וגם אסור לנגוע בנרות אלה. ומשפחה שאביהם נפטר מבקשים משכנם הנשוי לקחת להם את הנרות לבית הכנסת ולהדליקם עבורם.

אמירת כל-נדרי

לאמירת כל נדרי מוציאין שבעה ספרי תורה. וישנה חזקה לספר תורה שנהגו להוציא לספר כל-נדרי בבית הכנסת הגדול היתה חזקה לספר תורה של הנגיד שמולה הנ"ל. וגם כשיש ספר תורה חדש לא מוציאין אותו רק כספר ששי. מחוץ לבתי כנסיות ששמה נהגו להוציא את ספר התורה החדש לספר כל נדרי, וכשאין תורה חדש מוציאים לספר כל נדרי כל שנה ספר תורה אחר לפי התור.

ביום הכיפורים לפני תפילת מנחה, נוהגים לומר הפזמון: "עת שערי רצון". יום שאחרי כיפור, נקרא "יום שמחת כהן". ויש כהנים שנהגו לעשות ביום זה מסיבה. זכר לסעודתו של כהן גדול.

יין ג'רבה

בחודש אלול שוק אלחארה מלא על גדותיו בענבים ממינים שונים. הערבים יודעים שזה הזמן שהיהודים מכינים יין לכל השנה וכבר בשעת הבוקר המוקדמת מגיעים לשוק עם גמלים וחמורים טעונים ענבים. היהודים לאחר התפילה עוברים ישר לשוק ובוחרים את הענבים המתאימים ליין.

הכנת היין נעשית כמעט על ידי כל המשפחה, ולכל משפחה יש מכשיר כעין גת לדריכת ענבים, וחביות מיוחדות ליין. את הענבים דורכים ברגליים לאחר שרחצו רגליהם יפה. היין הנסחט מהענבים שמים בכדים ובחביות. מי שאין לו בית גת מביא כלי חרס גדול הנקרא "מעלף" (גיגית עם שוליים משופעות בצורת צלחת) ונוקב בו נקב בצד, ונותן הענבים בתוך השק ומקבל את היין היורד לתוך החביות. היין תוסס בערך כחודש ימים בתוך הכדים. ולאחר שהיין נח מתסיסתו סוגרים את החביות, אוטמים אותם בסמרטוטים וטחים אותם בגבס, כדי שיהיו סגורים הרמטית. כל חבית וחבית היין הנמצא בתוכה שונה בטעמו ובמראהו, וכמעט שאין חבית שהיין בתוכה דומה לאחרת. ולפעמים כשפותחים את החביות מוצאים שהיין כבר החמיץ.

ליין של ג'רבה יש לו שם כיין משובח כמו יין אזמיר. בג'רבה ישנה תקנה מהרבנים הקדמונים האוסרת למכור יין לגויים. וזה נעשה מאחר שהיו מוכרים יין הרבה לגויים והיו מקרים שלא

Rebbi Haïm BELLAICHE

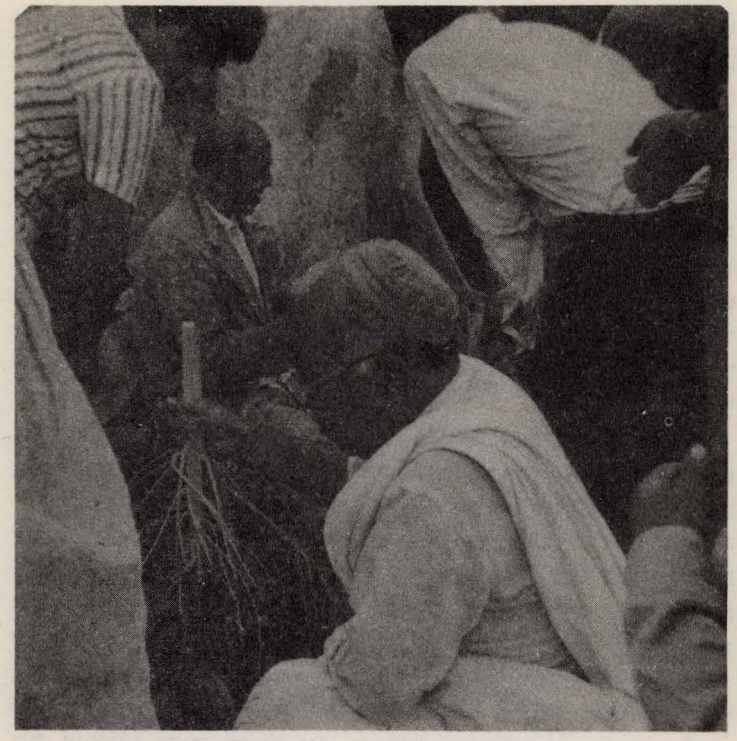
מצאו אפילו יין לקידוש ולהבדלה. ויתכן עוד שנתקנה התקנה כדי שלא לעורר קנאת המוסלמים על היהודים, שמכשילים את המוסלמים בעבירה שלפי דת האסלאם נאסר היין על המוסלמים בשתיה.

ועל הכל כי הערבים כשהם שותים אינם יודעים שבעה וכל זמן שהכסף בכיס אינו מושך ידו. דבר של פלא ואז כאשר יהיו שכורים, אז אינם יודעים מה הם עושים והרבה מקרים ומריבות ומכות בתוך לאחארה מפני זה. וגם היו מקרים לא יפים. וגם מטעם זה הממשלה אסרה בלחארה למכור הבירה גם ליהודים בזמן הזה, כי כאשר הבירה מצויה יש אנשים שרוצים להרויח כסף כי הנכרי משלם יותר מהכפל אז מוכרים לערבים והערבי שותה יותר מעשרה בקבוקים ובהם יהיו שכורים.

חג הסוכות

עם צאת יום הכיפורים תתחיל אוירה של חג הסוכות כי תיכף עם צאת הצום מתחילים לנקות ולסדר את הסוכה, כי הרבה בתים יש להם סוכה מוכנה בנויה. והערבים יתחילו להביא חריות דקל. שפה נוהגים לעשות את הסכך בחריות דקל הנקרא בערבית "זריד". ועל הכל יום י"ג תשרי שוק אלחארה יהיה הומה מערבים המביאים סחורתם למכור ומרוב קונים, מביאים למכור מיני תמרים רבים. המשובח הוא הנקרא "למשי" והשני "מאתאתה" והשלישי "עקיוה" והרביעי "חלואיה" והחמישי "חמורי" ועוד מינים שדומים לאלו. ומביאים רמונים, ועוד דברי משתולים בסוכה עם העוקץ.

בעת שיביאו חריות דקל הנקרא בערבית "זריד", הילדים יתחילו לומר בקול רם: "זאב"ו זרי"ד, ח"ן על"א למרי"ד!" (הביאו חריות דקלים, חון על החולים!). גם בעת שיביאו תמרים "למשי" אומרים "זאב"ו אלמש"י, ח"ן על"א אלד"י ל"ם יקד"ר ימש"י!" (הביאו "למשי", חון על מי שאינו יכול ללכת!), "זאב"ו למאתאת"ה, ח"ן על"א אלד"י גדמת"ו התאת"ה" (הביאו מאתאתה, חון על מי שנשכתו התאתה — היא הלט־אה). וכן התמרים עקיו"ה אומרים עליהם "זאבו לעקיוה, חון עלא אלדי גדמתו הזריוה!" (הביאו העקויה, חון על מי שנשך אותו הזריוה. הוא כלב קטן). וכן כל מיני חרוזים על כל מיני תמרים.

שוק חלחאדה לכבירה הרובע היהודי ערב חג הסוכות

הרבה ערבים ישנים עד הבוקר בשוק אלחאר"ה ליד סחורתם. ויש ערבים שיש להם מנהג מאב לבן להביא הסחורה למכור בשוק אלחארה הגם כי הם דרים במקום רחוק. זוכר אני כי פעם הערבים המוכרים חריות דקל, עשו קשר ביניהם להעלות את המחיר של החיות הנ"ל, וכאשר באו היהודים לקנות ביקשו להם מחיר גבוה, הלכו לשני וגם לשלישי וראו שכולם בהסכמה אחת למכור במחיר אחד גבוה מהרגיל, אז ידעו היהודים כי יש קשר ביניהם, והסבירו לערבים כי זה לא צודק ולא טוב ולא עזר מאומה. אז באותה שעה איזה יהודים הלכו והביאו ממקום אחר חריות ונתנו אותם למכירה, ומכרו אותם במחיר הרגיל, ועשו עצמם כאילו הקונה לקחם לביתו, אבל הוא נכנס לרחוב אחד ויצא מהרחוב השני, והביא אותם עוד הפעם לשוק אלחארה ומכר אותם עוד הפעם, וכן עשה כמה פעמים, וכאשר ראו הערבים שהיהודים מסתדרים בלעדיהם, אז ניתק הקשר שעשו והורידו המחיר והתחילו למכור במחיר הרגיל. וגם על זה אפשר להמליץ הפסוק והחכמה תחיה בעליה.

מספרים שהיה קשר כזה בימי הרב הקדוש רבי ישועה בסיס זיע"א בתוניס, ששם עושים הסכך של הסוכה מהדסים, והערבים המוכרים את ההדס, עשו יד אחת ביניהם למכור את ההדס במחיר גבוה, ומאחר שהיהודים צריכים את ההדס לסוכה, מוכרחים יהיו לשלם את המחיר אשר יושת עליהם. הבוקר אור והיהודים השכימו בשביל לקנות את צרכי החג. והנה כאשר באו לקנות ההדס, ראו שהמחירים גבוהים מאד אצל כל המוכרים הערבים פה אחד. וכל מה שעשו להוריד את המחיר לא הועיל, והערבים בשלהם ואינם רוצים להוריד מאומה. אז נקהלו היהודים והמה הבחינו שיש קשר בין הערבים, ולא ידעו מה לעשות. תיכף הלכו אצל הרב הקדוש רבי ישועה בסיס זיע"א שהוא ידוע לבעל נסים. וכאשר שמע הרב מזה הקשר, הבטיח להם כי הכל יבוא על מקומו בשלום, והם יודעים כבר שהרב בעל נסים, אז סמך לבם ונרגעו והלכו אחרי הרב. הערבי הראשון שנזדמן בדרכם שאל אותו הרב על המחיר, והסכים לכל מה שביקש וקנה ממנו את חבילת ההדסים ורק ביקש מכּוֹ שיוליך את ההדסים לבית. הערבי שמח כי הוא הראשון אשר קיבל מחיר כזה, וכאשר נתן את חבילת ההדסים על כתפיו, התחיל לעלות מעלה מעלה כמו העוף הפורח, והאנשים אשר עמדו שמה המה ראו כן תמהו למראה הערבי המעופף, אשר מדי עלותו מעלה מעלה, הוא הולך וקטן עד שנעשה כצפור קטנה. וילכו כל העם אל המושל הנקרא "באי" והגידו לו את

אשר ראו עיניהם, וכן סיפרו לו מה שקדם לזה עם הרב בסיס שקנה ממנו ההדסים, ואז הבין תיכף שהכל מהרב כי הוא ידע כבר את כוחו של הרב, אז שלח עגלה להביא את הרב אחר כבוד, וכאשר הגיע שמח מאד לקראתו, וקיבלו בכבוד גדול. ואחר זה שאל הבאי את הרב האם ראה כבודו את הבן־אדם המעופף באויר? גם אני ראיתי כן תמהתי — אדוני המושל! ענהו הרב. ויען הבאי את הרב: יודע אני גם יודע כי יד כבודו בדבר, רק יודיעני מה פשעו ומה חטאתו של האדם הזה. אז השיבו הרב שהערבי בעצמו ירד ויבא ויספר הכל במו פיו. וכן היה שהערבי התחיל לרדת ממעופו עד שהגיע לארץ ומיד רץ במלוא כוחותיו לבית הבאי וסיפר על כל הקשר וההידברות שהיתה בין הערבים לעשות יד אחת למכור את ההדסים במחיר גבוה שבודאי היהודים יקנו אותם בכל מחיר. וכן סיפר לו מי הם היוזמים את הרעיון הזה, ומיד שלח הבאי אחריהם והענישם קשות על מעשיהם, ונתן פקודה שמחיר ההדסים יהיה כמו בכל שנה ללא תוספת פרוטה.

בחג הסוכות מאחר שאין יד כל הקהל משגת לקנות ארבעת המינים לכל אחד, שמש בית הכנסת קונה מקופת בית הכנסת כמה לולבים ואתרוגים עבור מי שאין לו.

ליל הושענא רבא עושים התיקון כפי שנדפס במחזור קריאי מועד, בתפילת שחרית של יום הושענא רבא. לפני קדיש של היוצר אומרים: "שיר המעלות ממעמקים" כמו בעשי"ת.

לפני קדיש תתקבל תוקעים בשופר תשר"ת תש"ת תר"ת. וכן לפני "עלינו לשבח" תוקעים תרועה גדולה.

ביום שמחת תורה בשעת ההקפות הילדים והילדות יבואו לבית הכנסת, וכל אחד ואחד מביא בידו מזרקות עם מי בושם (בקבוקים מזכוכית או מתכת, ומותקנת בהם מין משאבה שכ־אשר לוחצים עליה, מרסס הבקבוק מהנוזלים שבתוכו). וזורקים על ספרי התורה ועל המקיפים סביב לתיבה, ועם צאת החג בלילה מביאים עצי זית ודופקים על הגב, וכמו שנזכר בצאת חג המצות. ונוהגים לנקות את הבית בחריות דקל של סכך הסוכה ויש בזה סגולה שמבריח את העקרבים.

מילה

אשה היולדת מזמינים לה המילדת, אשר לה הבנה מיוחדת ומתמדת בכך, מתוך טיפול בנשים היולדות ובעת שהאשה כורעת ללדת אז מזמינים את כל הקרובים להיות נוכחים בשעת הלידה, וכל אחת עוזרת באיזה דבר. ואם זכר נולד, נוהגים לעשות "בשישה" והיא נעשית מקמח דוחן, ונילושה בשמן וכל הנוכחים אוכלים ממנה ושולחים ממנה לקרובים וידידים. ובעת שהוולד יוצא, אם הוא זכר אז כל הנוכחים מריעים בשביל הילד. ולאחר שמסדרים אותו אז כל הנשים חופשיות ללכת הביתה רק הסבתא שהיא אם היולדת נשארת עם בתה עד יום המילה, ואם נקבה תלד הסבתא חופשית לאחר שלשה ימים.

את הילוד משכיבים אותו על נפה, או דבר אחר שהוא רך אבל לא משכיבים אותו במצע על הקרקע. והיולדת מאכילין אותה במשך שלשה ימים ביצה מטוגנת בשמן עם כמון והיולדת מחתלין אותה למשך ארבעה חמשה ימים בבטן. והילד מחתלים אותו בחיתולים למשך חמשה או ששה חודשים. ונזהרין מאד מאד לא להביא ריח טוב לפני הילד עד יום המילה, כי ריח טוב מסכן את חיי הילד וזה דבר בדוק ומנוסה. ואם נקבה עד שלשה ימים. וכזה שמעתי על הגמלים הנולדים בעיר סוסה, מחוז תונס לא להביא בפניהם ריח טוב למשך ארבעים יום, שזה מסכן את חיי הגמל הנולד. את הילד מורחים בכל גופו בשמן זית במשך שנה או יותר כפי המצב שלו. וגם מאכילים אותו שמן זית מעורב בסוכר, לאחר שמערבים אותו היטב היטב ואז משקים אותו לילד, ובפרט בימי הקיץ הלוהטים, שכפי דעתם זה מקרר את גוף הילד. ואינם יודעים שזה מזיק לילד וכבר דברנו על זה. (וראה בפרק על המצב הכלכלי והתרבותי).

סדר המילה

במשך שבוע אבי הבן מתחיל להביא מה שצריך למילה. הפוליים המה קודמים, כדי לתת אותם במים כמה ימים לפני בישולם, ביום לפני המילה וביום המילה. וכן להביא כיור מחרס הנקרא "בריק", וזה יהיה למשך שנה ליד ראש הילד. לאחר שהילד משלים את שנתו ממלאים אותו שמן, ולוקחים את הילד והולכים לאלגריבה, ולפעמים שולחים השמן לבד בלי שיצטרכו

להוליך הילד ויש ששולחין את השמן לבית הכנסת. ועם הכיור מביא כלי חרש הנקרא "מחבש", וכן מביא עשבים שריחם טוב, ויש בגד מיוחד שעושים ממנו מלבוש לילד ליום המילה, והנשים משתדלות לזכות במצוה לתפור לילד את הבגד, ויום שלפני המילה נקרא בשם "תומאר", ומזמינים כל הקרובים והידידים להשתתף עמהם ביום ה"תומאר" ומתחילים לדוך את העשבים הריחניים הנ"ל, ולהכין הכיור והמחבש, וכן בגדי הילד. את הכל לוקחים בידם כשהם שרים ומריעים, ונכנסים לבית היולדת ושם שרים ומריעים, ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים, ביצים, זרעונים ומיני משקאות. ושרים שירים מיוחדים בשביל יום ה"תומאר". התומאר עשוי מיני תבלינים ועשבים, והם "גמאם" "קרנפל" "כזאמה" "שוש־ורד" ועוד מינים שריחם טוב, ודכים את כלם יחד במדוכה בשביל להריח בהם ביום המילה, ולברך עליהם בורא מיני בשמים. ומביאים עוד כחל בשביל לכחול את עיני התינוק. וצ"ק חרמומ"ו זאו"י בשביל לתת על האש, שריחם טוב. ומהם מדבקים על ידי האש בכיסוי הראש של התינוק נגד עין הרע. ועוד אבק בשביל הילד, ומחטים בשביל לתפור הבגד ליד. גם מקפידין שלא להכניס את התומא"ר בבית היולדת, רק בערב יום שביעי דהיינו בלילה שלמחרתו יום המילה.

אותו ערב מביא אבי הבן את המוהל לבדוק את מצב הילד בשביל למול אותו. ואחר כך מזמין כל ידידיו וקרוביו בשביל ליל המילה, ונותן לפניהם זרעונים ומיני שתיה. לאחר ששרים שירים הידועים בשביל הלילה הזה ולומדים קטע מהזהר הקדוש הנהוג לקרוא אותו בליל המילה, ואחר שאומרים קדיש על ישראל, מביאים לפניהם חומוס שלוקים במים. שרים השיר "בר יוחאי". וכל המוזמנים לוקחים בידם מהחומוס בשביל לתת לבני הבית מהם, שהם נקראים "של אליהו הנביא". ולאחר שכל המוזמנים הולכים לבתיהם, אבי הבן עם איזה עוזרים מכסים את כותלי הבית שבו היולדת בצעיפים ממשי או דבר אחר, ולמעלה על הגג על יד פתח בית היולדת נותנים צעיף אדום מצמר, וכעין סגולה נגד עין הרע, שלא ישלוט בילד עושים לו פס מפיח שחור בין העינים.

את המילה עושים בבוקר לאחר תפלת שחרית בבית היולדת, כל הקהל מוזמנים לבוא, ללא הזמנה אישית נפרדת לכל אחד ואחד, כמו שנהוג לעשות בחתונה. ונהוג פה לאחר חג הסוכות וחג המצות, בשבת שלפני ראש חודש, לאחר הדרשה מוכרים המצות הנהוגים ביום המילה, למשל מי שיאחז בידו בקבוק יין,

וכן מי שיאחז בידו אזמל המילה, וכן מי שנותן למוזמנים את הבשמים לברך עליהם, וכיוצא בזה. ואם במקרה הקונה לא בא אותו היום, מוכרים אותה בזה המעמד. והכלי הנקרא מחבש ממלאים אותו עפר, ובו נותן המוהל את הערלה. ואומר המחזיק בידו זה הכלי "ונחש עפר לחמו" ומכסה בעפר את הערלה ומי שזכה וקנה לקחת המגן מיד המוהל, אז לוקח בידו המגן ומראה לעם ואומר "ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמייך חיי" ונותן מהדם על משקוף הבית ועל הילד. לאחר גמר המילה אחד מקרובי המשפחה בידו כלי מלא פולים מבושלים ועומד על הפתח וכל היוצאים לוקחים בידם והולכים הביתה ונשארים עם אבי הבן כמה ידידים קרובים, ועושים סעודה קטנה. ונוהגים לשלוח לכל הידידים והקרובים כלי מלא פולים שלוקים עם ביצה למי שהוא יותר קרוב שולחים יותר ביצים וכלי זרעונים ומחזירים הכלי עם כמה ביצים, ויום השבת פטורים מזה.

גם נוהגים, האשה היולדת ילד אינה מחליפה בגדים ולא לסרוק ראשה רק עד יום שלפני המילה הנקרא יום "התומאר". וגם אינה אוכלת הכושכו"ש רק ליל המילה, וצריך שיהיה כושכו"ש שנתבשל בשביל המילה ולא כושכו"ש אחר. ואם ילדה נקבה, אז יכולה לעשות את כל זה לאחר שלשה ימים בלבד. וכמו כן יש להם סגולה אם האשה ילדה נקבה והמה רוצים שתלד זכר, או אם היא ילדה יום שבת מחליפין לה בגדים יום ראשון, וזה סגולה שאינה יולדת עוד נקבה רק אחת כמספר הימים שהחליפה את הבגדים, ואם מחליפין יום שני אז יולדת שתי נקבות, וכן על זה הדרך כמספר הימים שהחליפה היא יולדת. וכמו כן מקפידין לאשה היולדת נקבה ורוצים שתלד זכר, שוחטין בשבילה רק תרנגול ולא תרנגולת, וכן להפך אם ילדה זכר ורוצים שתלד נקבה, שוחטין בשבילה תרנגולת. גם נזהרים כל זמן שהילד לא צמחו לו שיניים שלא לשים על ראשו כובע, והדומה לכובע, כי אומרים שזה גורם לו צער בצמיחת שניים. גם נוהגים אם הילד נכנס לבית של קרובים או ידידים, נותנים תיכף מתנה לילד, ועל הרוב נותנים ביצים. ומשפחה עשירה לפעמים נותנת תכשיט זהב לילד, וזה גם סגולה שהילד לא יהיה גנב.

כל עוד לא השלים הילד את שנתו, אסור לתת לו נר דולק לפניו והוא לבד בחדר, ועל הכל נזהרין לא להשאיר את הילד לבד מעת ערב עד הבוקר, ועל הכל נזהרין מהעוף שדברנו עליו למעלה שנקרא "בומה" (תנשמת), ויש שקוראים אותו "אנעושה", ועם תחלת הלילה יוצא מהחורבה שלו ומתחיל

לצעוק ולהשמיע קולות, ובפרט בבית שנמצא בתוכו תינוק, ואז כל הנוכחים כאשר שומעים צעקתו, קוראים לעומתו "אנחנו יהודים", זאת אומרת כי יש להם מסורת שאינו מזיק רק לערבים (אולי הסיבה כאשר ביארנו בחודש אב). ואם הילד נשאר לבדו והעוף נכנס אצלו, הוא אוחז את הילד באף שלו עד שיהרוג אותו, וזה דבר בדוק אצלם. ומפני זה בלילה סוגרים את הדלת כדי שלא יכנס ואם הילד ישנה. ואם יש נקבים בדלת נזהרים לסתום אותו בסמרטוטים. אשה זקנה מספרת שהיא היתה רגילה לסתום הנקבים אשר בדלת שלה, ולפעמים הצליחה הבומ"ה להסיר הסמרטוטים, ומהחורים לא יכלה להכנס פנימה ומצאה את הבומ"ה מתה על יד מפתן הבית, אולי נחנקה. הנשים אומרות כאשר הבומ"ה לא מצליחה להכנס פנימה, היא הורגת את עצמה. ונזהרים גם כן שלא יעבור העוף הנ"ל על ראש הילד והאם, ואם במקרה עבר על ראשם, אם על ראש הילד, מביאים עור של כבש שמניפים עליו הקמח ועם עץ זית, ונותנים עליו הילד שבעה פעמים. ואם על ראש האם, אז עושין כמין פתח מהתקרה, ועל הפתח למעלה סמרטוט אדום, והאם נכנסת ויוצאת שבעה פעמים, ישר והפוך. ונזהרים שלא להזכיר שם העוף הנזכר לפני הילד. ואם במקרה הזכירו אותו אז אומרים "חאשא הצגיר" (זאת אומרת — לא על הקטן הזה).

כשהילד משלים שנתו הראשונה, לוקחים הכיור של יום המילה וממלאים אותו שמן, והולכים עם הילד לבית כנסת לגריבה, ולפעמים שולחים רק הכיור מלא שמן לבד. וכאשר עושים גילוח לשער הילד, אז נותנים במשקל השער מיני בשמים הנקרא "זאוי", ושולחים לגריבה. והעשירים נותנים משקל השער זהב, ויש אשר נותנים כסף, כל אחד לפי יכלתו ולפי גודל אהבתו לילד.

כל זמן שהילד מתקיים על היניקה אסור לאמו לאכול תפוח כי אומרים "תפאחה בראחה" (זאת אומרת — האם יהיה לה מנוחה מהילד כי איננו). וגם אינה אוכלת קשואים הנקרא בערבית "פקוץ".

נוהגים שכלה בת שנתה אינה נכנסת לבית שיש בו תינוק, שטרם השלים שנתו. ואם היא רוצה להכנס, אז אם הילד יוצאת החוצה, ומסירה המחט מעל הצעיף, ומחליפים היא והכלה, ואז היא חופשית להכנס.

בעת שהילד מתקנא ויש לו קנאה, אז מוליכים אותו לשוק יום שני, או יום חמישי שהוא יום השוק, ושם יש מקום אשר מוכרים חוטי צמר הנקרא "לחלקה", ואת פני הילד מכסים בבגד

אדום, ונותנים ביד הילד ככר לחם, ואז קוראים לערבי אחד שעוקץ את הילד, וחוטף מידו הככר ובורח לו, ואז כל הנוכחים אומרים "לביבי טאר! לביבי טאר!", כלומר הקנאה פרחה הל־כה לה. ויש עושים דרך אחרת להסיר הקנאה מלב הילד, לוקחים יותרת הכבד לאחר שצולין אותה, נותנים הילד בבית והדלת סוגרים אחריו, ואז מושיטין לו מתחת לדלת את יותרת הכבד שבעה פעמים, הילד לוקח אותה והם מושכים אותה ממנו ואומרים: "לביבי טאר! לביבי טאר!" שבע פעמים, ואחר זה נותנים לו אותה לאכול אותה. ויש עוד כמה דרכים ואין צריך להזכירם עוד.

האשה כל זמן שילדה בחיקה אסור לה לשתות מים כי זה גורם לילד כאב בטן.

הנהגות ותהלוכות החתונה

הבחירה ביד האם והאב לקחת לבנם איזה בחורה שתשא חן וחסד בעיניהם, ואחר כך יקבלו הסכמתו של הבן. כמו כן חרפה לאם ולאב שיבחרו בחור לבחורה שלהם, רק מחכים עד שיבוא מישהו לבקש יד בתם לקחתה לו לאשה, ואם שני הצ־דדים הסכימו ביניהם אז הבחור נותן לבחורה בשביל קשר, תכשיט זהב או כסף כפי מה שהוא, ואחר כך עושים השדוכין. אם הבחור עם איזה יחידים מהמשפחה, מוליכים לכלה סל מלא סוכריות, ועוגות ופירות וכדומה עם איזה חליפה בשביל הב־חורה וכפי שהוא אדם. ומיום שנעשו השדוכין אז אסור לבחור והבחורה להפגש או לדבר וכיוצא, והסכמה כזאת נעשתה מבית דין הצדק בשנת תקס"ג, שהמשודך לא יתראה עם הכלה בכל מקום, ולא ידבר עמה בכל אופן שיהיה, לבד בשעת השדוכין לקיים מאמר רבותינו "עד שיראנה". והחתן והכלה אשר יעברו על התקנה הזאת, יהיו בחרם ב"מ. וכן לא ילך שום אדם להשלים המנין בחופה, וכן לא יקראו להם הכתובה, ולא מברי־כים להם שבעה ברכות אבל אם יש מי שעבר על החרם אז בי"ד עושים לו התרה ואיזה קנס.

כאשר שני הצדדים הסכימו להתחיל ולעשות החופה, נוהגים להתחיל עסקי החופה, ביום שני בערב. מתחילים לשלוח מבית החתן לבית הכלה ארבעה ביצים מטוגנות בשמן ושני רקיקי מצות, וזה נקרא "עזוא". והמשלוח הזה יהיה על ידי נערות בגיל שתים עשרה בערך. אין לנו ידיעה למקור מנהג זה.

סימן נ"ב
הסכמת

הנ"ד והתלמידי חכמים והק"ק הי"ו פה
ק' ג'רבה יע"א:

מעלום עובדא פי ג'רבה אדי לם יתקהבלו

ע"ה **סאסי בהן** ס"ט. ע"ה **יוסף ברבי** ס"ט. ע"ה **יעקב** די מכרהם **הבזן** סלי"ט
ועוד תלמידי כמה וכמוך ס"ת וכמוך ומרחשי ויתידי הק"ק הי"ו. ולה"ך כתוב.

גס

צילום מספר בין פורת יוסף חלק שלישי סימן נ"ב

ליל שלישי נקרא "לילת התשמנה". ושולחים להזמין לכל הקרובים והידידים, המוזמנים כולם נשים. מזמינים אותם לבית החתן. ואין לנו ידיעה למה נקראת בשם זה. מבית החתן לוקחים בידם סל ונותנים בתוכו תבשיל העשוי מדגים, לא פחות משמונה חתיכות דגים, וכמספר הזה ככרות לחם, וכן כמספר הזה ביצים. ועוד נותנים בסל הזה לא פחות מ־24 חצאי ככר לחם מיובש בכבשן ונקרא בערבית "נפוץ" (חצאים) או "בשמאט" (צנימים). ומי שרוצה להוסיף על המספר הזה יוכל להוסיף, אבל אין לגרוע. ונותנין עוד בסל חטים, ודוחן (בערבי קצ"ב) ולבונה וסוכר ומין תבלין הנקרא "כרוייא" וגם סוכריות ואיזה סכום כסף. וכל זה מובילים לבית הכלה בלויית להקת נשים בתרועות ושירים הנהוגים אצלם, ויש שעושים כלי נגינה. ואם הכלה היא שמקבלת את הסל. ומתחילים לשיר השירים הידועים ומיוחדים ללילה הזה. ולכל אשה ואשה נותנים ביצה מבושלת וזרעונים ופול מבושל. והנשים יכולות לקחת את זה לביתן. וממשיכים עד שעה מאוחרת בלילה ואז כל הנשים חוזרות אל ביתן, ונשארות עם הכלה איזה בחורות, והבחורות הללו ישנות ואוכלות עם הכלה, ומשמחות את הכלה כל ימי החופה, וחוזרות לבית שלהן ליל רביעי בשבוע הבא ואומרות: "באש לא תרמי עלינא פורטא" ולא ידענו פשר הדברים הללו, וגם לא ידענו מפני מה שולחים הדברים הללו.

גרמנו סדר ליל שלישי עכשיו עומדים ביום שלישי בערב. וזה נקרא "נהאר תטפיל". מתחילים לשלוח מבית הכלה לבית החתן ארבעה ביצים ושני רקיקי מצות, כמו ששלח החתן לכלה יום שני. עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ואז שולחים להזמין קרובים וידידים לבית הכלה. כנזכר לעיל. מוזמנים רק נשים ואז מתחילין לרחוץ רגלי הכלה במים חמים, וכן ידיה ג"כ רוחצים במים חמים, וכל אשה ואשה רוצה לזכות לרחוץ את ידי ורגלי הכלה. ואחר זה מביאים עיסה מקמח, ומזאת העיסה נותנים על ידי ורגלי הכלה, וכל אשה ואשה רוצה לזכות בזה. ואז יתחילו לשיר השירים הידועים ומיוחדים בשביל זה. ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים וזרעונים, ואחר זה כל הנשים חוזרות לביתן. ונשארות רק הבחורות הנזכרות.

ביום שלישי בלילה אין נהוג שום טכס מטכסי החתונה.

ביום רביעי בלילה זה נקרא "לילת לכער" (עוגיות עגלגלית ונקראים כעכים, ביגל'ה). וזה נעשה בבית הכלה, להוליך לבית החתן. לא פחות מ־24 כעכים, וגם 24 ביצים כמספר הכעכים,

ועוד חומוס וכיכרי לחם עשויים מדוחן. וזה מוליכים כרגיל להקת נשים לבית החתן בלויית שירים וכנזכר.

ביום חמישי בלילה מבית החתן שולחים הזמנות לכל הקרובים והידידים. הלילה הזאת נקרא "לילת לחנה" (הוא הצבע אשר צובעים בו הידים והרגלים, וידוע גם אצל עדות אחרות מארצות המזרח כפי ששמענו עכשיו) ומביאים סל גדול ובו נותנים את החנה, נרות שעוה, נעל, מעיל, עשרה ביצים, לא פחות ולא יותר. צמוקים, מגבת, סכום כסף, וכלי גדול מלא יין. מתחילים להשמיע כלי נגינה ונותנים לפניהם לאכול פול מבושל ומיני משקאות. ואחר כך לוקחים את הסל והולכים אנשים לבד ונשים לבד לבית הכלה בלויית זמרים ונגנים, ואת הסל מחזיק בידו אבי החתן עד שמגיעים לבית הכלה. אם הכלה מחכה להם כדי לקבל מידם את הסל. נהוג שהכלה תעמוד ותשב על הסל ישיבה ועמידה שבעה פעמים. אם הכלה מקבלת את הסל ואם החתן אוחז ביד הכלה להעמיד אותה ולהושיב אותה שבעה פעמים על הסל, והנשים משמיעות קול שירה, הידועה ומיוחדת בשביל טכס זה. הנעל קורין אותו בערבית "צבאט לחנה" (אולי כי הכלה אינה לנעול אותו רק עם צבע החנ"ה).

והנני להסביר מפני מה החתן שולח הדברים הללו להכלה: החנה בשביל לצבוע הידים והרגלים של הכלה, וכל הקרובים והידידים שלה. הנרות של שעוה אוחזים אותם הבחורות, לאחר שמדליקין אותם על יד ראש הכלה בליל שישי, וכאשר יבואר להלן. הביצים שתשבור אותם הכלה על פתח בית בעלה, כאשר מוליכין אותה לבית בעלה יום רביעי, וכאשר יבואר שם במקומו. נעל ומעיל מלבישים אותם לכלה ביום רביעי, כאשר מולכים אותה מבית אביה לבית בעלה. מגבת נותנים אותה להנשים ליל רביעי וכאשר יבואר שם. סוכר לסימן טוב. צמוקים אולי גם זה לסימן טוב. ולאחר שכל המוזמנים יסודרו במקומם אז מתחילין לשמוע קול נגינה. ולאחר זה בעל החתונה נותן לפניהם לאכול תפוחי אדמה וביצה מבושלים במים וקציצה הנקראת "כפתה". (נוסח זה של כיבוד ידוע ומפורסם בקיצורו "כפתה ועצ'מה ובאטאטייה", כלומר: קציצה, ביצה ותפוח אדמה). וכן נותנים לפניהם מיני משקאות. ואחר זה מביאים לפניהם זרעונים קלויים מינים ממינים שונים ויתחילו להשמיע קול נגינה מכלי זמר.

נוהגים המוזמנים להתנדב איש כפי יכלתו ורצונו. וזה נקרא בערבית: "תחזיב", וזה להיות לעזר לבעל החתונה שלא ישלם שכר הנגנים והזמרים, כי כל מה שמקבצים מ"התחזיב" הוא

בשבילם משכר עבודתם, אם מעט ואם הרבה. ועושים בזה האופן: יהודי אחד שהוא בדחן ובקי בזה מתחיל לקבל נדבת אבי הכלה, שהוא עליו להתנדב בעין יפה. ומתחיל בקול רם "צאח צאח! הלילה חתא הצבאח!" (חזק חזק! הלילה עד הבוקר!). יצפ"ר צפר"ה נגימ"ה (יסע נסיעה מוצלחת!). וצל"ח הנביא דימ"ה. נחזב עלי"ה בחזבי"ן. לנג"ר י"א נגא"ר לעי"ז, האד"א מ"ן ענ"ד נאדי"ף מריו"ד לפד"ה, פאר"ש לכי"ל, עדד"א למי"ל, טפלא"ת מאשיא"ת זאיא"ת, תמקל"י י"א קצייר"ה וכטאר"י ומדגזז"י כא"ן למאתאת"ה (מין תמרים עסיסיים). חת"ה מ"ן הסכ"ר עאפאת"ה, האד"א מ"ן ענ"ד לחת"ן (אבי החתן נותן בשביל בנו כי הוא אסור לשבת בבית הכלה), פלא"ן תדכ"ל עלי"ה לערוצ"ה כי"ף מ"ה תדכ"ל למט"ר על"א הזי־ תונ"ה פ"י ינא"ר. ל"א מ"ן ואח"ד, ל"א מ"ן התני"ן, ל"א מ"ן תלאת"ה. ל"א מ"ן רבע"ה. ל"א מ"ן כמס"ה. ידר"ע אנמש"ה, יאכ"ד אשמש"ה. זגרת"ו י"א אנש"ה. ולמר"ה אלד"י ל"ם תזגר"ת תרוו"ח עמש"ה. ומשנים הסגנון כפי מה שהוא מתנדב. וכל מה שמוסיפין לתת יין או שכר לבדחן הזה, הוא מוסיף לבדח את המסובין, במיני סלסולי חרוזים שהוא בקי בהם, וגם מוסיף לחרוז בו במקום כפי אשר יעלה על לשונו וככל אשר ייטב לבו ביין, המסובים מתנדבים בעין יפה, כמיטב השמחה. ויש שמוסיפים להתנדב בעבור חבריהם ואומרים זה מאת פלוני שהתנדב את זה רק בשביל החבר פלוני, והחבר השני מתנדב ככה. לאחר כל בדיחות והרקודים אז מביאים את ארוחת הערב ומביאים להם תחלה לנטול ידיהם והגדול שבהם עושה ברכת המוציא בקול רם, ומביאים לפניהם לאכול. יש שעושים ארוחת ערב הזאת מדגים, ויש שעושים אותה מבשר, איש כפי ערכו. וכאשר מתחילים האנשים לאכול אזי יתחילו הנשים לטפל בכ־ לה, להלביש אותה תכשיטים מכסף וזהב, ואיזה מלבושים מיוחדים בשביל הלילה הזה, והכלה תהיה מכוסה מכף רגל ועד ראש. ועם גמר ברכת המזון אז הנשים מכריזות "הכלה מוכנה". ואז מביאין שלחן גבוה לתוך החצר, ועל השלחן שטיח משי ואז הכלה יוצאת אחוזה מימין ומשמאל ביד אם החתן ואם הכלה ואז יתחילו להשמיע קול נגינה ושירים המיוחדים לאותו טכס. ואת הכלה מושיבים על השלחן כשהיא מכוסה גם הפנים. ויש נשים שיודעות לעשות חרוזים בשביל עין הרע, ואומרות בקול רם: "י"א חואתא"ת וי"א כמאסא"ת! חו"ת וצבאר"ץ! כמס"א וכמי"ס! הליל"ה ליל"ת לכמי"ס!" וכפות ידיהם פשוטות ומו־ רמות למעלה להדגשת חמשת האצבעות. ומרבות בשבח הכלה

תרגיל הכנה לקראת הפלגה ראשונה אל הים

כל אחת מה שיעלה בידה. ולאחר שהכלה מסודרת מביאים מטבעות זהב, ומי שאין לו שואל ממי שיש לו, ומתחיל אבי הכלה ולוקח בידו את המטבעות ונותן אחת אחת על יד הכלה, ולבסוף הופך את יד הכלה ונופלים בתוך המטפחת וזה קורין אותו "רציק", וחוזר פעמיים שלש. ואחר כך עושה כן אבי החתן, וכן כל המוזמנים, וכל הזמן על יד ראש הכלה עומדות בחורות, ובידם נרות שעוה דולקים. אבל בית דין כאשר ראו כי כשכל המוזמנים עושים כן, יש בזה קצת פריצות, כי לפעמים יהיו שתויי יין ואינם יודעים מה לעשות, אז התקינו לעשות את זה רק קרובי הכלה והחתן לבד, וכן נוהגים עד היום הזה, וזה ימשך עד לאחר חצות הלילה בערך שעה או שעתיים.

יום השישי משכימים לקום בבוקר עייפים ויגעים, וקודם חצות היום שולחים מבית החתן לבית הכלה איזה מספר חתיכות בשר, וכנגדם בדיוק ביצים, ומקפידין להיות המשלוח בזוגות. ויהיה בלתי מבושל. וזה בשביל ארוחת הכלה ביום שבת לאחר הצהרים, עם הנערות היושבות עמה בתמידות. גם עושים "חנה" לכלה.

ליל שבת ליל מנוחה, רק הכלה עם נערותיה משחקות ושרות עד חצות הלילה.

יום השבת זה היום הוא יום גדול לבני העיר ונקרא "שבת תטריפה". כל בני העיר חופשים לבוא לבית הכלה בשבת זו בלי הזמנה. עם חצות היום יתחילו לנגן כפי מה שנהוג (בלי כלי נגינה). וכל הבית יהיה הומה מרוב מבקרים הנכנסים ויוצאים, ומדי פעם בפעם מחלקים להם זרעונים ויין. הנשים שלנו אינן נוהגות לשתות יין רק טועמות. וזה ימשך עד הערב, ועושים הפסקה כדי שהכלה תאכל ארוחה שלה.

כל אשה שרוצה להכיר כל הבחורות שבעיר, ולבחור בחורה אחת בשביל בנה שהגיע לפרקו, תהיה נוכחת שם כל היום כולו, כי כמעט אין בחורה שאינה מבקרת שם בבית הכלה. ועוד היו עושים אופן אחר, כדי להכיר כל הבחורות עושים בכותל שממול פתח הבית צורת פרצוף של אדם במיני פירות, וכל הכותלים מכסים במלבושי משי ורקמה, וכן תולים כל מיני תכשיטי זהב וכסף, וזה נקרא "כאביה". והקול יוצא בתוך העיר, ואז סקרנים בהמון רב יבואו להסתכל ב"כבאיה" הזאת, וכמעט לא תשאר אשה או בחורה שלא תבוא להסתכל. גם את זה הדרך עושים האם לבתה אם בתה בגרה, והאם מכירה בה שהיא בעלת יופי, רק אינה יוצאת ואינה יודעה בתוך העיר, אז

עושים לה "כבאיה". ואז כל בני העיר מכירים את הבחורה הזאת, והרבה בחורות על זה הדרך נתחתנו בזמן קרוב.

ליל מוצאי שבת לאחר שכל המוזמנים חזרו כל אחד לביתו, נשארו רק קרובי הכלה מחכים לקרובי החתן שיבואו לבית הכלה להכין בשביל הכלה ריח טוב מהצמחים שריחם טוב אשר דכין אותם במדוכה וילושו אותם במיני בושם, ועושים את זה בשביל הכלה לתת על הענק. ונקרא בערבי "שכאב".

ליל שני שאחרי השבת נקרא "לילת לחנה לבכירה" (ליל החנה הגדולה). עם תחילת הלילה בית הכלה יהיה הומה מרוב נשים, השרות ורוקדות ומשמחות את הכלה. אם החתן אז תתחיל לטחון את החנה בריחיים של יד. וכשהיא טוחנת היא טוחנת בשתיקה, וכאשר תתחיל להסתובב עם הריחיים שבעה פעמים, אז מאכילין את אמו של החתן סולת בלול בשמן, וביצה מבושלת, וכוס יין, ואז היא חפשית לדבר. והולכת לכלה ותחזיק אותה בידים כדי לשבת ולעמוד על הריחיים שבעה פעמים ישיבה ועמידה. ולפני הנשים נותנים לאכול ארוחת ערב, ועל הרוב עושים ארוחה מהכושכו"ש. וכן נותנים מיני זרעונין ופולים מבושלים. ואז שרים עד שעה מאוחרת בלילה. ואבי הכלה לאחר שיבואו המוזמנים עושים כסדר שענו בליל שישי, מושיבין את הכלה בחצר וכו', ועם גמר הסדר מי שנתמנה שושבין לוקח את החנ"ה מיד הכלה, וצריך להיות נילושה עם ביצה, אז הוא הולך ומלווים אותו כל המוזמנים בלי להשמיע קול נגינה, ואת החנה הזאת נוהגים להשליך לתוך בור, וכאשר מגיעים ליד הבור אז השושבין משליך שם החנה ואז הולכים לבית החתן. וכל הדרך משמיעים כלי נגינה עד לבית החתן. ושם החתן מחכה להם עם ידידיו, ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים ומיני זרעונים ונמשך עד לאחר חצות שעתיים שלש. והדרך אשר הלכו בה לבור להשליך שם את החנ"ה מוליכין בה את הכלה יום רביעי, מבית אביה לבית בעלה ואין לשנות.

ליל שלישי חוזרים עוד הפעם קרובי החתן לבית הכלה כדי להכין ולדוך מיני צמחים שריחם טוב בשביל הכלה לתת על ראשה וכדומה, ואם החתן נשארת עם בנה לעשות בו החנה על האצבע הקטנה לאחר שיהיו פניו מכוסים במטפחת, ואחר זה נותנת עוד בכף היד כמין מטבע, ומדי פעם בפעם משמיעים תרועה. והכלה כבר הובאה בשבילה אשה חכמה שהיא מלומדת לסדר הכלה במלבושים ותכשיטים וליפות הכלה, ובזה הלילה שמים החנ"ה על הידים והרגלים לכלה, לאחר שיעבירו חוטים על הידים והרגלים, כדי שישארו איזה מקומות בלי חנ"ה, וזאת

החנה נקראת חנ"ה בשבו"ל. ולפעמים יהיו החוטין אדוקים והכלה מצטערת מזה הרבה, ואינה יכולה לישון מרוב צער והאם אינה יכולה לעשות כלום כדי שלא תתקלקל החנ"ה ואת הכלה מאכילין בידים. וכל זה נמשך קרוב לחצות היום, ואז תבוא האשה הנקראת בערבית "זייאנה" (היא האשה המומחית ליפות את הכלות ולקשטן) ותסיר את הכל ואם במקרה החנ"ה לא עלתה יפה, חוזרים עוד הלילה לעשות חנ"ה עוד הפעם.

ליל רביעי נקרא ללית אסתר, ואין לנו ידיעה על מקור שם זה. ויש שקוראים ללילה הזה "לילת התצפאנני". ומה זה התצפאנני, אנחנו נותנים לכם הביאור של הטכס: מבית החתן שולחים לבית הכלה בשר ותפוחי אדמה וביצים וקרא (דלעת), הכל במספר ארבע מכל אחד לא פחות ולא יותר. ובבית החתן מבשלים אותם במרק של הכושכו"ש מסולת הנזכר למעלה. והכושכו"ש הזה מוליכין אותו ברדת הלילה לבית החתן, ונותנים אותו ליד פתח הבית ואסור להביאו בתוך הבית. אמו של החתן מתחילה לאכול בעודה על מפתן הבית וצריך לטעום מכל הנמצא מבושל. ולאחר שיבואו המוזמנים לוקחים הכושכו"ש והולכים להם בלי להשמיע נגינה לאכול אותו רחוק מבית החתן, ויותר טוב לאכול אותו בשדה, והעניים לוקחים חלק גדול בזה, כי אסור להשאיר ממנו. ולאחר גמר האכילה חוזרים לבית החתן בכלי נגינה. וזה הכושכו"ש נקרא תצפאנני ואין אנו יודעים ביאור המלים ומפני זה יש קוראים לזה הלילה על שם הכושכו"ש.

אנחנו עוזבים בית החתן עם כל המוזמנים שכל אחד יתפוס את מקומו, והולכים לראות מה נעשה בבית הכלה. ובכן הכלה לאחר שהיא מקושטת השושבינה תופסת את ידה לאחר אשר מוסיפים בה טבעות וצמיד ועגיל וכדומה. ויד הכלה תהיה ביד השושבינה. ועם הלילה כל הבחורות ועם איזה נשים הולכים לבית הכלה לראות את היד של הכלה. וכמעט אין בחורה שאינה הולכת לראות את יד הכלה. וזה נמשך עד שעתיים שלש, ואחר זה כל אחד חוזר למקומו ולביתו. וגם הנערות שישבו עמה בתמידות חוזרות לבתיהם, ואומרים בזה הלשון "באש לא תרמי עלינה פורטה", ואין לנו ידיעה מה פירוש המלים האלה. ונשארת הכלה עם כמה מבני משפחתה.

את החתן נוהגים להחליף שמלתו יום שלישי אחר חצות היום. אנחנו רואים בלילה הזה בית הומה מרוב מוזמנים, ולא־חר שכל אחד יתפוס את מקומו נותנים לפניהם לאכול כמו שאכלו בבית הכלה כמבואר במקומו. אנחנו עוזבים כל המוזמ־נים אוכלים ושותים ושמחים רואים אנו כי מבית הכלה הנשים

הולכות לבית החתן ונכנסים לדירה של החתן, ושם תולין את המגבת ונוהגים לתקוע את המסמר באצעדה (כלכא"ל), ומביאים לפניהם לאכול שתי חתיכות בשר, ושני ככרות לחם, ושתי ביצים עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, הגם כי הנשים במספר גדול. ומקפידין להביא המסמר.

לאחר ברכת המזון של ארוחת הערב אז כל המוזמנים מתבקשים לבוא לדירה של החתן כדי שיעשו לחתן את הטכס הנקרא "תזמיל". וכך הוא נעשה, מושיבים את החתן על כסא באמצע החדר, וסביביו כל המוזמנים עם כלי נגינה ופיוטים הנהוגים בשביל הטכס הזה, ומביאים מטפחת אדומה מצמר ונקראת בערבי "שלמה". ויש אחת מיוחדת להשאיל אותה לכל החתנים. מתחיל אבי החתן לוקח את המטפחת בידו וקושר אותה סביב ראש החתן, ואחר זה לוקח אותה וזורק אותה אל־על ויוכל לעשות כן פעמיים שלש, ואחריו אבי הכלה והשושבין, ואחר כך כל המסובין ונלוה רקודים וכלי נגינה. ואולי הסדר הזה על דרך הפסוק 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו'.

יום רביעי שהוא מיוחד להוליך את הכלה מבית אביה לבית בעלה, אנחנו משכימים לקום כי יש לנו הרבה עבודה לעשות. עם הבוקר תתחיל הכלה להביא הנדוניה שלה. ומעריך שהוא בקי עושה מחיר כל דבר ודבר, וסופרי מתא שהם ממונים מאת הממשלה כותבים כתובה כפי הנוסח הרגיל אצלנו בג'רבה, וכבר זה הנוסח נדפס בספר ברית כהונה חלק אבן העזר, הנדפס בבית האוצר העברי של בועז חדאד. וזריזין מקדימין למצוות להביא יום שני או שלישי. ונהוג אצלנו כי משלשים את הנדוניא, למשל הכניסה לו אלף פראנקים כותבים שלשת אלפים פראנקים וכן על זה הדרך. מלבד כ"ה זוזי דחזו לה מדאורייתא, ואם נתנה לו כסף אין משלשים אותם, וכל זה נזכר בספר הנ"ל.

אחר כל זה קוראים לספר שרגילים להסתפר ולהתגלח אצלו כל השנה, לגלח את החתן. ולאחר שגילח את החתן מגלח גם השושבין, וכן כל בני המשפחה וידידים. החתן עם השושבין וידידיו הולכים לבית המרחץ, שעתיים שלש לאחר חצות, הוא זמן שמוליכים את הכלה לבית בעלה.

כל בני העיר מתבקשים לבא בלי הזמנה ויתחילו להשמיע קול נגינה כדי שכל העם ישמעו ויבואו ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים ויין, ואחר זה מוציאין את הכלה כשהיא עטופה כולה מכף רגל עד ראש, ומטפחת שקורין לה בערבי "למזללב" שהוא עשויה ממשי על ראש הכלה, ואם החתן אוחזת את

החתן בבית הכנסת הגדול

החתן מסתפר

הכלה ביד ימינה, ואמה אוחזת אותה ביד שמאלה, ומושיבין את הכלה באמצע הבית על השלחן, ולאחר שישמעו הפיוט המיוחד לזה, אז מורידין אותה מעל השלחן, ואוחזים בידיה מימין ומשמאל, ולוקחים אתם כסא למקרה שהדרך רחוקה, והכלה תתעייף בדרך. אשה אחת אוחזת בידה ביצים ומראה. הביצים תפצח אותם על פתח בית בעלה, על כל פתח ופתח תשבור ביצה אחת, ולאחר שהיא שוברת הביצה, מגלים לה את הפנים שלה ונותנים לה להסתכל במראה. ובכל הדרך אוחזים את ידי הכלה מימין ומשמאל לא עוזבים אותה בשום אופן. ובכל הדרך זורקים סוכריות על ראש הכלה וילדים וילדות ונשים דוחפים זה את זה כדי לקחת סוכריות, ונשים מלומדות לעשות חרוזים בשביל עין הרע על יד ראש הכלה, מראים את הידים שלהם למעלה ואומרים: "חו"ת וצבאר"ז ולי"ם לקאר"ץ. י"א חואתא"ת י"א זגראטתא"ת". ועוד חרוזים כאלה שהמה מסוגלים נגד עין הרע.

מקדימה הכלה ללכת ואחריה אנשים עם כלי נגינה. והחתן עם ידידיו והשושבין מחכים לכלה על הגג, וכל אחד ואחד בידו כלי חרס לשבר אותו עם הגיע הכלה, רחוק קצת מפתח הבית. ותיכף בראותם הכלה קרובה לפתח הבית כל אחד ואחד משליך הכלי אשר בידו, וכולם נשברים לרסיסים. אחר שמפנים כל שברי הכלי חרס כדי לעשות דרך לכלה לעבור, ובהגיע הכלה על פתח הבית, תיכף יתנו בידה ביצה לשבור אותה על מזוזת פתח הבית, ואז מגלים לה את הפנים ונותנים לה המראה להסתכל בפרצופה. וכן נכנסת לפנים ובכל פתח תשבור עליו ביצה. וכל הידידים של החתן יורדים מעל הגג, ונשאר רק החתן עם השושבין שלו, ובידו כלי חרס גדול מלא מים, וזה להשליך אותו באמצע החצר בעת שהכלה נכנסת לפנים, ומכ־ניסין הכלה לחדר החתן, מושיבין אותה על הכסא, ומגלים לה את הפנים, ומביאים לפניהם לאכול תבשיל אורז וגם סוכריות. ומטעמים את הכלה סוכריות וגם היא תטעים אותם סוכריות לסימן טוב. הנשים הסקרניות המה מתחילות לבוא להסתכל ביופי הכלה. אנחנו נעזוב כעת את הכלה עם הנשים ובני מש־פחתה והולכים אצל החתן, נותנים כסא לחתן לשבת עליו, וקוראים לספר לגמור לו התספורת. וכאשר יתחיל הספר לספר אז בני המשפחה והקרובים והידידים משלשלים שטרות כסף מעל ראשו של החתן, והם יורדים ונופלים בתוך מטפחת התס־פורת. וזה יהיה שכר הספר, הן מעט והן הרבה. אחר זה מלווים החתן ללכת לבית השושבין, ושם בבית השושבין רוחצים לו ידיו

בשמך רחמנא: שוש אשיש "מצא אשה" "ברכך ה" "אר ה" "ישא ה":

צילום כתובה גרבאית

הולכות לבית החתן ונכנסים לדירה של החתן ושם תולין את המגבת ונוהגים לתקוע את המסמר באצעדה (כלכא"ל), ומביאים לפניהם לאכול שתי חתיכות בשר, ושני ככרות לחם, ושני ביצים, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, הגם כי הנשים במספר גדול. ומקפידין להביא המסמר.

לאחר ברכת המזון של ארוחת הערב אז כל המוזמנים מתבקשים לבוא לדירה של החתן כדי שיעשו לחתן את הטכס הנקרא "תזמיל". וכך הוא נעשה, מושיבים את החתן על כסא באמצע החדר, וסביבו כל המוזמנים עם כלי נגינה ופיוטים הנוגים בשביל הטכס הזה, ומביאים מטפחת אדומה מצמר ונקראת בערבי "שמלה", ויש אחת מיוחדת להשאיל אותה לכל החתנים. מתחיל אבי החתן לוקח את המטפחת בידו וקושר אותה סביב ראש החתן, ואחר זה לוקח אותה וזורק אותה אל־על ויוכל לעשות כן פעמיים שלש, ואחריו אבי הכלה והשושבין, ואחר כך כל המסובין ונלוה רקודים וכלי נגינה. ואולי הסדר הזה על דרך הפסוק: 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו'.

יום רביעי שהוא מיוחד להוליך את הכלה מבית אביה לבית בעלה. אנחנו משכימים לקום כי יש לנו הרבה עבודה לעשות. עם הבוקר תתחיל הכלה להביא הנדוניה שלה. ומעריך שהוא בקי עושה מחיר כל דבר ודבר, וסופרי מתא שהם ממונים מאת הממשלה כותבים כתובה כפי הנוסח הרגיל אצלנו בג'רבה, וכבר זה הנוסח הנדפס בספר ברית כהונה חלק אבן העזר, הנדפס בבית האוצר העברי של בועז חדאד. וזריזין מקדימין למצוות להביא יום שני או שלישי. ונהוג אצלנו כי משלשים את הנדוניא למשל הכניסה לו אלף פראנקים כותבים שלשת אלפים פראנקים וכן על זה הדרך. מלבד כ"ה זוזי דחזו לה מדאורייתא, ואם נתנה לו כסף אין משלשים אותם, וכל זה נזכר בספר הנזכר.

אחר כך קוראים לספר שרגילים להסתפר ולהתגלח אצלו כל השנה, לגלח את החתן. ולאחר שגלח את החתן, מגלח גם השושבין, וכן כל בני המשפחה וידידים. החתן עם השושבין וידידיו הולכים לבית המרחץ, שעתיים שלש לאחר חצות, הוא זמן שמוליכים את הכלה לבית בעלה.

כל בני העיר מתבקשים לבוא בלי הזמנה ויתחילו להשמיע קול נגינה כדי שכל העם ישמעו ויבואו ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים ויין, ואחר זה מוציאין את הכלה כשהיא עטופה כולה מכף רגל ועד ראש, ומטפחת שקורין לה בערבי "למזללב" שהיא עשוייה ממשי על ראש הכלה, ואם החתן אוחזת את

מוליכים את הכלה מבית אביה לבית בעלה

ורגליו. ואחר ורגליו. ואחר הרחיצה מחליפין לו שמלותיו, וכל אחד ואחד מהנוכחים רוצה לקחת חלק בהלבשת החתן, לכן כל אחד מקבל איזה חלק מלבוש ומלביש לחתן, מלבד הטלית שהוא שמור לאבי החתן להלבישו. ואחר שגרמו להלביש החתן את בגדיו החדשים ואת הטלית החדשה, אז אוחזין אותו מימין ומשמאל בידיו, וכל אחד רוצה להיות לו זכות שיאחוז ביד החתן ומלווים אותו לבית הכנסת הגדול, ששם כל החתנים מתפללים ביום חופתם תפלת מנחה אם היום גדול. אבל אם משתהין שם עד זמן תפלת ערבית, מתפללין שם גם תפלת ערבית. בכל הדרך כלי נגינה וריקודים, ולאחר התפלה והפיוטים הנהוגים לומר לכבוד החתן חוזרים הביתה, ועל אם הדרך לפני בית הכנסת הגדול הנזכר, יש מקום הנקרא "זארה". ומסופר כי המקום היה לפנים בערב שבת וערבי חג וימי הפורים, מקום השוק. (נשים זקנות מספרות כי כשהיה השוק באותו מקום, יהודי אחד שמע כי השמש של בית הכנסת קורא לו לקום להתפלל והלך שם והתפלל, וכאשר יצא מבית הכנסת מצא מוכרים בשר בשביל החג, קנה מה שצריך לו, ושמרם במקום משומר, ונכנס הביתה. אשתו היתה עוד ישנה וגם הוא אמר יש עוד זמן אשכב עוד קצת, וכאשר שכב שמע קול השמש עוד הפעם, הוא נתפלא מאד ואמר לו הלא כבר הערת אותי והתפללנו, וגם בשר בשביל החג קניתי והרי הוא בזה המקום, אבל לא מצאו שום דבר, וידעו כי איזה מקרה קרה לו). ושם בתוך הזאר"ה עושים עיגול גדול, ובתוך המעגל עושים ריקודים מאנשים מלומדים לזה. ונכנסים לבית ומתחילין לסדר את שבע הברכות, ומחפשים על עדים שאין להם קירבה לא לחתן ולא לכלה, ובפניהם החתן מקדש את הכלה בטבעת זהב, וככה נוהגים לקדש רק בטבעת. ואחר כך יתחילו לסדר את שבע ברכות ויתחילו לקרוא את הכתובה מלה במלה, ואחר מברכין שבע ברכות, והכלה פניה מכוסות ולאחר גמר הברכות החתן משקה את הכלה היין, אז הכלה מגלה פניה, שהחתן ישקה את הכלה את היין, ולעומת זאת בכוס של ברכת המזון, אם החתן לוקחת את הכוס מידי החתן ותגלה הפנים של הכלה ולאחר תשלום שבע הברכות החתן עם ידידיו סועד את לבו מתענית היום. ואחר זה הולך עם השושבין להזמין רבני העיר ונכבדיה, ואחר זה כל המוזמנים יסתדרו במקומם. ונותנים לפניהם לאכול תבשיל עם פת, ולקינוח זרעונים ואין נותנים להם ביצה ותפוח אדמה ופשטידה הנהוגים לתת בנסיבות אחרות. הסדר הזה של ליל החופה אינו נמשך הרבה זמן כיתר הלילות.

הבוקר אור יום חמישי תודה לאל כי הכל על ברכת הגומרין, מוליכים את החתן לתפלת שחרית ומלווים אותו כל בני המש־ פחה וכלי נגינה, ואחר תפלת שחרית חוזרים הביתה בלויית כלי נגינה, ושם בבית החתן מוכן להם לאכול מאכל הנקרא סופגניות ובערבי הוא הנקרא "שפאנז" או "פטאייר", שדברנו עליהם ביום פורים. ואחר כך מביאים לפניהם לאכול תבשיל מעשה קדרה וזרעונים וכל מיני שתיה, ומלווה את זה כלי נגינה, וזה ימשך עד אחר הצהרים, ואבי הכלה מביא מהשוק סל מלא בשביל בתו כל מיני מאכל, סוכריות ועוגות ומגדניות ופירות וכדומה וכל אחד ואחד כפי עשרו.

עכשיו נכנסים לליל ששי והלילה הזה נקרא "לילת הטלוע". אולי נקראת בשם זה "הטלוע", זאת אומרת "היציאה", כי "טלוע" פירושו יציאה. וכל מי שהיה מוזמן כל ימי החופה עליו לבוא בלילה הזה ומביא בידו מתנה לחתן. וחרפה למי שהיה כל ימי החופה אוכל ושותה ואינו מביא הלילה הזה מתנה לחתן. ואם כל המוזמנים כבר מסודרים אז הולכים בכלי נגינה לבית הכלה, והחתן מנשק על ראש חותנתו ומקבל מידה מתנה תכשיט זהב, או כסף כפי מה שהוא אדם. ואחר שאוכלים ושותים חוזרים בלויית הנגנים לבית החתן. בבית החתן נותנים לפניהם זרעונים ולא ביצה ותפוח אדמה ופשטידה הידועים. ויהודי אחד בדחן ומלומד בזה מתחיל לקבל המתנה מאבי החתן, וכרגיל מתחיל לומר "צח צח!", וכמו שזכרנו למעלה וכן הלאה יתר המוזמנים מגישים את את מתנותיהם, ואחד רושם שם המתנדב ומה היא המתנה שלו, כי זה חוב על החתן להחזיר למתנדבים בעת שמחתם, ואם לא החזיר יוכל לתבוע אותו לבית הדין ובית הדין מכריחים אותו להחזיר.

ליל שבת. השבת הזה נקראת בשם "שבת אברהם זקן". כי החתן קורא בספר תורה בפרשת לך לך "ואברהם זקן בא בימים". ובליל שבת החתן עושה סעודה לבני משפחתו וקרוביו וידידיו ורבני העיר ונכבדיה. ביום השבת משכימים לקום ומתחילים להתפלל שחרית של שבת בביתו של החתן, מלבד החתן עצמו שאינו משתתף בתפלה, אלא הוא מתפלל בבית הכנסת. עם גמר התפלה של הקרובים והידידים בבית החתן, מוליכין אותו לבית הכנסת בליווי פיוטים ושירים הנהוגים במיוחד לכך, אך כמובן בלי כלי תזמורת.

החתן עולה לספר תורה ואומרים לכבודו הפיוטים המיוחדים לכך, ואחרי שמברך על התורה הוא קורא פרשת ואברהם זקן, מתוך ספר תורה שהוצא מההיכל במיוחד בשביל זה. אחרי

שגמרו הקריאה ובירך ברכת התורה האחרונה, הוא מתחיל להתנדב למוסדות צדקה כגון חברת ביקור חולים, חברת אור תורה, חברת מתן בסתר וכו'. וכמוהו עושים קרובים וידידיו. ואחר כך מקיף את התיבה ובידו הספר תורה, ואחר זה הוא מסתובב בבית הכנסת ועל כל הנוכחים ללחוץ את ידיהם, ואחריו השושבין מזלף עליהם מי בושם. ואחר כך קרובי וידידי החתן עולים אחד אחד לקרוא בתורה.

לאחר התפילה חוזרים הביתה וכל הדרך שירים ופיוטים, החתן מזמין את רבני העיר ונכבדיה לסעוד עמו, והוא בכבודו ובעצמו בלויית השושבין וכמה מידידיו, מסתובב על בתי רבני העיר והנכבדים כדי להזמין אותם, ואין שום אחד שהחתן מזמין אותו ולא יבוא, ולפעמים אחד מהרבנים כבר הלך לבית הכנסת והתחיל בלימודי התלמידים, וכאשר בא אליו החתן לשם, הוא שולח את התלמידים חופשי והולך עם החתן. הסעודה נמשכת שעתיים שלש אחר חצות, והכלה היא בבית, הנשים נכנסות ויוצאות. ואחר שגומרין כל זה, הכלה מושיבין אותה על שלחן גבוה כשהיא מקושטת והפנים מגולות אז כל הנשים והבחורות. כמעט שאינה נשארת שום בחורה שלא תבוא לראות את יופיה של הכלה וקישוטיה. וגם בשבת הזאת יכולה אשה להכיר את כל הבחורות שבעיר, בשביל לבחור מהן אחת לבנה שהגיע לפרקו. עם הערב לוקח השושבין את החתן עם קרובים וידידים לבית שלו, ושם נותן לפניהם לאכול על חשבונו ביצה ופשטידה וזרעונים ומיני שתיה עד הלילה, לאחר שעושים ההבדלה אז יתחילו להשמיע קול נגינה, ונותנים לפניהם לאכול פולים מבושלים במים, ואחר זה מלווים החתן עם ידידיו בקהל רב בכל רחובות העיר בכלי נגינה. ולפעמים מרימים החתן על הכתף ועושים ריקודים כשהחתן על הכתף, והענין נמשך עד אחרי חצות הלילה. ונוהגים שאם הכלה תביא בשביל בתה ביצה מטוגנת בשמן ונקראת "עזזה" עם סופגניות לארוחה לכלה וחברותיה.

אנחנו מברכים להשי"ת שעזרנו וגמרנו כל ימי החופה. עכשיו שבע ימי המשתה אנחנו נוהגים שהחתן יושב עם אשתו ומשמח אותה כל השבוע עד יום רביעי, וביום חמישי בבקר הכלה תכין בשביל בעלה כלי חרס גדול מלא מים, וכשהחתן חוזר מתפלת שחרית לוקח את הכלי ומשבר אותו בדירה שלהם, והכלה היא שתנקה את הכל ואין זר עמה. והחתן הולך לשוק אחרי זה ומביא בשביל אשתו סל מלא מכל מיני אוכל, פירות וסוכריות וגם מתנה נכבדה כל אחד כפי יכלתו. וכל זמן שלא השלימו

ימי החודש אסור להם ללכת לשכב החתן לבד והכלה לבד, כל ימי החודש הראשון עליהם להיות בבית אחד. וליל השבת אבי הכלה לוקח את החתן לסעוד עמו בבית, והכלה כל זמן שלא השלימה ימי החודש אסור לה ללכת ולצאת מפתח ביתה. ועם גמר ימי החודש אז היא רשאית ללכת לבית אביה יום שני ויום חמישי ויום השבת, ואם במקרה הבעל מעכב על אשתו, יכולה היא לתבוע אותו בבית הדין והם מכריחים אותו לתת לה את זכותה. ואם במקרה הכלה לא יכולה לבוא לבית אביה מאיזו סיבה, אז הם שולחים לה ארוחה אחת יום שני ויום חמישי, וגם בליל שבת שולחים לה חתיכות בשר פשטידה ואיזה דברים אחרים. ואם במקרה האב לא שלח לה ארוחה שלה, הבעל יוכל להכריח אותו ע"י בית דין. וכשהכלה יוצאת לרחוב כולה מכוסית לבד מעין אחת בשביל לראות הדרך, ואינה יוצאת לבד רק עם בחורה או אשה מלווה אותה, וכל זה נמשך שנה שלמה מהחתונה. ומקפידין שהכלה לפני שהשלימה את שנתה הולכת ליל כפור לבית הכנסת הגדול.

השי"ת יזכנו לראות בשמחת בנינו ובנותינו ובשמחת נכדינו וביאת גואל צדק במהרה בימינו.

מנהגים, אמונות, סגולות ופתגמים

(המנהגים נקראים "שננא" ולא ידוע למה נקראים כן)

יש משפחות שאינם מבשלים הכוסכוס בליל ראש חודש אף אם חל בליל שבת. ויש משפחות שמחג המצות עד חג השבועות אינם מבשלים כוסכוס ואינם מכניסים אותו לביתם. אשה שהיא רגילה כל השנה לנקות הראש של כבשים ושוורים לטבחים, בימים הללו אינה עושה מאומה, בהיות כי עושים הכוסכוס בראשי כבשים ושוורים, ויוצא שהיא עוזרת בבישול הכוסכוס.

יש נוהגים שאינם מוציאים מהבית שלהם מחג המצות עד חג השבועות לא מלח ולא שאור. ויש כל ימות השנה אינם מוציאים מהבית שלהם מים בלילות מוצאי שבת.

יש נוהגים להקפיד שלא לאכול תרנגולים לבנים. ויש מקפידין על תרנגול זכר בלבד אבל לא על תרנגולת נקבה. ואומרים כי הסיבה לזה שתרנגול לבן מסוגל הרבה לכישוף, ואולי התרנגול הזה יש בו איזה כישוף. ועוד סיבה אחרת כי התקנה הזאת נתקנה בימי אנוסי ספרד, שאם היו שוחטים תרנגול לבן, היו בודקים אחריהם אולי הם שוחטים אותו בשביל הכפרה.

הכלה בת שנתה בתלבושת מסורתית

יש מקפידין לעשות עוגה קטנה בתוך הככר לחם לסעודת לילה הראשון של חג השבועות.

ליל ראשון של ראש השנה מקפידין לשתות מים מכלי חרס חדש. וגם יש איזה יחידים שמביאים לבית הכנסת בשעת תפלת מנחה אבטיח, ואוכלים אותה בבית הכנסת יחד עם כל הנוכחים.

משפחה אחת בשם "טראבלסי" גרים בכפר הדיגת, אינם נוגעים באש כליל בליל הושענא רבה, בשעה ארבע לפנות בקר עד שעה חמש אחרי הצהרים. ואינם מדליקין בבית אש כלל אפילו ע"י אחרים.

בפסח שני שהוא יום הלולא דרבי מאיר בעל הנס, מקפידין לאכול מצה כל בני הבית.

כל ימי הספירה אסור ללבוש מלבושים חדשים, ויש נוהגים ללבוש עד ראש חודש, ומכאן ואילך אסור להם ללבוש.

כל המנהגים הללו אינם יכולים להשתחרר ולהתפטר מהם בשום אופן, רק אם נפטר ב"מ גדול הבית, אז המה חופשים מזה אם ברצונם להשתחרר מאותם מנהגים. רק הכוסכוס של המימונא שהזכרנו למעלה אינם יכולים להתפטר ממנו, ומשפחה אחת קרה לה מקרה רק בשביל שביטלה מנהג הכוסכוס של המימונא.

נוהגים אם במקרה שמעו איזה שמועה רעה על פלוני כגון חולי וכדומה אז זורקים רוק מהפה, ויש זורקין באמצעות האצ־בע קטנה, ויש שנותנים הרוק לתוך האוזן או החוט שקושרים נשים בו השיער, ויש מי שמשליך אבן או עפר.

לכל בהמה וחיה ועוף יש סוג קריאה כשרוצים לגרש אותם. למשל החתול אומרים לו "כש". הכלב "שר". החמור "הר". הגמל "זע". השור "אי". הסוס "איץ" (וכולם האות הראשונה בסגול). פעם נתאכסן אצלי יהודי מאירופה וכשהוא ישן לא סגר הדלת, נכנס אליו חתול וגירש אותו ולא עזר מאומה, ובבקר אמר לי כי החתול גזל ממנו שלש שעות שינה. אמרתי לו האין אתה יודע כי כאן כשרוצים לגרש את החתול אומרים לו "כש" ובלילה השניה כאשר נכנס אצלו החתול אמר לו "כש" ומיד ברח.

נוהגים כשעושים תנור חדש בשביל אפיית הלחם, יש להם מסורת כי האוכל מלחם הנאפה בתנור חדש אינו מרגיש בכאב הראש, ומזה הלחם נותנים לידידים וקרובים.

יש צפור הנקרא "בובשיר" שכשעומד על גג הבית ומצפצף בקולו, יש מסורת שאומרת כי הוא מבשר להם כי יבא להם אורח, ואז כל בני הבית אומרים "י"א בובשיר, בשרנ"א בל־

כי"ר". יז"י אלגאי"ב נעטי"ך צא"ע שעי"ר. (העוף המבשר בשר לנו טובות, כשיבא האורח ניתן לך קב שעורים).

כשהילד מחליף שינים, השן הנושרת משליכים אותה רק על הגג או לתוך באר מים חיים, וכשהם משליכים אותה אומרים "כ'וד שננ"ת לחמא"ר ועטינ"א שננ"ת לגזא"ל" (קח השן של החמור, ותן לנו השן של האייל).

נוהגים לא להושיט את המספריים מיד ליד כי אומרים שזה גורם להיות ביניהם מחלוקת ומריבות. גם אסור לפתוח ולסגור המספריים כי זה גורם שהנושים יבואו וידרשו את נושיים.

בימי חנוכה, נוהגים איזה נשים זקנות שאינם עושים מלאכה כל ימי החנוכה. אשה שהחתונה שלה היתה בימי החנוכה, אסור לה לעשות מלאכה בימי חנוכה כל ימי חייה. המסורת אומרת שאם תעשה מלאכה בימי חנוכה, ב"מ תשב בשמחות (כינוי לאבל ב"מ) על בעלה.

נוהגים לא לעבור על רגלי הבכור, וגם האחרון ללידה שנקרא "מאזוזי". ואם במקרה עבר על רגליו אז מקפידין לעבור עוד הפעם בכיוון הפוך (כאילו למחוק ולבטל את המעבר הראשון).

אם נגע איזה דבר או אצבע בעין, זה נקרא "תטריפא". ומה עושים לרפואתו — אותו הדבר שנגע בעין, או האצבע שנגעה בעין, מנשקים אותו לאחר שיורקין עליו, ונוגעין עוד הפעם בעין. וככה עושים שבע פעמים, כל פעם יורקין עליו ומנשקין אותו ונוגעין בעין.

משפחת "נעמן" אין שוחטין עופות מיום השני של ראש השנה עד לשמחת תורה ואינם אוכלים רק בשר מבושל ואין צולין בשר, כי אין אוכלים צלי בכלל.

אם במקרה ניתזו ניצוצות מהנר הדולק מסורת אומרת כי זה מנבא להם שבאותו לילה עלולים לבוא אליהם גנבים, ואז שמים לב ומשגיחים ונותנים שמירה קפדנית.

אם במקרה חמור או סוס וכדומה ניתז רוק מפיו על בן אדם, על אותו בן אדם להחזיר לסוס או לחמור ביריקה, שאם לא יעשה כן, אותה טיפת רוק נהפכת ליבלת על גוף האדם.

כאשר חולץ האדם נעליו ובמקרה בלי כוונה הונחו נעל אחת על חברתה, זה מנבא לו שהוא עומד בפני נסיעה.

נזהרין שלא לסגור הבית כל זמן שילד בן שנתו נמצא בבית.

אם הילד גדל ואינו מדבר, יש בים דג הנקרא "בללם" ואומרים בערבית "בללם יכלל"י יתכלל"ם". הדג הזה יש לו קוץ על גבו, והוא מסוכן מי שנוגע בו, והדייגים מעבירים אותו ממנו בעת שצדין אותו, ומראהו של הדג ירוק קצת (ירקרק), ועליו

נקודות קצת שחורות. ומזה הדג אוכל הילד ואומרים לו את הנוסח הנ"ל, ואז יהיה לו ריבוי דברים יותר מהרגיל. ויש סגולה אחרת שמטעימים לילד משבעה דייסות שעושים לכבוד שבת (חמין). ומחזרים על בתי השכנים והקרובים, ולוקחים מכל דייסה קצת ומאכילים את הילד כדי שידבר.

ויש נוהגים לתת צפור בפי הילד ואז הילד מרבה לדבר כמו צפצוף של צפור.

נזהרין לא ללעוס לבונה בלילה, כי המסורת אומרת כי גם השדים לועסים עמהם, ויהיה להם עקימת פה. יהודי אחד היה פיו עקום והיו מדברים עליו שנתעקם לו פיו מפני שהיה לועס לבונה בלילה.

מקפידין שלא לשמוע ולא לדבר על איזה מקרה לא טוב שקרה למישהו למשל פלוני חולה או הפסיד איזה כסף, או נאבד לו איזה דבר, כי נקרא אצלם "שכו"א" כי אולי גם המה נלכדים במה ששמעו. ואם במקרה שמעו אז נותנים מעט רוק מאחורי האוזן, או משליך שלשה פעמים הרוק באצבעו, ועל הכל המסורת אומרת כי נלכדים בזה תיכף מי שאביו נשא שתי נשים, או אמו לקחה שני בעלים, כי המה עלולים להלכד במה שנקרא "שכוא" ומפני זה נזהרין בפרט שלא לדבר בפני בני אדם הללו.

מי שיש לו שלשול הבן או מקיא, זה נקרא "לקיא", או "עדאוה". ורפואתו קוראין לו אשה שהיא יודעת ללחוש על החולי הזה, נותנים לה בגד מבגדי החולה והיא לוחשת עליו, מעבירים את הבגד שבעה פעמים על החולה ישר והפוך, ואז החולי יעבור לאשה הלוחשת, ומגדת להם מה הוא מרגיש, ואיזה מקום החולי. ובפרט לילדים קטנים שאינם מדברים, ואז החולי יעבור לגמרי מהחולה ומהאשה הלוחשת.

מי שיש לו נפיחות בעין זה נקרא "עין התור". ורפואתו עם חשיכה מביא בידו נר דולק ועומד ליד המזבלה, כאילו מחפש איזה דבר שנאבד לו, והאדם הסקרן הראשון ששואל אותו מה נאבד לך, אז הוא משליך אותו הנר הדולק על אותו אדם, ובורח לו וצועק "עין התור", "עין התור".

מסורת יש לערבים שהפת של יהודים מבטלת כישוף מעל ערבים. וכשהערבי מרגיש שיש לו איזה כישוף, למשל אם אשתו בגדה בו, או ברחה לבית אביה, או אינו מצליח בעבודתו וכיוצא בזה, הם תולים הכל בכישוף. ואז מתחננים ליהודים לתת להם חתיכת לחם לבטל הכישוף מעליו.

כשיתחילו להרגיש באיזה חולי תולים את זה מעין הרע. ותיכף לוקחים בגד מבגדי החולה והולכים אל הרב, או לנשים זקנות שאצלם המה מומחים יותר מהרב, כי הנשים יודעות להגיש איזה מיחוש יש לו לחולה. והזקנים הללו למדו הלחש בחלום. ואם גם זה לא הועיל, אז עושים לו לחש של שבעה אנשים ונשים. בערבית אומרים "אנחחי"ו מתא"ע שבע"ה ידי"ן" (הסרת עין הרע משבעה ידים). שכרו של הלוחש הוא ביצה או שתים או סוכריות. ואם שבעה לחשים לא הועילו, מביאים כלי וממלאים אותו מים בשתיקה מהבאר, ולוקחים בידם סמרטוט בתוך המים, והולכים בשתיקה להסתובב על הבתים ועל החצרות, באותו הסמרטוט שבתוך המים מקנחים את כל מפתני הבתים והחצרות, וחוזר חלילה. ובפרט אם נסתפק להם שהעין הרע באה לחולה מאיזה משפחה, אז נזהרים מאד לקנח את הבית ההוא. הסגולה הזאת יותר מועילה להעביר עין הרע בליל רביעי, ליל שישי, וליל מוצאי שבת. ויותר מועיל אם יהיה זה מחצות הלילה. או בחצות היום בדיוק. ויש שנותנים בכלי שמן זית במקום מים.

את המים או השמן נותנים לחולה לטעום, ואומרים לו "כול־הו"ם אקב"ל מ"א יאכלו"ך" (אכול אותם לפני שיאכלו אותך). וגם יותר מועיל אם יהיו המים מהבאר של בית הכנסת הגדול. את המים נותנים תחת מרגלות החולה, ובבקר השכם טרם זריחת השמש הולכים עם המים ושופכים אותם במקום מעבר, ואומרים: "נבזע"ו פתניי"א, כ"ל ואח"ד יאכ"ד שויי"א" (נשפוך אותו בדרך, וכל עובר יקח מעט מהמחלה).

אם היה להם ספק שהעין הרע מאיזה אדם, אז נותנים לב לקחת בלי ידיעתו מהבגדים שלו, שורפים את הבגד עד שיהיה לאפר, ונותנים לחולה שיטעם ממנו.

אם ב"מ עוד החולי לא סר, אז מביאים כלי ובתוך הכלי זורקים הרוק מבני הבית הקרובים והרחוקים ומאותו הרוק טו־עם החולה. כמו כן אם החולה סר ממנו ונתרפא מחולי, אז כל המבקר אותו קודם שיצא, צריך לתת על החולה מהרוק שלו, כדי שלא ישלוט בו עין הרע של המבקר, וכל בני הבית גם המה אינם פטורים מזה. אם החולה חזר לאיתנו והחלים וסר ממנו החולי, ואחר כך חזר ונפל למשכב, קוראים לזה "נכשה". וכדי להסיר החולי הזה הנקרא "נכשה", קוראים לאדם בכור, ואדם שנולד האחרון באחיו (ונקרא זה האחרון "מאזוזי"), ועם חצות היום הולכים לפני הבאר של בית הכנסת הגדול וממלאים מים מן הבאר בכלי קטן, הבכור ממלא ביד ימין והשני

ביד שמאל. הבכור אומר החולה פלוני יש לו "נכשה" והשני אומר: "ל"א נכש" ול"א סו"ו". ואת זה עושים שבעה פעמים, הכל עושים בשתיקה, ואם יפגשם אדם בדרך לא ידברו עמו כלל, וחוזרים בשתיקה לבית החולה, ואת הכלי המלא מים תולין מעל ראש החולה, ואומרים "למ"א ישי"ח ולמר"ד ירי"ח" (המים יתייבשו והחולי יתנדף).

ועל זה הדרך עושים באפר לוקחים עם חצות היום את שני בני אדם הנזכרים, ולוקחים אפר מהתנור והכירה. הבכור לוקח האפר מהתנור ונותן בתוך כלי, ולעומתו לוקח ביד שמאל האדם ה"מאזוז"י". ואומר הבכור "פלוני יש לו חולי הנכשה". ועונה לעומתו השני ואומר: "ל"א נכש"א ול"א סו"ו". וככה אומרים שבעה פעמים הכל בשתיקה, ואת האפר שופכים במעבר בני אדם, ואומרים כמו שאומרים בשפיכת המים "נבזע"ו פתניי"א כ"ל ואח"ד יאכ"ד שויי"א".

עוד דרך אחת להסיר הנכשא, קוראים להביא שבעה בכורות וכל בכור ובכור נותנים בידו מלח, ומסובב אותו על ראש החולה שבעה פעמים, ואחר כך לוקחים כל המלח ונותנים אותו בתוך באר מים, ואומרים "למל"ח ידו"ב ולעי"ן הר"ע יתדו"ב בזכות אברהם יצחק ויעקב" (המלח נמס והעין הרע נמס בזכות אברהם יצחק ויעקב).

אם היה לאדם איזה חולי ולא עלה בידו לרפאתו אז מביאים איזה דבר של מאכל ועל הרוב מביאים דג הנקרא "נדאשה מתאע מוסא" (סנדל של משה רבינו). (מסורת אומרת כאשר משה רבינו הכה במקל את הים, אז נחת המקל על הדג הזה ונחלק לשנים). ונותנים אותו תחת מראשותיו של החולה לילה אחד, ובבוקר השכם בלי לדבר שום דבר הולכים לבית הקברות הנקרא "למנשייא", וטומנים אותו שם, ואומרים לא קברנו את הדג רק את החולי, ומאותו זמן אסור על החולה לאכול מאותו מאכל, ואם יאכל אותו יחזור אליו החולי.

מי שצמחה לו בועה בלשון וכאשר יהיה לידו אדם או יותר, אז אומר "זמי"ע אלד"י כל"א וכללאנ"י, יאכ"ד חבוב"ת לשאנ"י" (מי שאכל ולא נתן לי לאכול עמו, יקח הבועה שבלשוני).

"רמאנ"ה כתובריי"א, כי"ר מ"ן דזאז"ה מחסיי"א (רמון של חודש אוקטובר יש בה תועלת יותר מתרנגולת ממולאה).

דג הנקרא "בג'לא" אומרים "בג'לא פארבי"ע ל"א תהד"י ול"א תבי"ע" (זאת אומרת: דג הנקרא בערבית בג'לא בתקופת האביב לא תתן מתנה ולא תמכור).

"שמ"ש חנוכה לבניתת"י ושמש פורים לכנינת"י" (זאת אומרת:

שמש של תקופת פורים יש בה נזק וכמו שאומרים "שמ"ש לפו"ל תרפ"ע לקבו"ר" (זאת אומרת: שמש של תקופת הפורים (היא תקופת פורים ופסח) תביא לקבר). וידועים ומפורסמים היחסים המתוחים השרויים כמעט בין כל חמו לכלתה אשת בנה.

איד"א נוו"ר לפרזאז"ו עלי"ך לבור"י דזז"ו (זאת אומרת: אם האילן של לוזים עשה שושנים אז דג הנקרא בורי אינו יועיל כלום).

איד"א תבע"ת ולד"ך ללחאר"א ישריל"ך לעא"ר, ישריל"ך לקאזו"ז פ"י סה"ר ינא"ר (זאת אומרת: אם תשלח בנך לקנות לך דבר שהוא כעור, תשלח אותו לקנות לך דג הנקרא קאזוז, שבאותו החודש כל מי שקונה אותו מתלוצצים עליו.

חודש טבת למאכל"ה ולקעא"ד פלבי"ת (בחודש טבת עליך לשבת בבית מרוב הקור ולעסוק רק באכילה ושתיה).

אומרים בחורף תאכל לבד, כי אדם בחורף אוכל הרבה, ותישן עם מאה. ובהפך בקיץ תאכל עם מאה, כי אין הרבה תיאבון לאכול, ותישן לבד (בערבי: פשת"א כו"ל וחד"ך ואנע"ש מע"א מיי"א ופצצי"ף כו"ל מע"א מיי"א וארק"ד וחד"ך).

חודש שבט ריח"ת הצי"ף עלי"ה והשת"א לכ"ל פי"ה. יקלל"ע ליבבא"ן מ"ן לחל"ק וירמ"י לעזאו"ז פזנ"ק (זאת אומרת: חדש שבט נמצא בו ריח הקיץ, אך החורף כולו משוקע בו. עוקר דלתות מציריהן ומשליך הזקנות ברחובות).

חמור"ת צבא"ח ח"ט בג'ל"ך ותרתא"ח. חמור"ת לעשיי"א ארכ"ב ע"ל בג'ל"ך ומש"י פתניי"א (זאת אומרת: אדמימות הבקר סימן לבוא הגשם, א"כ הנח סוסך ונוח. אבל אדמימות הערב תרכב על סוסך וסע כי אינו סימן לגשם).

"ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם". המאמר הזה אינו מוסב על אי ג'רבה. בהיות כי רוב הדירות שברובע היהודי ישנים מלבד החורבות ובתי הקברות הנמצאים ברחובות מצויים עקרבים לרוב. כל שבוע ניזוקים לא פחות מעשרה בני אדם. ויש כאלה שיודעים ללחוש על הנשיכה שלא יעלה הסם ללב. אבל הלוחש צריך להזהר שלא יהרוג עקרבים לעולם ואם קרה שהרג פעם עקרב באותו שבוע ינשך. בשנים האחרונות אירגן ועד הקהילה "הכומיתי" כמה צעירים מתנדבים לחזור בלילות הקיץ שאז העקרבים מצויים הרבה אחרי העקרבים ברחובות ולהרגם ומאז נתמעטו הרבה מיקרי העקרבים ולא ניזוקו רק אחדים בשנה. ואלה הצדים העקרבים מקבלים שכרם שמברכין אותם בכל בתי כנסיות בליל כיפור.

לחשים לליד׳ת אלעקרב

בקראית האד אלחשים עלא מוצ׳ע לדינ׳ת אלעקרב יכון אסם
מחבוס ללא יטלע לפ׳וק ואפי׳ אידה טלע לפ׳וק
ירג׳ע יהבט בעון אללה סבחאנהו . ופ׳י וקת קראית אלחש
ימששי בצואבעהו מן פ׳וק אלדג׳ה ליהבבט אלסם אידה
טלע ואידה יחס צואבעהו יחג׳וג׳בו ויתצאהדו יעקל אן אדג׳ה
קוייה ויראנ׳ע אלחש מרראת יאסר חתא יחס אלמלדוג׳ נפ׳סהו
מרתאחה . ואלדי יכ׳דם בהאד אלחשים לם יכון יקתל הווא
בידהו חתא ג׳נס עקרב :

לחש א׳ וכ׳רג׳ כאפאכה רבאכה מלכפ׳יכה תוכף כפיתי
תחב סכסאכאתי אכדה יא כיכה תוף כמון כאפ׳יתין:

לחש ב׳ ועדאן דודאמאן דודאכי אחבס אחבס יא סם
למסמום יא עקרב יא בנת אלעקרב יא חייא
יא בנת אלחייה יא ווה מן אסם אלמסמום כאן חתרכתי
חתרקתי וכאן משיתי תפ׳לקתי אברדי וכ׳מדי וג׳מדי כמא
ברדת אלנאר עלא סידנא אברהם אלכ׳אליל עליה אסלאם:

לחש ג׳ אסמי תובי באתאבך וכ׳טבת ליהא לכלמאתי
ובאסם אלה אילאהי ובתוראתי ואדם בתובתי
ומוסא בתוראתי ובעצאתי ודאוד בג׳בוראתי ואאנביא בנג׳ילאתהי
ובפ׳רקאנהי הדי אסם אלמסמום אנהדי אסתברדי אכ׳מדי
אג׳מדי כמא ברדת אלנאר עלא סידנא אברהם אלכ׳אליל
עליה אלסלאם חבובו בובו מבובו מסיר ולית עקולה פ׳י
אייאת אלא אילאה אילאהי מסתחאסאת :

צילום ג׳ לחשים מספר כתאב אלטב דף 103—104

אלהי אלקיום :

לחש ו' חו יאותאן צאחאן יאותאן קראן יאותאן טלח יאותאן בחרון פאקן סאלימון יא עלאמין ועאאמין ועלא סידנא מוסה פ'למרסולין :

לחש ז' נג'עלהם לבאדו וירג'עו פ'אלומא צרבהו פ'י רצן הרובי באסם אללה אלג'בבאר פ'לאחושו אצנא נג'עלהם האציראן האציראן כאשידאן עליכם מן יסאלונא וקא לינא אוחנא כוי דלא מיג'ה דאמידינא עלא נח פ'למא למאייכאן ועלא אסייד מוסה פ'למרסולין האשביך' יא מוסא צוטך' עאלי ולונך' אצפ'ר קאלו דכ'לת עליך' יא אן סם לא תשרב דם ולא תסכן עצ'ם אשכון תחת כורסי אעאי אעצ'ים לא חווה ולא קווה יא באלה אעאי אעצ'ים :

לחש ח' חריפין חריפין לפליפין לפליפין לכליכין לכליכין נבוכין נבוכין סבוכין סבוכין סאבארין סאבארין סמושין ריח בן אדם כ'ארג' מן אנ'נה וג'הו מצתפ'רה ולונהו מתגברה והווא יציח ציחאת מררה ועצ'ימה באן קולת להו יא בנאדם להאש וג'הך מצתפ'רא ולונך' מתגברה אן קאל לי לדגתני דביבה מן דביב אלבר עלא קרנהא מיכאל ועלא דנבהא גבריאל קולת לדהא אנך' יא בנת אעקרב עינך' עינין דנאר רג'ליך' רג'לין אמנשאר אנך' יא עקרב יא בנת אעקרב יא סאכנה פ'י בחר אסוד חלפ'ת בכ'אתם סידנא סלימאן (שלמה) בן דאוד עליה אסלאם כ'מדי וג'מדי וברדי כמא ברדת אנאר עלא סידנא אברהם אכ'אליל עליה אסלאם :

לחש ט' באקל אן אמוסאן לך' אטאפ'ני יא איוה אסם מוג'דן בל אסם אויל ימות בחק אחי אדי ליס ימות באסם אלה ולא גאב יגלב יא אלה אמושרק ואמוגרב מנדייה אנדייא חבשיין נובין תרתסין נאבין קדסין טלע אדם מן באב אפרדוש והווא יצרך ויקול קרצתני דביבה מן דביב אארץ' ואדוב צובחאן יג'אמע סמאה כיף מא ג'מע לכנאפ'ס פ'י בית אמוקדש בחק אעשר כלמאת אדי נזל אדוב צבחאן על אטור (סיני) אן תבטל חרכת אסבע עוקדאת :